

سالنامه در یک نگاه

- چکیده نکات کلیدی
- وضعیت مهاجران ایرانی در کشورهای میزبان
- جابه‌جایی‌های تحصیلی و دانشجویی در جهان و ایران
- مهاجرت‌های بازگشتی در جهان و ایران
- مهاجرت‌های اقتصادی و جابه‌جایی نیروی کار در جهان و ایران
- مهاجرت نیروی انسانی در بخش سلامت
- مهاجرت‌های اجباری و پناهندگی در جهان و ایران
- مهاجرت‌های اقلیمی در جهان و ایران
- وضعیت شاخص‌های کلیدی مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف

چکیده نکات کلیدی

سالنامه مهاجرتی ایران-۱۴۰۱ نمایانگر آخرین و به‌روزترین آمار و اطلاعات حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی در ایران و جهان است. با این حال بدون اکتفای صرف به نگاه آماری و عددی به پدیده فراگیر مهاجرت که هم‌اکنون با سرعتی روزافزون در حال گسترش است، ضروری است که مجموعه نکات کلیدی که در ادامه به اختصار به آن‌ها اشاره می‌شود، مدنظر خوانندگان این سالنامه آماری قرار گیرد.

تشدید پیچیدگی و رقابت در عرصه مهاجرت جهانی

با توجه به کلان روندهای جهانی به‌خصوص در زمینه توسعه فناوری و نوآوری، نیاز بازارهای جهانی به سرمایه‌های انسانی نوآور و فناور با سرعتی روزافزون در حال افزایش است. در واقع میزان رشد تقاضا برای سرمایه‌های انسانی بسیار سریع‌تر از رشد عرضه آن در جهان است. بر اساس این تقاضا، رقابت جهانی بر سر استعدادها بسیار شدید و پیچیده است. کشورهای با اقتصاد پیشرفته دائماً در حال معرفی سیاست‌ها و برنامه‌های اغواکننده برای جذب سرمایه‌های انسانی از اقصی نقاط جهان هستند. لذا سرمایه‌های انسانی سیال و بین‌کشوری بیش از پیش مورد توجه قرار دارند و کشورها می‌کوشند تا از این منابع ارزشمند بیشتر بهره‌مند گردند. چرا که انتظار می‌رود که در آینده نه‌چندان دور ابعاد دیجیتالی کسب‌وکارها مانند امنیت سایبری، محاسبات ابری، فناوری‌های بلاکچینی، ربات‌ها و غیره رشد قابل توجهی پیدا کنند، همین امر بیانگر نیاز روزافزون به افراد متخصص است. به این ترتیب کشورهایی که در چنین فناوری‌هایی سرمایه‌گذاری نکنند و به متخصصان چنین حوزه‌هایی به اندازه کافی توجه نکنند، احتمالاً با بحران از دست دادن نیروی انسانی متخصص به علت مهاجرت مواجه خواهند شد.

مهاجرت مجازی و زنگ خطر برای کشورهای درخواب مانده

در دوران پسا کرونا، دورکاری رویکرد کاری متفاوتی برای سازمان‌ها و بنگاه‌های اقتصادی و نیروی انسانی آن‌ها ایجاد کرده است که زمینه ساز تحول در ساختار کسب‌وکارها گردیده است. تسهیل روندهای دورکاری می‌تواند منجر به تغییر مفهوم فضای فیزیکی محل فعالیت نیروی کاری متخصص شود که الزاماً مهاجر نیستند، اما برای کارفرماهای محلی نیز کار نمی‌کنند. به عبارت دیگر، افزایش دورکاری و رقابت برای جذب استعدادها منجر به ظهور پدیده‌ای شده است که از آن به عنوان «مهاجرت مجازی» یاد می‌کنند. لذا دورکاری و مهاجرت مجازی، گزینه جدیدی را پیش روی کشورها و کسب‌وکارهای پیشرو در بهره‌گیری از سرمایه‌های انسانی فراسرزمینی قرار داده است. از این منظر قابلیت ارائه دورکاری برای کسب‌وکارها و اقتصادهایی که قابلیت بهره‌مندی از سرمایه‌های انسانی فراسرزمینی دارند، اهمیتی دوچندان می‌یابد. اما متأسفانه چنین گزینه و تسهیلی پیش‌روی همه کشورها بواسطه ضعف بهره‌گیری از سرمایه‌های انسانی درون و فراسرزمینی و همچنین فقدان زیرساخت‌های ارتباطی لازم، قرار ندارد. به عنوان نمونه، مشکلات مرتبط با دسترسی به زیرساخت‌های ارتباطی مناسب (اینترنت پرسرعت) و یا فناوری‌های پیشرو در محیط‌های غیر کاری (منازل) و محیط‌های کاری، برای اقتصادهایی با زیرساخت‌های ضعیف‌تر زنگ خطری خواهند بود که مانع استفاده از ظرفیت نیروهای کاری موجود و به تبع آن کم شدن بهره‌وری نسبت به کسب‌وکارهای رقیب در کشورهای دیگر و نهایتاً از دست دادن نیروی انسانی متخصص خود خواهد شد.

تغییرات اقلیمی و اثرات آن بر جابه‌جایی‌های جهانی

یکی از چالش‌های کلیدی که جامعه جهانی بصورت فزاینده‌ای با آن درگیر است تغییرات اقلیمی است. تغییرات در الگوهای آب و هوا در سراسر جهان منجر به افزایش پدیده‌های شدید اقلیمی مانند موج گرما، سیل و خشکسالی‌های مکرر و طولانی‌تر شده است. بی شک این تغییرات اقلیمی تبعات جدی بر الگوهای سکونت و یا جابه‌جایی‌های بین‌المللی داشته و خواهد داشت و بشریت را در معرض سطوح فزاینده‌ای از ناامنی قرار خواهد داد. این تغییرات می‌تواند نقشه محل زندگی مردم را دوباره ترسیم کند. پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰، بیش از یک میلیارد نفر به دلیل وقوع بلایای طبیعی و درگیری در مناطق مختلف جهان آواره شوند. اثرات ترکیبی افزایش دما، سیلاب‌های شدید و رشد جمعیت باعث کاهش عرضه آب در بسیاری از مناطق جهان می‌شود. با تشدید تنش آبی، تولید غذا و توسعه اقتصادی با خطر مواجه خواهد شد. بنا بر گزارش یونیسف (۲۰۲۲)، شدیدترین سطح تنش آبی در جهان در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (منا) ایجاد شده است. با توجه به اینکه ۱۱ کشور از ۱۷ کشوری که در حال حاضر سطوح بالایی از تنش آبی را تجربه می‌کنند در این منطقه قرار دارند، پیش‌بینی می‌شود این وضعیت طی دو دهه آینده بدتر شود. به دلیل تقاضای بیشتر برای آب، افزایش جمعیت و کاهش عرضه به دلیل خشکسالی و کاهش بارندگی، کمبود منابع تشدید شده، قیمت مواد غذایی افزایش می‌یابد و افراد در جست و جوی منابع و تامین معیشت مجبور به جابه‌جایی می‌شوند. بر اساس گزارش‌های برنامه جهانی غذا از سال ۲۰۱۹ تعداد افرادی که در سطح جهان با ناامنی حاد غذایی مواجه شده‌اند، افزایش یافته است. بنابراین تغییرات اقلیمی همزمان با افزایش جمعیت جهان، موجب تنش و درگیری در زمینه امنیت غذایی و آبی می‌شود و مجموع این

عوامل می‌توانند روندهای مهاجرتی را به ویژه در کشورهای آسیب پذیرتر تغییر دهند.

مقررات زدایی جهانی برای جذب سرمایه‌های انسانی سیال

با توجه به رقابتی‌تر شدن استعدادها در جهان، نوعی مقررات زدائی و تسهیل از سوی کشورها برای جذب حداکثری سرمایه‌های انسانی در جریان است. به این معنا که کشورها در جهت تسهیل استفاده بهینه از سرمایه‌های انسانی به دنبال معرفی راهکارهایی از جمله ارائه تابعیت‌های مجازی، دورکاری، ویزاهای مخصوص استعدادها و دیگر روش‌هایی هستند که بتوانند قدرت رقابت پذیری خود بر سر جذب استعدادها را بهبود دهند. ارائه این راهکارها بیشتر در مسیر رفع و یا کاهش محدودیت‌های قانونی دست و پاگیر برای جذب مهاجران است. زیرا طی چند دهه آینده در برخی از کشورها، به خصوص کشورهای توسعه‌یافته‌تر، شاهد کاهش چشم‌گیری در سهم جمعیت در سن کار خواهیم بود؛ از طرف دیگر در اقتصادهای نوظهور و در حال رشد، جمعیت جوان بسیار بیشتر خواهد شد. یکی از برجسته‌ترین خروجی‌های این روند، ایجاد شکاف بین نیاز بازار کار و جمعیت موجود است که می‌تواند ناشی از پیر شدن جمعیت و کم بودن نسل جوان و یا عدم تطابق تحصیلات و مهارت‌های جمعیت موجود با نیازهای بازار کار باشد. به این ترتیب، مازاد عرضه نیروی انسانی در کشورهای کمتر توسعه‌یافته همزمان با برنامه‌های کشورهای توسعه‌یافته برای جذب نیروی انسانی جوان و در سن کار برای پاسخ به بحران پیرجمعیتی منجر به شکل‌گیری جریان مهاجرت از کشورهای کمتر توسعه‌یافته به سمت کشورهای توسعه‌یافته خواهد شد.

ظهور قطب‌های علم و فناوری جدید در منطقه خلیج فارس

افزایش و رشد چشمگیر درآمد نفتی کشورهای منطقه خاورمیانه به خصوص کشورهای حوزه خلیج فارس منجر به توانمندی و رشد اقتصادی کم‌نظیر آن‌ها و تقویت سرمایه‌گذاری‌های توسعه‌ای به خصوص در حوزه‌های فناوریانه شده است. همین امر احساس نیاز به نیروی متخصص برای تولید و توسعه فناوری‌های جدید در این کشورها را بیش‌ازپیش پررنگ خواهد کرد و می‌تواند منجر به شکل‌گیری جریان ورودی مهاجران متخصص و مستعد به این منطقه شود. در همین راستا، برخی از کشورهای منطقه از جمله عربستان، امارات و قطر اقدام به تعریف کلان پروژه‌هایی مانند ایجاد شهرهای هوشمند همچون پروژه «نئوم» کرده‌اند که بتوانند فناوری‌های مرتبط با این اهداف بلندپروازانه را طراحی، پیاده‌سازی و مورد بهره‌برداری قرار دهند. شهرهای هوشمند دارای بالاترین سطح از فناوری‌های پیشرفته و استعدادها هستند. بنابراین بسیاری از کشورهای حاشیه خلیج فارس برای تحقق اهداف توسعه شهری خود، نیازمند جذب متخصصان و مستعدان مختلف از سراسر جهان خواهند بود. بنابراین منطقه خاورمیانه شاهد ظهور یک زیست‌بوم اقتصادی نوین به‌ویژه در منطقه‌ی خلیج فارس است. در این راستا، کشورهای منطقه در صدد جذب هزاران نفر از صاحبان ایده و کسب‌وکار و میزبانی از رویدادهای مهم اقتصادی و فرهنگی جهانی و ارائه تسهیلاتی جذاب هستند. به نظر می‌رسد این تسهیلات به تدریج باعث جذب نیروی انسانی متخصص، کارآفرینان و صاحبان شرکت‌ها به این مناطق شود.

اثر بحران‌ها یا تکانه‌های اقتصادی- اجتماعی بر تحرک سرمایه‌های انسانی و مالی

بحران‌ها یا تکانه‌های اقتصادی اجتماعی به شدت بر تحرک سرمایه انسانی و سرمایه مالی مؤثر است و اثر خود را در فاصله کوتاهی بر جریان سرمایه انسانی و مالی اعمال می‌کند. کشورها ممکن است در کوتاه‌مدت بتوانند با سیاست‌های کنترل سرمایه هم در بعد مالی

و هم در بعد انسانی این جریان‌ها را تضعیف یا کنترل نمایند ولی کمابیش اثر آن را در شاخص‌های مختلف اقتصادی خود خواهند دید. به عنوان نمونه می‌توان از اثر تحریم‌ها بر اقتصاد ایران در ایجاد جریان سرمایه به ترکیه و اثر بحران سیاسی- اقتصادی در روسیه در اثر جنگ اوکراین اشاره کرد که باعث افزایش ۹۷ درصدی خرید دارایی توسط اتباع روس در دبی، سه برابر شدن خرید خانه توسط آن‌ها در ترکیه نسبت به دوره مشابه سال قبل و سرمایه‌گذاری ۲۷۳ میلیون لیری از طریق تأسیس شرکت در این کشور اشاره کرد که سه برابر کل سرمایه‌گذاری آن‌ها در سال ۲۰۲۱ بوده است. در این میان قطب‌های جاذب باثبات، بیش‌ترین بهره‌برداری را از این فرصت‌ها در جهت تقویت سرمایه انسانی مورد نیاز خود کرده و با شکافی که با کشورهای از دست‌دهنده نیروی انسانی ایجاد می‌کنند، در میان‌مدت و بلندمدت جبران شکاف را برای کشورهای تحت تأثیر مهاجرت دشوارتر می‌کنند.

وضعیت بحرانی پدیده‌ی مهاجرت در کشور ایران

مهاجرت را می‌توان رو به رشدترین پدیده اجتماعی کشور ایران در دو سال گذشته برشمرد. روند نزولی امیدواری اجتماعی، ثبات اقتصادی و کاهش آزادی‌های اساسی همچون دسترسی به اینترنت آزاد، در کنار وضعیت وخیم عوامل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی باعث آزاد شدن فشرده مهاجرت و به نوعی شکل‌گیری پدیده مهاجرت عام و توده‌وار در ایران شده است. با توجه به عدم توسعه‌ی زیرساخت‌های پژوهشی و مطالعاتی در زمینه مهاجرت در کشور، ابعاد کمی و کیفی این پدیده در کشور همچنان نامعلوم و نامکشوف است که این ابهام می‌تواند عواقب و پیامدهای بسیار خطرناکی را پیش روی کشور قرار دهد. از این روی و در این مقطع زمانی توجه جدی و نظام‌مند به دینامیسم مهاجرت در کشور بدون در نظر گرفتن ملاحظات معمول بیش از پیش ضروری و حیاتی است.

روند و دلایل شکل‌گیری پدیده‌ی مهاجرت عام در کشور

جامعه ایران در طول چند دهه گذشته همواره فرازوفرودهای مختلف مهاجرتی را پشت سر گذاشته است. باین‌حال کشور در حال تجربه یکی دیگر از دوره‌های اوج مهاجرتی خود است. دلایل و ریشه‌های قرار گرفتن جامعه ایران در نقطه اوج مهاجرتی نیاز به در نظر گرفتن مجموعه عوامل تشدیدکننده‌ی مهاجرت به‌ویژه روند شکل‌گیری و پیوستگی حلقه‌های هفتگانه^۱ بازخوردی زنجیره مهاجرت دارد. در صورت ایجاد و پیوستگی حلقه‌های هفتگانه زنجیره مهاجرت در یک جامعه، می‌توان پیش‌بینی کرد آن جامعه در آستانه یا آماده ورود به فاز «مهاجرت عام» یا «مهاجرت توده‌وار» خواهد بود. ورود جامعه به فاز مهاجرت عام به این معنی است که بیشتر طبقات و اقشار اجتماعی تحت تأثیر قرار خواهند گرفت و ما شاهد بروز موج‌های مهاجرتی در آن جامعه خواهیم بود. هرچند که در نگاه اول ورود به فاز مهاجرت توده‌وار برای هر جامعه‌ای می‌تواند بسیار مخرب و ناگوار باشد، اما نکته کلیدی این است که نتایج مطالعات و تجربیات جهانی حاکی از آن است که مهاجرت عام زمانی که کنترل نشده و بدون تدارک و پیش‌بینی قبلی اتفاق افتد واجد خسارات و مشکلات جدی برای جامعه خواهد بود. متأسفانه جملگی شواهد حاکی از آن هستند که ایران در فاز مهاجرت عام کنترل نشده قرار گرفته است. ازدیاد بی‌سابقه حضور در کلاس‌های زبان، مهدکودک‌ها و دبستان‌های چندزبانه، شیوع مهاجرت در سطوح دانش‌آموزی علاوه بر سطوح دانشجویی که پیش‌تر جامعه با آن مواجه بوده است، رشد قارچ گونه مؤسسات مهاجرتی، ازدیاد درخواست‌های مهاجرت‌های تحصیلی، کاری و پناهجوئی ازجمله مواردی است که می‌توان به‌عنوان شواهد همه‌گیر شدن مهاجرت در طبقات مختلف اجتماعی اعم از ورزشکاران، هنرمندان، کارگران متبحر و کارشناسان فنی و سایر دسته‌ها در نظر گرفت.

گذر مهاجرت از فاز معلولیت به فاز عاملیت

مهاجرت معمولاً به‌عنوان نتیجه و پیامد عوامل کلان اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی در نظر گرفته می‌شود و میزان تمایل، تصمیم و اقدام به مهاجرت در اثر برهم‌کنش کلان عوامل فوق در نظر گرفته می‌شود. باین‌حال وقتی جامعه یا کشوری در فاز مهاجرت عام قرار می‌گیرد، خود پدیده مهاجرت به‌عنوان یک عامل تعیین‌کننده نقش‌آفرینی نموده و باعث گسترش بیش‌ازپیش پدیده مهاجرت در آن جامعه یا کشور می‌شود. در واقع در چنین شرایطی می‌توان ادعا کرد که مهاجرت از فاز معلولیت گذر کرده و به فاز عاملیت ورود کرده است و تا فروکش نمودن پدیده مهاجرت عام، قدرت عاملیت آن قابل‌توجه خواهد بود.

سردرگمی سیاستی مهاجرت در کشور

چنانچه بخواهیم ارزیابی واقع‌بینانه و دقیقی از نظام سیاستی کشور در حوزه‌ی مهاجرت داشته باشیم، می‌توان گفت پیش و بیش از هر چیزی، کشور دچار یک نوع «سردرگمی سیاستی» مزمن در زمینه‌ی مهاجرت است. به این معنا که هنوز تکلیف کشور در زمینه خروج و بازگشت سرمایه‌های انسانی خود و حتی جذب سرمایه‌های بین‌المللی سایر کشورها خیلی روشن و مشخص نیست. گفتمان غالب حاکم بر فضای سیاستی کشور همچنان بین مثبت یا منفی انگاشتن مهاجرت در نوسان است و نمی‌توان یک رویکرد سیاستی هدفمند را در این حوزه ردیابی و شناسایی کرد. علاوه بر آن، تشکیل و ساماندهی یک نظام جامع سیاست‌گذاری و مدیریت مهاجرتی (خروج، بازگشت و جذب سرمایه‌های انسانی) در کشور همچنان مغفول مانده و یا حداقل دچار عقب‌افتادگی ساختاری و زمانی است.

نیاز مبرم کشور به تغییر الگوی ذهنی مدیران و تصمیم‌گیران در مورد مهاجرت

گفتمان غالب حاکمیتی در زمینه مهاجرت در کشور، گفتمان سنتی و نگاه منفی به آن است که بیشتر متعلق به اواسط یا اواخر قرن بیستم میلادی است و لذا کشور فاقد یک رویکرد مدرن و مشخصی در این حوزه است. تمرکز این نوع نگاه بیشتر بر اثرات و مضرات منفی مهاجرت است و مهاجرت‌های بین‌المللی چه به شکل خروجی یا ورودی را مخرب و غیر سازنده ارزیابی می‌کند. بخشی از دلایل مهاجرت هراسی در ایران را می‌توان ناشی از فقدان برنامه و عدم بهره‌مندی از عواید مهاجرت و یا عدم آمادگی ساختاری برای بهره‌گیری از مهاجران ورودی و یا مواهب مهاجران خروجی و حتی مهاجران بازگشتی برشمرد.

فقدان زیست‌بوم هماهنگ و هم‌افزایی جذب و نگهداشت سرمایه‌های انسانی

در نظام حکمرانی مهاجرتی کشور، فقدان یک زیست‌بوم و فرهنگ «هماهنگی و هم‌افزایی» میان برنامه‌های میان‌بخشی مهاجرت در دستگاه‌ها و نهادهای مختلف مشاهده می‌شود که مانع از هماهنگی لازم و سازنده میان دستگاه‌ها و نهادهای مختلف است. برای مثال، برنامه بازگشت متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور توسط معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری در چند سال گذشته اجرا و پیاده‌سازی شده است و جزء معدود برنامه‌های منسجم و هدفمند کشور در زمینه‌ی مهاجرت‌های بازگشتی در چند سال اخیر بوده است. خوشبختانه این برنامه تاکنون اثرات مفیدی را در محدوده و مقیاس خود بر جای گذاشته است، اما توسط سایر دستگاه‌ها و نهادها از حمایت و پشتیبانی کامل برخوردار نبوده است. این عدم حمایت و هماهنگی کامل باعث شده است که اثربخشی این برنامه پیشاهنگ و پیش‌تاز محدود گردد و قدرت رقابت‌پذیری آن در فضای رقابت جهانی برای استعدادها کاهش یابد. این تجربه ناهماهنگی در سایر

تجربیات و برنامه‌های دستگاه‌ها و نهادهای مختلف دخیل در حوزه مهاجرت به‌وضوح قابل‌مشاهده است. لذا نیاز مبرم کشور به یک تغییر رویه‌ی اساسی در جذب و بهره‌گیری سرمایه‌های انسانی بخصوص ایجاد یک زیست‌بوم استعدادها است. این تغییر الگو خوشبختانه تا حدی در زمینه ترویج الگوی اقتصاد دانش‌بنیان اتفاق افتاده است. باین‌حال، زیست‌بوم‌های فناوری و نوآوری تنها محدود فیزیکی و قانونی نیست و می‌بایست سایر ارکان و اجزای آن که نقش بسیار حیاتی در حفظ سرمایه‌های انسانی دارند، شکل‌گرفته و تقویت شوند.

ضرورت تشکیل ساختارهای حرفه‌ای و هوشمند در زمینه مهاجرت

فقدان یک نهاد تخصصی در حوزه مدیریت جریان‌های مهاجرتی (ورودی، خروجی و بازگشتی) در کشور همانند «سازمان ملی مهاجرت» که علی‌رغم تأکید مکرر کارشناسان و دغدغه‌مندان این حوزه، همچنان تشکیل و راه‌اندازی آن درگیر فرآیند نامعلوم و طولانی دیوانسالاری در کشور شده است. تأخیر در ایجاد چنین نهاد تخصصی، علاوه بر آنکه ممکن است پیامدهای مخرب دوران «مهاجرت عام» را در کشور دوچندان نماید، می‌تواند اندک فرصت‌های پیش‌رو جهت بهره‌برداری از مهاجرت‌های بین‌المللی برای کشور را نیز از دسترس خارج نماید. این موضوع زمانی بشدت حیاتی و حساس می‌شود که ما صرفاً نگاهی اجمالی بر زنجیره سیاست‌های کلان و برنامه‌های جذاب و رقابتی کشورهای همسایه و منطقه در زمینه جذب و نگهداشت مهاجران داشته باشیم.

غفلت از محرک‌های فراسرزمینی مهاجرت

هم‌زمان با اثرگذاری نیروهای رانشی داخلی، نباید از کارکرد نیروهای کششی خارج از کشور غافل شد. بسیاری از کشورهای جهان بخصوص کشورهای پیشرفته و پیشرو به اهمیت و جایگاه سرمایه‌های انسانی در فرآیند کلان توسعه‌ی خود پی برده‌اند.

این کشورها با معرفی برنامه‌های جذاب و اغواکننده در حوزه‌های مختلف دانشجویی، کاری، سرمایه‌گذاری و حتی استارت‌آپی در تلاش برای جذب استعداد‌های سایر کشورها بخصوص کشورهای در حال توسعه هستند. بنابراین علی‌الدوام در حال معرفی برنامه‌های تسهیل‌کننده جذب و اقامت نیروهای جوان و مستعد به بازارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود هستند. روند معرفی برنامه‌های جذاب و تسهیل‌کننده ورود مهاجران ماهر و مستعد در چند سال اخیر شتاب فراوانی گرفته است. این کشورها در بخش‌های موردنیاز خود بخصوص کادر بهداشت و درمان، متخصصان حوزه‌ی نرم‌افزار و فناوری اطلاعات، هوش مصنوعی و علوم داده و حتی در زمینه‌ی جذب فعالان حوزه‌های نرم و فرهنگی، برنامه‌های به‌شدت جذاب و رقابتی را معرفی می‌کنند که باعث ترغیب هر چه بیشتر افراد متمایل به مهاجرت از کشورهای در حال توسعه به‌سوی آن‌ها می‌شوند. برای مثال، اخیراً کشورهای حوزه‌ی خلیج‌فارس ویزاهای مختلفی را برای جذب جوانان و مستعدین با سطح پرداخت‌های بالا از کشورهای منطقه از جمله ایران معرفی کرده‌اند و این برنامه‌ها نیز به‌شدت مورد توجه مخاطبین خود از جمله اتباع ایرانی قرار گرفته‌اند. موج جذب پزشکان ایرانی در کشور عمان از موارد بارز غفلت از محرک‌های فراسرزمینی مهاجرت است.

فقدان ساختار ملی رصد و پایش جریان‌های مهاجرتی در کشور

یکی از معضلات اساسی کشور در حوزه مهاجرت، نبود شواهد و آمار متقن و مستند در این حوزه است که به‌نوعی سندرم آمار مهاجرتی کشور را می‌توان نتیجه کم‌کاری و عدم همکاری سازنده نهادهای حاکمیتی ذی‌ربط در این زمینه دانست. این فقدان باعث به وجود آمدن آسیب‌های جدی در زمینه سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، اجرا و اصلاح راهکارهای احتمالی در زمینه‌ی مدیریت بهینه مهاجرت در کشور شده است. درحالی‌که داشتن یک نظام پایش و رصد جامع آماری در کشور برای تهیه شواهد متقن و

مستند در زمینه جریان‌های ورودی و خروجی مهاجران برای سیاست‌گذاری هدفمند در این حوزه بسیار حیاتی است. اهمیت وجود چنین نهادی، علاوه بر این‌که اطلاعات و آگاهی دقیقی از وضعیت جریان‌های مهاجرتی برای ذی‌نفعان موضوع در کشور فراهم می‌آورد، امکان پایش و ارزیابی میزان اثرگذاری سیاست‌های مدیریت مهاجرت بخصوص در زمینه بهره‌برداری از عواید و مزایای مهاجرت برای جامعه و اقتصاد کشور را میسر می‌سازد. در کشور علی‌رغم اینکه تلاش‌هایی در زمینه شکل‌گیری چنین نهادی صورت گرفته است، اما متأسفانه همچنان کشور فاصله زیادی با شکل‌گیری نهادی با کارکردهای موردنظر و هم‌تراز با استانداردهای جهانی دارد. بنابراین نبود فرهنگ انتشار و اشتراک آمار و اطلاعات (فقدان شفافیت) نه تنها باعث ایجاد عدم تصویر واقع‌بینانه از شرایط کشور در حوزه مهاجرت شده است، بلکه منجر به فقدان هشدارهای آماری به‌موقع و بی‌اثری گزارش‌های کارشناسی فاقد اطلاعات کلیدی و حیاتی شده است.

عدم کارایی مدیریت دستوری مهاجرت

نتایج مطالعات و بررسی دستاوردهای چند دهه گذشته حاکی از آن است که نگاه دستوری و آئین‌نامه‌ای معمول در کشور در حوزه مدیریت مهاجرت به‌ویژه مهاجرت نخبگان و علی‌الخصوص تهیه اسناد بالادستی و یا دادن دستورات به دستگاه‌ها برای مقابله با این پدیده کارساز نیست. هرچند توجه ویژه و دغدغه‌مندی مسئولین نظام نسبت به پدیده‌ی مهاجرت را می‌توان به‌عنوان یک نکته مثبت در نظر گرفت، اما در عمل این رویکرد چاره‌ی رفع ریشه‌ای مسائل این حوزه نیست. چراکه مجموعه‌ای از عوامل آشکار و پنهان در کنار هم و در طول زمان منجر به شکل‌گیری این پدیده در کشور شده‌اند که بدون توجه کافی و هوشمندانه به این ریشه‌ها نمی‌توان انتظار رفع مسائل این حوزه را داشت. به‌عنوان مثال، عوامل رانشی ازجمله مشکلات اقتصادی و معیشتی به‌تنهایی توضیح‌دهنده پدیده مهاجرت در ایران نیستند و بالطبع تنها راه‌حل هم نیستند! چراکه این مجموعه عوامل در

طول زمان، قدرت توضیح دهنده خود را برای پدیده مهاجرت از دست داده‌اند و لذا اثربخشی خود را هم از دست داده‌اند. از این رو تمرکز صرف بر یک دسته عوامل (اقتصادی) نمی‌تواند رفع‌کننده مسائل این حوزه باشند. به نظر می‌رسد در حال حاضر بی‌ثباتی اجتماعی و یاس و ناامیدی توضیح‌دهندگی بیشتری از عوامل اقتصادی برای تبیین وضعیت مهاجرت در کشور داشته باشند.

کمرنگ شدن نقش انگیزه‌های تحصیلی در مهاجرت‌های دانشجویی

یکی از مهم‌ترین تبعات وخیم‌تر شدن وضعیت کلی کشور، کمرنگ شدن نقش انگیزه‌های تحصیلی در جابه‌جایی‌های تحصیلی و به‌طور کلی تحصیل در خارج از کشور است. به عبارت دیگر وضعیت فعلی کشور موجب شده است که دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی به تحصیل در خارج از کشور به‌عنوان راهی برای فرار از وضعیت موجود کشور و دستیابی به وضعیت مهاجرتی باثبات در مقصد مهاجرتی خود (کسب اقامت بلند مدت یا شهروندی) نگاه کنند. غلبه این نگرش بر اندیشه دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی علاوه بر افزایش شمار متقاضیان تحصیل در خارج از کشور، می‌تواند به‌معنای تن دادن به تحصیل در دانشگاه‌های نه‌چندان با کیفیت خارجی و در نهایت افت کیفیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور باشد، زیرا در این نگاه، اولویت اول مهاجرت است و انگیزه‌های تحصیلی نقش چندانی در جابه‌جایی‌های تحصیلی ندارند. همچنین خروج افراد از کشور با چنین پس‌زمینه ذهنی امکان استفاده از ظرفیت و بازگشت احتمالی آنان به کشور را محدود می‌سازد.

عدم پایداری نگهداشت گلخانه‌ای نخبگان

با توجه به نکته پیشین، به نظر می‌رسد که رویکرد اصلی در حوزه کنترل مهاجرت نخبگان در کشور افزایش

مقررات به‌ویژه تقویت قوانین و تسهیلات حمایتی در این حوزه است. چنانچه یک ارزیابی انتقادی دقیق از وضعیت موجود شناسایی، جذب و نگهداشت نخبگان در کشور صورت پذیرد مشخص خواهد شد که رویکرد غالب در طول چند دهه گذشته به‌صورت نگهداشت گلخانه‌ای نخبگان و استعدادهای برتر از طریق توزیع رانت و امتیاز در این حوزه در کشور بدون توجه به مدل طبیعی و رویکرد پویای زیست بومی برای رشد، به‌کارگیری و ماندگاری آنان در کشور بوده است. لذا مدل معمول و رایج در کشور در زمینه نگهداشت نخبگان می‌بایست به‌صورت بنیادین مورد بازنگری قرار گیرد. در بیان اجمالی می‌توان گفت که نیاز نخبگان و سرمایه‌های انسانی به ثبات و امید بیش از هر اهرم نگهدارنده مصنوعی است. بی‌توجهی به این موارد باعث تبدیل‌شدن مهاجرت نخبگان از استثنا به قاعده شده است.

واقعیت غیرقابل انکار مهاجرت‌های پناهجویی

مهاجرت اجباری برای میلیون‌ها نفر در سراسر جهان به دلیل درگیری‌های خشونت‌آمیز، آزار و اذیت، نقض حقوق بشر، بلایای طبیعی و اکوسیستم‌های مخرب یک واقعیت است. چرخه‌های تکرارشونده‌ی جابه‌جایی اغلب به تعامل پیچیده‌ای از علل مختلف زمینه‌ای مرتبط است. رویدادهای خشونت‌آمیز در سال ۲۰۲۱ و اوایل سال ۲۰۲۲ موجب آوارگی و مهاجرت اجباری میلیون‌ها نفر در سطح جهان شد و نیازهای موجود برای راه‌حل‌های حمایتی در سراسر جهان را تشدید کرد. حمله روسیه به اوکراین یکی از بزرگ‌ترین امواج مهاجرتی در اروپا را در سال ۲۰۲۲ رقم زد. قدرت گرفتن طالبان در افغانستان، چرخه‌های جدیدی از جابه‌جایی را در داخل کشور افغانستان و فراتر از مرزهای آن به وجود آورد. در دیگر نقاط جهان، مردم همچنان به فرار از نقاط حساس آوارگی در جمهوری دموکراتیک کنگو، اتیوپی، موزامبیک، میانمار، سودان جنوبی، سوریه، منطقه ساحل، ونزوئلا و یمن ادامه دادند. پیش‌بینی

می‌شود با افزایش بحران‌های جهانی به‌خصوص بحران ایجادشده در کشور اوکراین و افزایش درگیری‌ها و منازعات در سطح جهانی به‌ویژه در منطقه خاورمیانه و آفریقا، در سال‌های پیش‌رو موج پناهجویان جدید از مبدأ کشورهای درگیر بحران، روانه کشورهای دیگر شود. اگرچه در برخی موارد، این نوع از مهاجرت‌های اجباری به دلایلی غیر از خشونت و یا درگیری در مبدأ و غالباً در بستر مهاجرت اقتصادی رخ می‌دهد اما مهاجرت اجباری واقعیتی است که در ابعاد گسترده، نیازمند اتخاذ رویکردها و سیاست‌هایی است که ضمن برآوردن نیازهای بشردوستانه افراد آسیب‌پذیر، بایستی در راستای یافتن راه‌حل‌های بادوام و بلندمدت با حفظ صلح، اتحاد و همبستگی جهانی گام برداشته شود.

ایرانیان خارج از کشور و بی‌ رغبتی برای بازگشت به ایران

استفاده از ظرفیت مهاجران خارج از کشور و تقویت ارتباطات علمی، فناورانه، اقتصادی و غیره با آن‌ها از جمله اقداماتی است که می‌تواند منشأ بسیاری از تحولات مثبت در کشور باشد و نقش حیاتی در رشد و توسعه از طرق مختلف داشته باشد. بااین‌حال، وضعیت کلی کشور و برنامه‌ها و سیاست‌های فعلی به‌اندازه کافی ایرانیان خارج از کشور را ترغیب به بازگشت نکرده‌اند. در پی بی‌برنامگی و انفعال سیاستی موجود در حوزه مهاجرت‌های بازگشتی، سهم اندکی از ایرانیان خارج از کشور تصمیم به بازگشت گرفته‌اند که اغلب تصمیمشان بدون توجه به اقدامات دولت‌ها و تحت تأثیر دو عامل کششی "خانواده" و "حس میهن‌پرستی" صورت گرفته است. در نتیجه اکثر مهاجران بازگشتی یا از ابتدا تصمیم به مهاجرت دائمی نداشته‌اند، یا تحت تأثیر انگیزه‌های درونی به کشور بازگشته‌اند که در این صورت نیز زیرساخت‌های مناسب برای بهره‌مندی از ظرفیت آنان وجود نداشته است. درحالی‌که ارائه خدمات و اجرای

سیاست‌هایی که تشویق به بازگشت می‌کنند، باید دارای الزامات نهادی و منابع متناسب با آن‌ها باشند تا بتوانند از اثربخشی کافی برخوردار باشند. از طرف دیگر، سهم قابل‌توجهی از ایرانیان خارج از کشور تمایل پایینی برای بازگشت و همکاری مستقیم با کشور دارند. تحلیل یافته‌های گالوپ در سال ۲۰۱۸ حاکی از آن است که میل به بازگشت در میان مهاجران ایرانی یک درصد است که در مقایسه با میانگین جهانی هفت درصد، فاصله قابل‌توجهی دارد. از دلایل این امر می‌توان به غلبه رویکرد امنیتی در مواجهه با آنان، ناتوانی در اعتمادسازی، فقدان چشم‌انداز روشن برای کشور و ناامیدی از اصلاح امور جامعه اشاره کرد که موجب دل‌سرد شدن ایرانیان خارج از وطن برای همکاری با کشور شده است.

شکل‌گیری کشور ایرانیان بدون سرزمین در فراسوی مرزها

بی‌توجهی به مجموع عوامل فوق‌الذکر باعث افزایش روزافزون روند خروج مهاجران بخصوص سرمایه‌های انسانی برتر کشور که برای شکل‌گیری آن‌ها هزینه و زمان بسیاری صرف شده، گردیده است. شکل‌گیری ریشه‌های این نوع مهاجرت بدون توجه کافی به آثار و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، انسانی آن از یک‌سو باعث شکل‌گیری و تقویت روزافزون جامعه ایرانیان بدون سرزمین در فراسوی مرزها خواهد شد. از دیگر سو، پیوندهای خانوادگی که عامل بازگشت به وطن بوده است تبدیل به عامل مهاجرت از کشور خواهد شد. شکل‌گیری این جامعه فرا سرزمینی که در مواردی می‌تواند نقطه اتکایی برای پیشرفت و آبادانی موطن گردد، در حال حاضر تبدیل به یک فرصت از دست رفته برای کشور شده است.

وضعیت مهاجران ایرانی در کشورهای میزبان

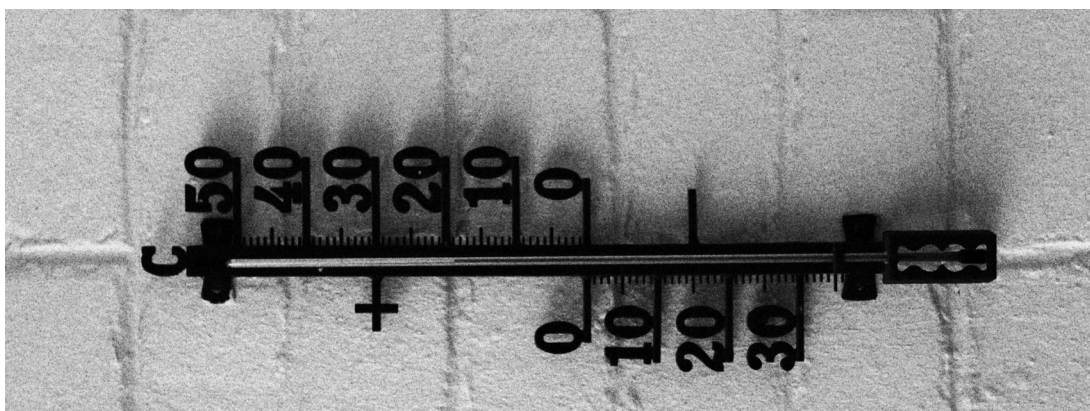
جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی

جدول ۱- جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی

منبع	رتبه ایران (در میان سایر کشورها)	شاخص مهاجرتی
(UNDESA, 2021)	۵۴ (از ۲۳۲)	شاخص مهاجرفرستی ایران (بر اساس جمعیت ایرانیان ساکن خارج از کشور در سال ۲۰۲۰)
(UNDESA, 2021)	۲۳ (از ۲۳۲)	شاخص مهاجریپذیری ایران (بر اساس جمعیت مهاجران ساکن ایران در سال ۲۰۲۰)
(UIS, 2022)	۱۷ (از ۲۴۱)	شاخص دانشجویفرستی ایران (بر اساس جمعیت دانشجویان ایرانی ساکن خارج در سال ۲۰۲۰)
(UIS, 2022)	۱۳ (از ۲۴۱)	شاخص دانشجویپذیری ایران ^۱ (بر اساس جمعیت دانشجویان خارجی ساکن ایران در سال ۲۰۲۰)
(GTCI, 2022)	۱۱۲ (از ۱۳۳)	شاخص رقابت‌پذیری جهانی برای استعدادها (در سال ۲۰۲۱)
(Gallup World Poll, 2018)	۸۷ (از ۱۵۰)	شاخص جریان بالقوه مهاجرت (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)
(Gallup World Poll, 2018)	۷۸ (از ۱۰۹)	شاخص جریان بالقوه جذب استعدادها (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)
(Gallup World Poll, 2018)	۷۷ (از ۱۵۰)	شاخص جریان بالقوه مهاجرت جوانان (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)
(Fragile States Index, 2022)	۱۰۶ (از ۱۷۷)	شاخص فرار مغزها (در سال ۲۰۲۲)

رقابت‌پذیری برای استعدادها و فرار مغزها در رتبه‌های پایین قرار گرفته است. این مسئله به نوعی بیانگر کیفیت مهاجران ورودی و خروجی کشور است که نشان می‌دهد به دلیل عدم امکان رقابت بر سر استعدادها مهاجران خروجی کشور کیفیت بالاتری از مهاجران ورودی به کشور دارند.

• در سال ۲۰۲۰ رتبه مهاجرفرستی و مهاجریپذیری ایرانیان در میان کشورهای دنیا به ترتیب ۵۴ و ۲۳ بوده است. درحالی‌که رتبه ایران در پذیرش و ارسال مهاجر به جهان در چارک اول قرار دارد و رتبه دانشجویپذیری و دانشجویفرستی کشور نیز تقریباً برابر است ولی در شاخص‌هایی چون

۱. تعداد دانشجویان خارجی در ایران بر اساس آمار دریافتی از سازمان امور دانشجویان در سال ۱۴۰۱ است. این آمار شامل تعداد دانشجویان خارجی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، دانشگاه آزاد اسلامی و همچنین دانشجویان خارجی مشغول به تحصیل در سایر موسسه‌های آموزش عالی است. لازم به ذکر است که رتبه دانشجویپذیری ایران نیز از مقایسه این عدد با تعداد دانشجویان خارجی در کشورهای دیگر که در پایگاه داده یونسکو قابل مشاهده است، به دست آمده است.

جدول ۲- جمعیت ایرانیان مهاجر (متولدین ایران) در جهان

رتبه	کشور	تعداد ایرانیان	منبع	رتبه	کشور	تعداد ایرانیان	منبع
۱	امارات متحده عربی (۲۰۱۸)	۴۵۴,۰۰۰	(Gulf Center, 2019)	۱۱	هلند (۲۰۲۱)	۳۸,۰۰۰	(OECD, 2022)
۲	آمریکا (۲۰۲۱)	۳۹۷,۷۳۵	(US Census, 2022)	۱۲	قطر (۲۰۱۷)	۳۰,۰۰۰	(World Bank, 2018)
۳	کانادا (۲۰۲۱)	۲۱۳,۱۶۰	(Canada Census, 2022)	۱۳	فرانسه (۲۰۲۰)	۲۶,۹۶۰	(UNDESA, 2021)
۴	آلمان (۲۰۲۱)	۲۰۳,۰۰۰	(OECD, 2022)	۱۴	اتریش (۲۰۲۱)	۲۵,۰۰۰	(OECD, 2022)
۵	ترکیه (۲۰۲۱)	۱۵۴,۹۶۵	(TURKSTAT, 2022)	۱۵	ایتالیا (۲۰۲۱)	۲۰,۰۰۰	(OECD, 2022)
۶	بریتانیا (۲۰۲۰)	۸۳,۵۳۱	(UNDESA, 2021)	۱۶	نروژ (۲۰۲۰)	۱۸,۹۳۷	(UNDESA, 2021)
۷	سوئد (۲۰۲۱)	۸۱,۰۰۰	(OECD, 2022)	۱۷	دانمارک (۲۰۲۱)	۱۸,۰۰۰	(OECD, 2022)
۸	استرالیا (۲۰۲۱)	۷۷,۷۸۰	(ABS, 2022)	۱۸	عراق (۲۰۲۰)	۱۴,۵۴۰	(UNDESA, 2021)
۹	اسرائیل (۲۰۲۰)	۵۰,۸۰۸	(UNDESA, 2021)	۱۹	سوئیس (۲۰۲۱)	۱۴,۰۰۰	(OECD, 2022)
۱۰	کویت (۲۰۱۷)	۴۶,۴۱۹	(World Bank, 2018)	۲۰	بلژیک (۲۰۲۱)	۱۳,۰۰۰	(OECD, 2022)
				-	سایر کشورها (۲۰۲۰)	۸۱,۸۲۳	(UNDESA, 2021) (World Bank, 2018)
جمعیت ایرانیان مهاجر در جهان بر اساس آخرین آمار بین‌المللی ۲,۰۶۲,۶۵۸							

از کشورها در دسترس است، منبع مناسبی برای رتبه‌بندی کشورها از نظر مهاجرپذیری و مهاجرفرستی به شمار می‌آید و برای تخمین رتبه مهاجرتی ایران از آن استفاده شده است. منبع بین‌المللی دیگری که تا سال ۲۰۱۷ تعداد مهاجران ورودی و خروجی کشورها را تخمین زده، بانک جهانی است که می‌توان از داده‌های آن برای تکمیل آمار مهاجران ایرانی برای کشورهایی که در پایگاه داده‌ی سازمان ملل موجود نیست بهره برد. در پیوست یک به مقایسه جمعیت ایرانیان مهاجر با استفاده از این سه نوع منبع اشاره شده است. در نهایت کامل‌ترین داده‌ای که از ترکیب آخرین آمار تعداد ایرانیان در کشورهای مقصد از پایگاه‌های داده‌ای

• جمعیت ایرانیان (افراد متولد ایران) در بیست کشور با بیشترین جمعیت ایرانی در جهان، با استفاده از آخرین داده‌های موجود از منابع سازمان‌های بین‌المللی یا از سرشماری‌های جمعیتی منتشر شده در مراکز آماری کشورهای مقصد، در حدود دو میلیون نفر تخمین زده می‌شود. بخش اجتماعی اقتصادی سازمان ملل به عنوان مرجعی که داده‌های تجمیع شده ورودی و خروجی مهاجران کشورها را منتشر می‌کند در آخرین به‌روزرسانی خود که مربوط به سال ۲۰۲۰ است. جمعیت ایرانیان مهاجر را در حدود یک میلیون و ۳۲۵ هزار نفر و مهاجران ورودی به ایران را دو میلیون و ۷۹۷ هزار نفر تخمین زده است. از آن جهت که این تخمین با روش مشابه برای بسیاری

تفاوت چشمگیری دارد. علل این تفاوت را می‌توان به عواملی چون عدم پویایی پایگاه داده‌های کنسولی مورد استفاده‌ی شورای عالی و چندبارشماری افراد در صورت جابه‌جایی بین کشوری، خروج آن‌ها از پایگاه داده در صورت بازگشت، و احتساب نسل دوم و سوم مهاجران ایرانی در صورت استفاده از خدمات کنسولی به‌عنوان اتباع ایرانی و مواردی از این دست نسبت داد.

کشورهای مقصد یا پایگاه سازمان‌های جهانی در دسترس بوده است در جدول فوق تجمیع شده، که تعداد ایرانیان (افراد متولد ایران) را در حدود دو میلیون و ۶۲ هزار نفر تخمین می‌زند. البته این آمار نیز با آخرین آمار اعلامی دبیرخانه شورای عالی ایرانیان خارج از کشور که در سال ۲۰۲۰ ارائه شده و جمعیت ایرانیان مهاجر را در حدود چهار میلیون نفر تخمین زده است،

جدول ۳- جایگاه مهاجریپذیری و مهاجر فرستی ایران در مقایسه با کشورهای منطقه در سال ۲۰۲۰

کشور	وضعیت مهاجر فرستی			وضعیت مهاجریپذیری		
	رتبه مهاجر فرستی (از میان ۲۳۲ کشور)	جمعیت مهاجران خروجی	سهم مهاجران خروجی از کل جمعیت	رتبه مهاجریپذیری (از میان ۲۳۲ کشور)	جمعیت مهاجران ورودی	سهم مهاجران ورودی از کل جمعیت
پاکستان	۷	۶,۳۲۸,۴۰۰	۲۱,۷	۱۹	۳,۲۷۶,۵۸۰	۱۱,۲
افغانستان	۱۰	۵,۸۵۳,۸۳۸	۱۵	۱۲۲	۱۴۴,۰۹۸	۰,۴
ترکیه	۲۱	۳,۴۱۱,۴۰۸	۴	۱۲	۶,۰۵۲,۶۵۲	۷,۲
عراق	۳۳	۲,۰۷۷,۹۷۶	۱۵,۲	۹۰	۳۶۵,۷۶۶	۰,۹
ایران	۵۴*	۱,۳۲۵,۱۱۳ (۲,۰۶۲,۶۵۸)**	۲,۲	۲۳	۲,۷۹۷,۲۳۵	۳,۳
عربستان	۱۲۵	۲۹۹,۲۶۸	۰,۸	۳	۱۳,۴۵۴,۸۴۲	۳۸,۶
کویت	۱۳۳	۲۱۲,۲۷۱	۵	۲۰	۳,۱۱۰,۱۵۹	۷۲,۹
امارات	۱۳۵	۲۰۳,۲۱۴	۲	۶	۸,۷۱۶,۳۳۲	۸۸
قطر	۱۸۳	۲۵,۷۰۵	۰,۹	۳۱	۲,۲۲۶,۱۹۲	۷۷,۳
عمان	۱۸۴	۲۵,۰۹۹	۰,۵	۲۸	۲,۳۷۲,۸۳۶	۴۶,۵

(UNDESA, 2021)

*جهت رتبه‌بندی جمعیت مهاجران ورودی و خروجی کشورها از داده سازمان ملل (UNDESA) در سال ۲۰۲۰ استفاده شده است.

**جمعیت مهاجران خروجی ایرانی بر اساس آخرین منابع موجود کشوری و بین‌المللی ۲,۰۶۲,۶۵۸ نفر بوده است.

• در میان کشورهای جنوب و غرب آسیا، کشور عربستان به عنوان مهاجر پذیرترین کشور از نظر تعداد جمعیت مهاجران ساکن در کشور، و کشور پاکستان مهاجر فرست‌ترین کشور از نظر تعداد مهاجران خروجی ساکن در سایر کشورهای جهان کشور است. از نظر سهم مهاجران به جمعیت کشور امارات با ۸۸ درصد در صدر قرار دارد و پس از آن قطر با ۷۷/۳ درصد و کویت با

۷۲/۹ درصد بالاترین کشورها از نظر تعداد مهاجران به جمعیت هستند. بالاترین سهم مهاجران خروجی از کل جمعیت کشور متعلق به پاکستان با ۲۱/۷ درصد است و پس از آن عراق و افغانستان با ۱۵ درصد قرار دارند. سهم مهاجران ایرانی به جمعیت ایران ۲/۲ درصد و سهم مهاجران خارجی ساکن در ایران از جمعیت کشور ۳/۳ درصد است.

جدول ۴- وضعیت شهروندی و اقامت ایرانیان در برخی از مقاصد اصلی

سال	شهروندی			اقامت دائم			اقامت موقت		
	تعداد	رشد نسبت به سال قبل	سهم از کل مهاجران (درصد)	تعداد	رشد نسبت به سال قبل	سهم از کل مهاجران (درصد)	تعداد	رشد نسبت به سال قبل	سهم از کل مهاجران (درصد)
آمریکا									
۲۰۲۰	۸,۸۲۸	-۲۱,۹۴	۱,۴	۸,۸۰۵	۳۲,۶۰	۱,۲۴	۲,۶۷۱	-۵۴,۲۸	۰/۰۰۷
کانادا									
۲۰۲۱	۴,۸۵۴	-۰,۶۹	۳,۵۴	۱۱,۳۰۵	۱۹۷	۲,۷۸	۲۳,۰۸۰	۷۱,۲۱	۲,۵۲
بریتانیا									
۲۰۲۱	۳,۸۳۳	۶۳,۶۶	۳,۵۸	۳,۵۷۷	-۲۳	۳,۳۷	۴,۷۴۴	۵۳,۹۷	۰/۵۲
آلمان									
۲۰۲۱	۴,۰۲۰	۱,۳۸	۳,۰۵	۲۳,۱۱۵	۸,۷	۰/۹	۶۲,۱۱۰	۶,۳۱	۲,۳۴
استرالیا									
۲۰۲۱	۴,۶۳۴	۶۷	۲,۲۶	۲,۹۴۷	۲۱	۱,۸۴	۱,۵۷۲	۴,۲۴	۰/۱۵۸
اتحادیه اروپا									
۲۰۲۰	۱۷,۹۲۵	۵۸,۲	۲,۲۸	۵۲,۶۷۵	۲/۳	۰/۴۷	۲۲,۹۱۷	-۲۰	۱

• بیش‌ترین رشد صدور شهروندی برای ایرانیان نسبت به سال قبل در استرالیا (۶۷ درصد) و بیش‌ترین رشد صدور ویزای اقامت دائم و موقت در کانادا (به ترتیب ۱۹۶/۷۱ درصد و ۷۱/۲۱ درصد) بوده است. به نظر می‌رسد کاهش ۵۴ درصدی دریافت ویزای موقت کاری و تحصیلی ایرانیان

در آمریکا با مقاصدی مانند کانادا جایگزین شده که رشد بالای دریافت اقامت موقت توسط ایرانیان در این کشور را موجب شده است. از مهم‌ترین مقاصد اقامت موقت ایرانیان، آلمان و کانادا است و پس از آن مجموع سایر کشورهای اروپایی قرار دارد.

جدول ۵- ویزاها و اجازه اقامت‌های دائم و موقت صادر شده برای ایرانیان در برخی از مقاصد اصلی

مجموع	سایر کشورهای OECD**	ترکیه	استرالیا		بریتانیا	کشور ۳۱	کانادا		آمریکا		سال
			غیرتوریستی ^۸	ویزای موقت	توریستی ^۶	اجازه ورود غیر ^۵	اجازه اقامت جدید ^۵	کاری و تحصیلی ^۴	پذیرش اقامت دائم ^۳	غیر مهاجرتی ^۲	ورود با اجازه اقامت دائم ^۱
۴۷,۴۲۲	۹۹۳	-	۲,۱۶۱	۱,۸۶۸	۴,۸۰۱	۱۴,۱۴۴	۳,۷۳۱	۷,۴۷۸	۴,۱۸۹	۸,۰۵۷	۲۰۱۰
۴۷,۹۸۲	۹۲۸	-	۲,۰۲۳	۲,۲۸۸	۴,۵۸۵	۱۴,۶۵۳	۳,۸۷۶	۷,۴۷۹	۴,۸۲۷	۷,۳۲۳	۲۰۱۱
۵۳,۳۰۷	۹۲۹	-	۲,۵۴۴	۳,۲۰۵	۲,۶۰۳	۱۷,۲۸۹	۴,۲۴۵	۷,۵۲۵	۶,۸۴۱	۸,۱۲۶	۲۰۱۲
۵۸,۱۹۱	۹۴۰	-	۲,۵۳۰	۲,۲۳۸	۲,۴۰۷	۱۸,۲۲۷	۴,۸۱۰	۱۱,۲۸۸	۷,۶۹۴	۸,۰۵۷	۲۰۱۳
۶۲,۲۳۲	۱,۰۱۴	-	۲,۱۸۶	۲,۲۴۹	۲,۴۴۰	۱۷,۲۶۴	۴,۳۷۱	۱۶,۷۷۲	۸,۸۸۷	۷,۰۴۹	۲۰۱۴
۵۶,۷۸۸	۱,۰۸۷	-	۲,۲۹۹	۳,۷۸۷	۲,۴۵۲	۱۵,۴۰۸	۳,۶۲۰	۱۱,۶۴۰	۹,۳۱۶	۷,۱۷۹	۲۰۱۵
۷۳,۵۲۲	۱,۱۳۵	۱۵,۵۳۹	۱,۸۷۲	۲,۴۵۸	۲,۸۷۴	۲۱,۶۳۰	۴,۹۵۵	۶,۴۷۵	۸,۸۵۷	۷,۷۲۷	۲۰۱۶
۸۹,۲۱۰	۱,۲۳۶	۱۷,۷۹۴	۲,۰۵۰	۲,۴۶۲	۳,۴۵۳	۳۶,۵۳۵	۶,۹۴۵	۴,۷۳۰	۷,۳۶۲	۶,۶۴۳	۲۰۱۷
۹۴,۵۰۴	۱,۱۵۴	۳۱,۹۲۲	۱,۸۰۷	۲,۳۰۶	۳,۴۲۱	۳۰,۲۳۹	۱۱,۳۰۰	۵,۵۱۰	۵,۳۹۶	۱,۴۴۹	۲۰۱۸
۱۱۲,۳۶۲	۱,۰۹۱	۴۲,۳۵۱	۱,۷۴۷	۲,۱۸۷	۴,۳۳۱	۲۸,۹۰۸	۱۹,۱۵۵	۶,۰۵۵	۴,۹۱۴	۱,۶۲۳	۲۰۱۹
۵۴,۷۰۰	۶۰۳	-	۱,۵۰۰	۲,۴۴۴	۳,۱۲۴	۲۲,۹۱۷	۱۳,۵۳۰	۳,۸۱۰	۲,۰۲۲	۴,۷۵۰	۲۰۲۰
۶۵,۲۳۴	-	-	۱,۵۷۲	۲,۹۴۷	۴,۸۲۶	۱۶,۶۵۹	۲۳,۰۸۰	۱۱,۳۰۵	۲,۰۴۳	۲,۸۰۲	۲۰۲۱
۸۱۵,۴۵۴	۱۱,۱۱۰	۱۰۷,۶۰۶	۲۴,۲۹۱	۳۰,۴۳۹	۴۱,۳۱۷	۲۵۳,۸۷۳	۱۰۳,۶۱۸	۱۰۰,۰۶۷	۷۲,۳۴۸	۷۰,۷۸۵	مجموع
۸۵,۹۷۳	۱,۰۱۰	۲۶,۹۰۱/۵	۲,۰۲۴	۲,۵۳۷	۳,۴۴۳	۲۱,۱۵۶	۸,۶۳۵	۸,۳۳۹	۶,۰۲۹	۵,۸۹۹	میانگین

*در زمان استخراج داده، داده‌ی مربوط به کشور آلمان در سال ۲۰۲۱ در پایگاه داده اتحادیه اروپا ثبت نشده است.

** شامل کشورهای ژاپن، کره، مکزیک، نیوزلند، اسلواکی و اسرائیل

1. Arrivals with Lawful Permanent Resident

2. Non- Immigrant visas issued excl visitor and transit

3. Admission of permanent residents

4. Temporary resident permit

5. First permits

6. Entry clearance visas granted excl visitor and transit

7. Migration program visas issued

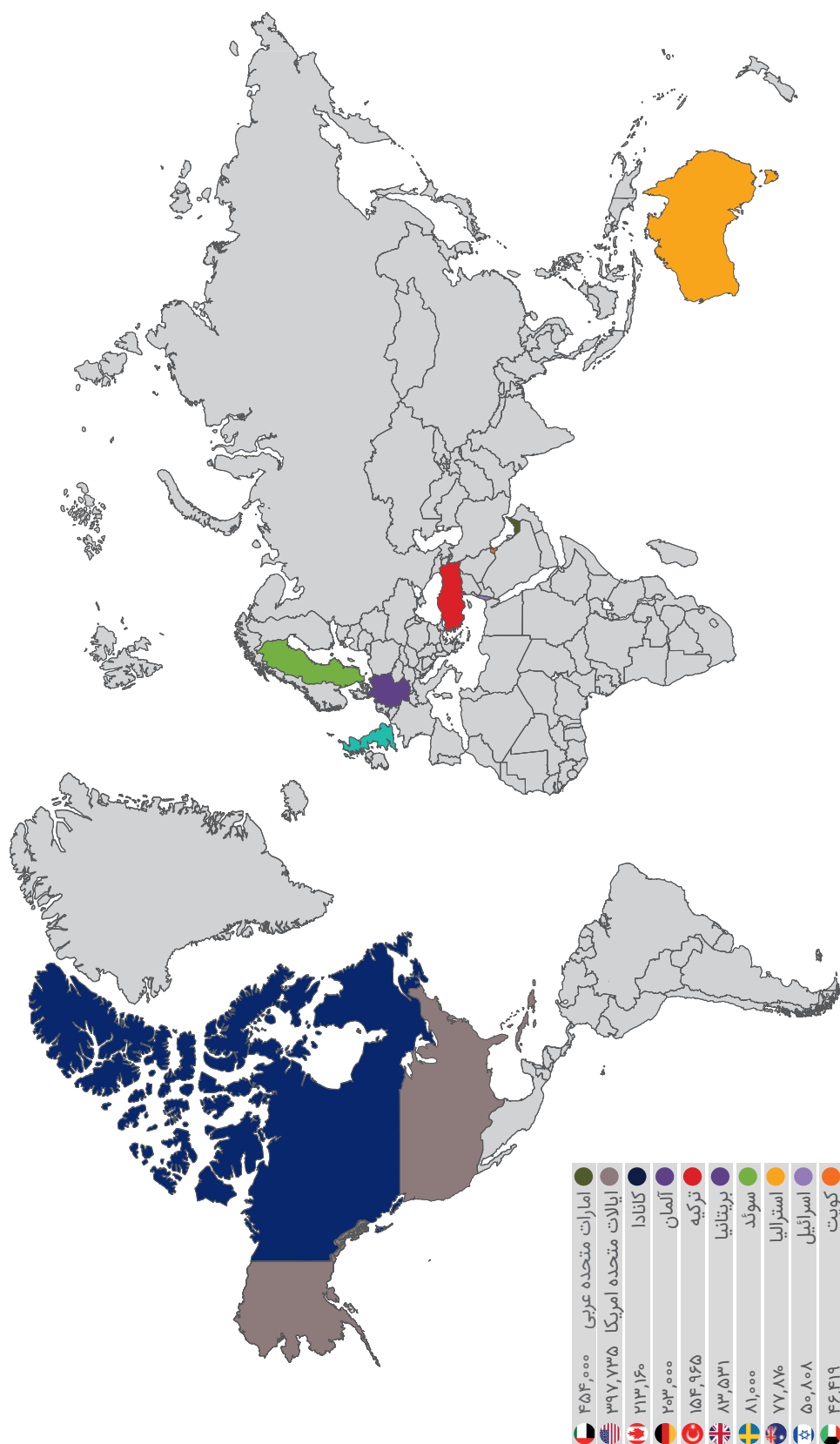
8. Temporary visas issued excl visitors

- در سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ به طور متوسط سالانه حدود ۸۶ هزار ویزا یا اجازه اقامت غیر توریستی برای ایرانیان در اروپا، آمریکای شمالی و استرالیا ترکیه و سایر کشورهای OECD صادر شده است. بدون احتساب کشور ترکیه جریان مهاجران (دائم و موقت غیر توریستی) ایرانی به مقاصد اصلی نامبرده سالانه در حدود ۶۵ هزار نفر بوده و از ۴۶ هزار در سال ۲۰۱۰ تا ۷۰ هزار در سال ۲۰۱۷ در نوسان بوده است. این در حالیست که سهم اقامت موقت (غیر توریستی) دریافتی ایرانیان در مقاصد اصلی از سال ۲۰۱۵ صعودی بوده است.
- در طی سال‌های اخیر جمعیت ایرانیان در همه‌ی مقاصد اصلی (آمریکا، کانادا، اتحادیه اروپا، بریتانیا، استرالیا و ترکیه) به جز آمریکا روندی صعودی داشته است. از سال ۲۰۱۹ ترکیه به یکی از مقاصد جذاب برای ایرانیان تبدیل شده است به طوری که جمعیت ایرانیان در ترکیه در سال ۲۰۱۹، ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ بیشتر از جمعیت ایرانیان در اتحادیه اروپا، بریتانیا و استرالیا بوده است.
- در سال ۲۰۲۰ به علت شدت گرفتن شیوع ویروس کرونا تعداد تابعیت و ویزای دائم و موقت صادر شده

- برای ایرانیان در همه‌ی کشورهای مقصد کاهش یافت و از سال ۲۰۲۱ و با کاهش شیوع ویروس کرونا مجدداً افزایش یافت.
- به طور کلی در طی سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱ روند درخواست و صدور ویزای شنگن برای ایرانیان نزولی بوده است.
- در سال ۲۰۲۱ بیشترین درخواست ویزای شنگن از سوی ایرانیان در کشور فرانسه و کمترین درخواست در کشور سوئد ثبت شده است.
- در سال ۲۰۲۰ میلادی ایرانیان در جایگاه هجدهم در میان کشورهای دریافت کننده تابعیت در آمریکا و در سال ۲۰۲۱ میلادی، ایرانیان در جایگاه هشتم در میان کشورهای دریافت کننده تابعیت در بریتانیا و آلمان قرار داشته است.
- از سال ۲۰۱۸ ترکیه به یکی از مقاصد اصلی ایرانیان برای سرمایه‌گذاری تبدیل شده است. به طوری که تعداد خانه‌های خریداری شده و شرکت‌های ثبت شده توسط ایرانیان افزایش چشم‌گیری یافته است. ایرانیان در خرید خانه در ترکیه در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ رتبه اول را داشته‌اند.

شکل ۱- پراکندگی جمعیت مهاجران ایرانی در ده کشور اول مقصد^۱

۱. برای مشاهده‌ی منابع این نقشه به منابع جدول ۲ مراجعه شود.

جابه‌جایی‌های تحصیلی و دانشجویی در جهان و ایران

بر اساس آخرین آمار موجود قابل استناد و با قابلیت مقایسه‌پذیری جهانی، وضعیت دانشجویان ایرانی در جهان در قالب شاخص‌های مختلف در جدول زیر نمایش داده شده است. افزایش جمعیت دانشجویان بین‌المللی در داخل کشور و همچنین روند صعودی بازگشت متخصصان ایرانی باعث ارتقای شاخص خالص چرخش نخبگان ایرانی از تراز (-۴۰۰) در سال ۲۰۱۶ به (+۲۶,۶۰۷) در سال ۲۰۲۰ شده است.

جدول ۶- وضعیت کلی ایران در بازار جابه‌جایی بین‌المللی دانشجویان

سال	جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج (خروج)	جمعیت دانشجویان بین‌المللی در ایران (جذب)	خالص چرخش بین‌المللی دانشجویان در ایران ^۱	جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان	رتبه دانشجویفرستی ایران در جهان	بازگشت فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از وطن ^۲
۲۰۱۰	۴۴,۵۲۳	...	...	۳,۷۹۶,۴۲۹	۱۴	...
۲۰۱۱	۵۰,۷۶۱	...	...	۴,۰۱۰,۶۱۴	۱۲	...
۲۰۱۲	۵۱,۸۹۸	...	...	۴,۰۸۹,۲۶۴	۱۱	...
۲۰۱۳	۴۹,۴۹۷	...	...	۴,۲۶۲,۹۳۵	۱۴	...
۲۰۱۴	۵۰,۸۲۸	...	...	۴,۵۲۳,۹۵۸	۱۶	۲
۲۰۱۵	۵۱,۱۴۱	...	...	۴,۸۱۲,۱۸۸	۱۶	۱۱۸
۲۰۱۶	۵۲,۷۷۳	۵۱,۸۱۱	-۴۰۰	۵,۱۱۹,۱۰۱	۱۶	۵۶۲
۲۰۱۷	۵۳,۲۱۷	۵۵,۲۶۴	+۲,۹۸۲	۵,۴۰۹,۲۱۶	۲۰	۹۳۵
۲۰۱۸	۵۶,۹۰۵	۵۷,۱۴۹	+۱,۴۳۱	۵,۷۱۶,۰۲۷	۱۹	۱,۱۸۷
۲۰۱۹	۵۹,۷۱۲	۶۳,۴۸۰	+۵,۱۸۴	۶,۱۰۰,۷۵۵	۱۷	۱,۴۱۶
۲۰۲۰	۶۶,۷۰۱	۹۱,۳۰۵	+۲۶,۶۰۷	۶,۳۶۱,۹۶۳	۱۷	۲,۰۰۳
۲۰۲۱	...	۱۳۰,۱۱۳	...	...	...	۲,۳۵۴
۲۰۲۲	...	...	...	...	...	۲,۴۸۴

(UIS, 2022) (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰) (سازمان امور دانشجویان، ۱۴۰۱)

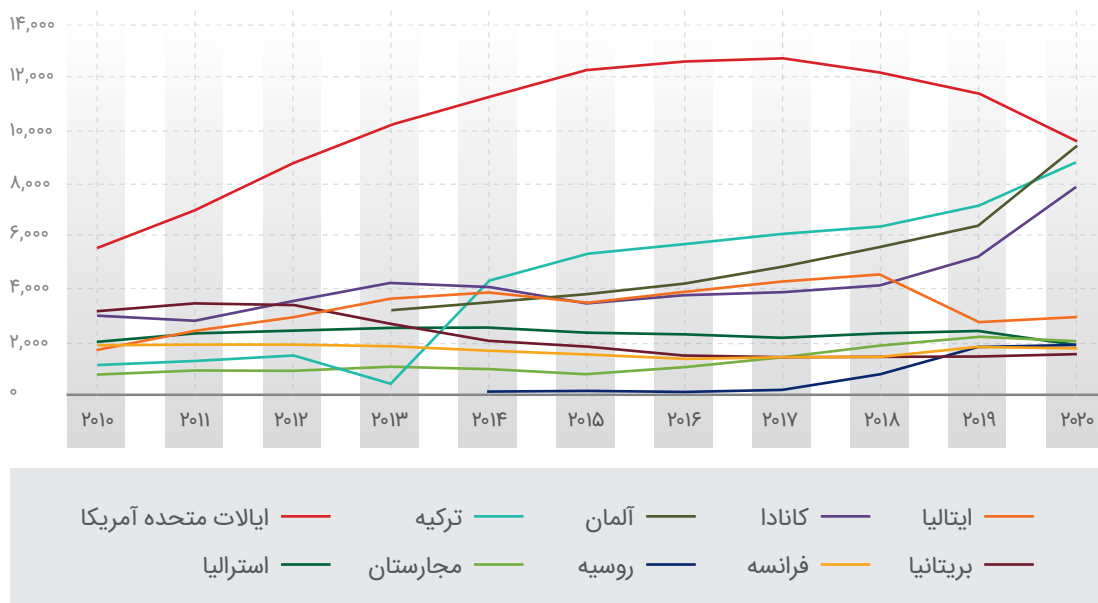
افزایش جمعیت دانشجویان بین‌المللی در داخل کشور و همچنین روند صعودی بازگشت متخصصان ایرانی باعث ارتقاء شاخص خالص چرخش نخبگان ایرانی از تراز (-۴۰۰) در سال ۲۰۱۶ به (+۲۶,۶۰۷) در سال ۲۰۲۰ شده است.

۱. این شاخص از تفاضل خروج دانشجویان ایرانی از مجموع جذب دانشجویان بین‌المللی و بازگشت ایرانیان متخصص خارج از وطن در یک جمعیت ۱۰۰ هزار نفری به دست می‌آید. لازم به ذکر است که این شاخص سطح کیفی دانشجویان ورودی، خروجی و متخصصان بازگشتی را نادیده می‌گیرد.
 ۲. به بازگشت متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور اشاره دارد. لازم به ذکر است که داده‌های افراد بازگشتی در سال ۲۰۲۲ بر اساس آخرین داده‌های موجود معاونت علمی ریاست جمهوری تا خرداد سال ۱۴۰۱ است.

جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای مقصد

نمودار ۱- جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

(open doors, 2022) (UIS, 2022)

وضعیت جمعیت دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان

یکی از مباحثی که همواره در موضوع مهاجرت‌های بین‌المللی در ایران مطرح بوده است، بحث کیفیت دانشجویان و متخصصان ایرانی خارج از کشور بوده که بر همین اساس نیز دیدگاه کمی در این زمینه توسط برخی از افراد مورد انتقاد قرار گرفته است. در همین راستا، یکی از شاخص‌های قابل دسترس جهت سنجش کیفیت دانشجویان خروجی بر اساس معهود داده‌های موجود در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی می‌تواند سهم پذیرش و حضور دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر جهان باشد. بر همین اساس، بررسی تعداد و سهم دانشجویان ایرانی در ده دانشگاه برتر آمریکا که از میان ۲۵ دانشگاه برتر

جهان (بر اساس رتبه‌بندی QS در سال ۲۰۲۳) انتخاب شده‌اند، می‌تواند تا حدی تبیین‌کننده وضع کیفی دانشجویان ایرانی خارج از کشور باشد. جدول زیر توزیع تعداد دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های برتر آمریکا که همگی جزء ۲۵ دانشگاه برتر جهان هستند را نمایش می‌دهد. همان‌طور که در جدول زیر مشخص است، تعداد دانشجویان ایرانی در ده دانشگاه برتر آمریکا همواره در یک تراز ثابت (بین ۲۴۶ تا ۲۶۶) قرار داشته است. بیشترین تعداد دانشجویان ایرانی در ده دانشگاه برتر آمریکا با ۲۶۶ دانشجو مربوط به سال ۲۰۱۵ کمترین میزان آن با ۲۴۶ دانشجو مربوط به سال ۲۰۱۷ میلادی است.

جدول ۷- تعداد دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان

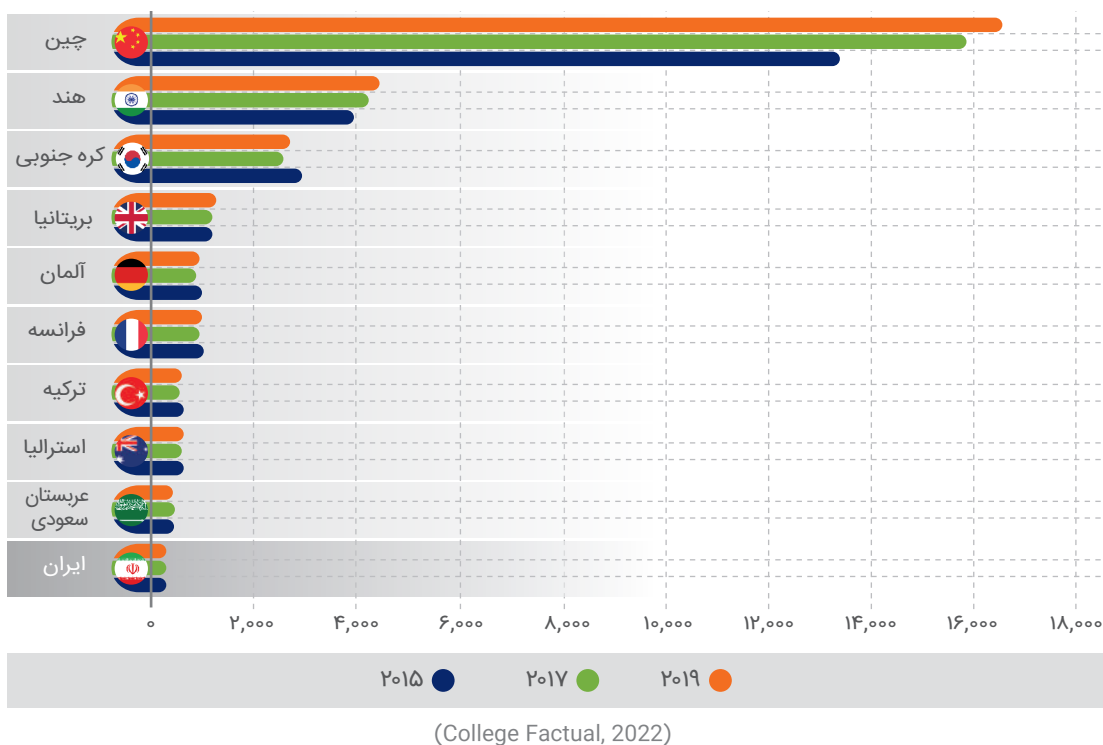
دانشگاه	رتبه آمریکا	رتبه جهانی	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹
ماساچوست	۱	۱	۳۸	۳۷	۳۸	۳۳	۳۳	۳۳
استنفورد	۲	۳	۶۳	۶۳	۵۸	۵۳	۵۳	۵۳
هاروارد	۳	۵	۲۱	۲۴	۲۳	۲۶	۲۸	۲۸
کالیفرنیا	۴	۶	۱۳	۱۵	۱۲	۱۱	۱۲	۱۲
شیکاگو	۵	۱۰	۱۶	۱۹	۱۷	۱۵	۱۷	۱۷
پنسیلوانیا	۶	۱۳	۲۵	۲۸	۲۸	۲۷	۲۸	۲۸
پرینستون	۷	۱۶	۱۹	۲۰	۲۴	۲۰	۲۱	۲۱
ییل	۸	۱۸	۷	۶	۷	۱۳	۱۴	۱۴
کرنل	۹	۲۰	۲۴	۲۷	۲۳	۲۲	۲۳	۲۳
کلمبیا	۱۰	۲۲	۲۶	۲۷	۲۹	۲۶	۲۷	۲۷
مجموع			۲۵۲	۲۶۶	۲۵۹	۲۴۶	۲۵۶	۲۵۶

(College Factual, 2022)

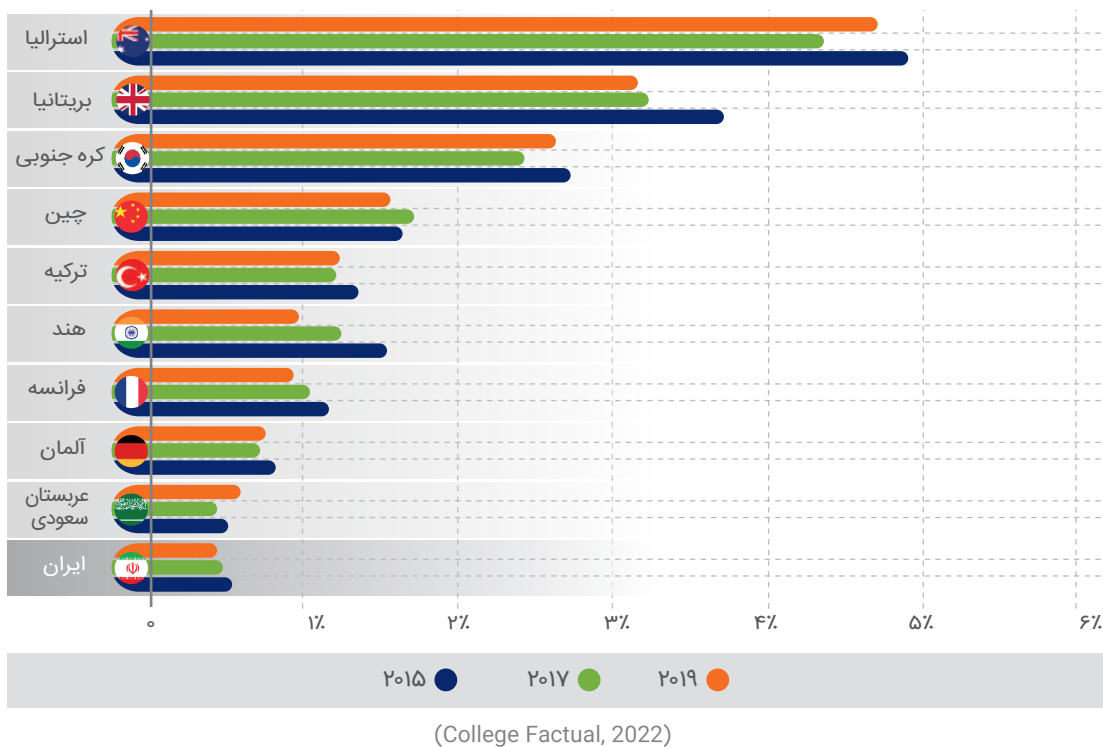
نمودارهای پیش‌رو، جمعیت دانشجویان ایرانی حاضر در دانشگاه‌های برتر آمریکا در قیاس با جمعیت دانشجویان برخی از کشورهای منتخب دانشجویفرست به ایالات متحده آمریکا را نمایش می‌دهند. چنانچه معیار "تعداد دانشجویان مشغول به تحصیل در ده دانشگاه برتر آمریکا" را در نظر داشته باشیم، ایران در رتبه‌بندی کشورهای دانشجویفرست به کشور آمریکا در جایگاه دهم قرار دارد و کشورهای چین، هند و کره جنوبی در جایگاه اول تا سوم قرار دارند. چنانچه "سهم دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های برتر از کل جمعیت دانشجویان خروجی" را در نظر

بگیریم، کمتر از نیم درصد دانشجویان خروجی از ایران در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان مشغول به تحصیل هستند که از این حیث هم در جایگاه دهم در میان کشورهای دانشجویفرست قرار داریم. سهم دانشجویان ایرانی حاضر در دانشگاه‌های برتر جهان از کل جمعیت دانشجویان خروجی در بازه‌ی سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۸ میلادی تقریباً ثابت بوده است و از حدود ۰/۵۲ در سال ۲۰۱۵ به حدود ۰/۴۳ درصد در سال ۲۰۱۹ کاهش یافته است. بر اساس این شاخص کشورهای استرالیا، بریتانیا و کره جنوبی بیش‌ترین سهم دانشجو را در ده دانشگاه برتر آمریکا دارند.

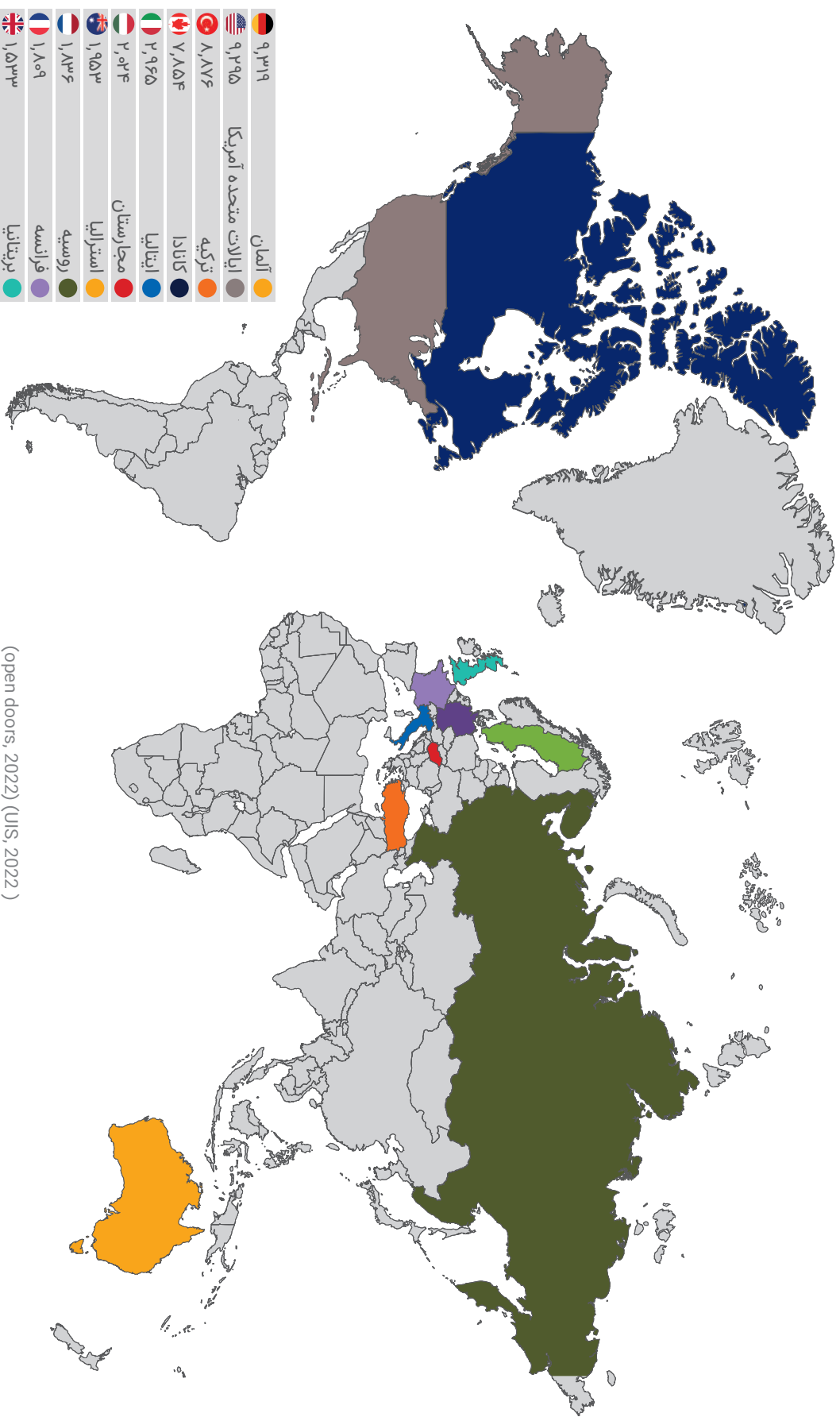
نمودار ۲- رتبه‌بندی برخی از کشورهای منتخب دانشجویفرست به آمریکا بر اساس تعداد دانشجویان آن‌ها در ده دانشگاه برتر آمریکا

نمودار ۳- رتبه‌بندی برخی از کشورهای منتخب دانشجویفرست به آمریکا بر اساس سهم دانشجویان در ده دانشگاه برتر آمریکا از کل جمعیت دانشجویان خروجی آن‌ها

شکل ۲- نقشه پراکندگی جمعیت دانشجویان ایرانی در جهان بر اساس ده کشور اول

(open doors, 2022) (UIS, 2022)

وضعیت کشور ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۲

شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۱۳ و به منظور مقایسه توانایی کشورها در رقابت بر سر استعدادها ایجاد شده است. رقابت‌پذیری برای استعدادها به مجموعه سیاست‌ها و روش‌هایی گفته می‌شود که یک کشور را قادر می‌سازد سرمایه انسانی که موجب بهره‌وری می‌شود را توسعه، جذب و تقویت نماید. این شاخص، اطلاعات و تحلیل‌های ارزشمندی را به منظور توسعه استراتژی‌های مربوط به جذب استعدادها، رفع چالش‌های مرتبط با آن و کسب مزیت رقابتی در بازار جهانی در اختیار تصمیم‌سازان و سیاستمداران قرار می‌دهد. این گزارش به صورت سالانه، توسط موسسه اروپایی مدیریت کسب‌وکار منتشر می‌شود. مدل شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها یک مدل ورودی-خروجی است که ترکیبی از ارزیابی آنچه که کشورها برای استعدادها انجام می‌دهند (ورودی‌ها) و آنچه که به عنوان نتیجه کار خود در ارتباط با استعدادها مشاهده می‌کنند (خروجی‌ها) را ارائه می‌کند. ورودی‌ها از چهار مولفه توانمندسازی، جذب، رشد و نگهداشت و خروجی‌ها از دو مولفه مهارت‌های فنی- حرفه‌ای و مهارت‌های دانش جهانی تشکیل شده است.

بر اساس نتایج شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۲ نمرات برتر این شاخص همچنان تحت سلطه کشورهای توسعه‌یافته و پردرآمد قرار دارند و بین تولید ناخالص داخلی سرانه و نمرات شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها همبستگی زیادی

وجود دارد. در سال ۲۰۲۲ و با حفظ روال سال‌های گذشته، کشورهای اروپایی همچنان بر رتبه‌بندی شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها تسلط دارند به طوری که ۱۷ کشور اروپایی در میان ۲۵ رتبه برتر این شاخص هستند. سوئیس همانند سال گذشته موفق به حفظ جایگاه نخست خود در شاخص رقابت‌پذیری برای استعدادها شده است و پس از این کشور سنگاپور و دانمارک در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفته‌اند. این در حالی است که رتبه ایالات متحده آمریکا برای اولین بار از سال ۲۰۱۷ به بعد در میان سه کشور برتر قرار نگرفته و این کشور در جایگاه چهارم قرار گرفته است. همچنین در میان کشورهای غیراروپایی که در میان ۲۵ کشور برتر قرار دارند، کشورهایی همچون استرالیا، کانادا، نیوزیلند، اسرائیل، ژاپن و امارات متحده عربی دیده می‌شوند. دو ویژگی قابل‌توجه در رتبه‌بندی سال ۲۰۲۲ این است که با حضور شیلی در بین کشورهای برتر شاخص رقابت‌پذیری برای استعدادها، برای دومین سال متوالی منطقه آمریکای لاتین و کارائیب در چارک برتر این شاخص حضور یافته است. همچنین کشور چین نیز که به صعود چشم‌گیر خود در این شاخص ادامه می‌دهد، اکنون رقابتی‌پذیرترین کشور در میان کشورهای با درآمد متوسط به بالا است. جدول زیر وضعیت ۱۵ کشور برتر در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها را در سال ۲۰۲۲ نشان می‌دهد:

جدول ۸- کشورهای برتر در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۲

رتبه	کشور	امتیاز کلی
۱	سوئیس	۷۸٫۲۰
۲	سنگاپور	۷۵٫۸۰
۳	دانمارک	۷۵٫۴۴
۴	ایالات متحده آمریکا	۷۳٫۹۳
۵	سوئد	۷۳٫۹۳
۶	هلند	۷۳٫۹۰
۷	نروژ	۷۳٫۸۸
۸	فنلاند	۷۳٫۲۸
۹	استرالیا	۷۱٫۹۳
۱۰	بریتانیا	۷۱٫۵۹
۱۱	لوکزامبورگ	۷۱٫۵۸
۱۲	ایسلند	۶۸٫۹۶
۱۳	ایرلند	۶۸٫۳۶
۱۴	آلمان	۶۸٫۱۵
۱۵	کانادا	۶۸٫۱۱
...	...	...
۱۱۲	ایران	۲۶٫۴۸

(GTCl, 2022)

نکرده و یا با افت همراه بوده است. به لحاظ منطقه‌ای نیز کشور ایران با قرار گرفتن در منطقه آسیای مرکزی و جنوبی در رتبه ششم در میان هشت کشور برتر این منطقه در سال ۲۰۲۲ قرار گرفته است. کشورهای قزاقستان با رتبه ۶۲، قرقیزستان با رتبه ۸۳، سریلانکا با رتبه ۹۲، هند با رتبه ۱۰۱ و نپال با رتبه ۱۱۱، کشورهایی هستند که در رتبه‌های بالاتر از کشور ایران و کشورهای پاکستان با رتبه ۱۱۳ و بنگلادش با رتبه ۱۲۲، کشورهایی هستند که در رتبه‌های پایین‌تر نسبت به کشور ایران قرار گرفته‌اند.

جایگاه کشور ایران در شاخص رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۲ میلادی و در مقایسه با سال گذشته با سقوط دوازده پله‌ای همراه شده و از رتبه صد به رتبه ۱۱۲ تغییر یافته است. همچنین بررسی وضعیت کشور ایران در زیرشاخص‌های این شاخص برای کشور ایران در سال ۲۰۲۲ نشان می‌دهد که وضعیت کشور ایران تنها در زیرشاخص توانمندسازی که به‌طورکلی مربوط به فراهم کردن شرایط سیاسی و اقتصادی مناسب برای رشد و توسعه استعدادها است، با بهبود همراه بوده و در مابقی زیرشاخص‌ها وضعیت ایران یا تغییری

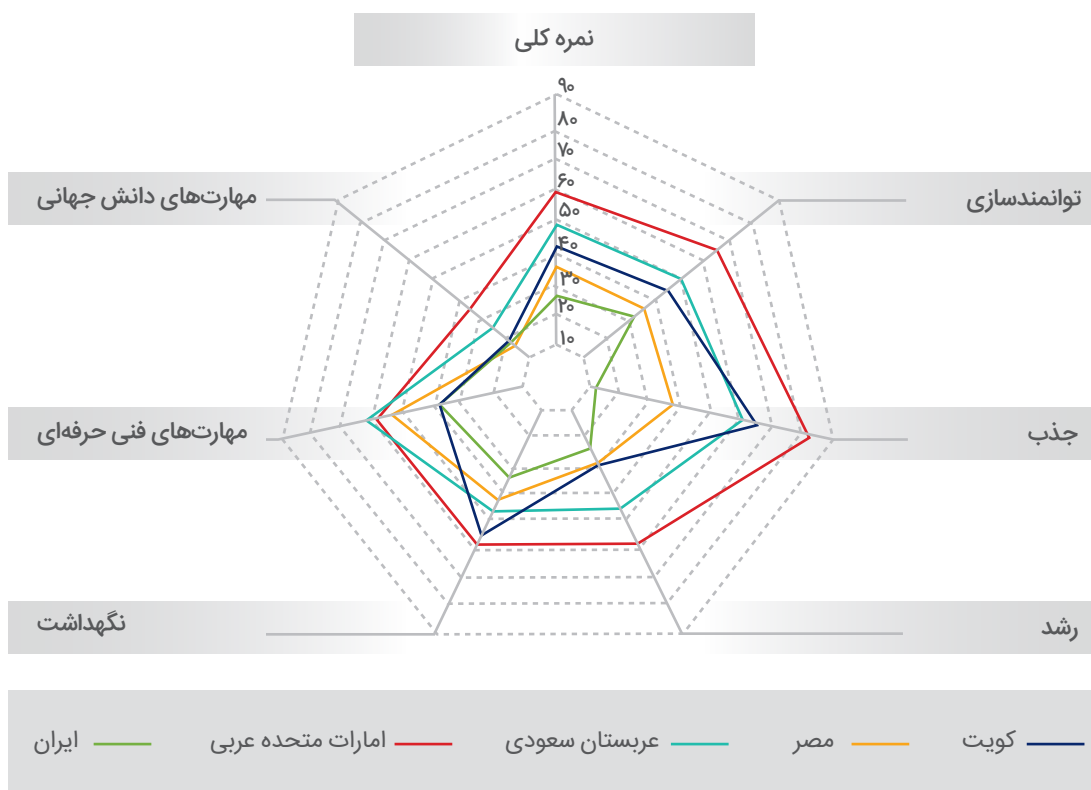
جدول ۹- وضعیت کشور ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها

وضعیت ایران در سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۱			رتبه در زیر شاخص‌های ورودی				رتبه در زیر شاخص‌های خروجی	
سال	امتیاز کلی	رتبه کلی	توانمندسازی	جذب	رشد	نگهداشت	مهارت‌های فنی - حرفه‌ای	مهارت‌های دانش جهانی
۲۰۱۳	۲۸/۹۸	۱۰۱ (۱۰۳ کشور)	۱۰۱	۱۰۱	۹۶	۸۱	۹۴	۹۰
۲۰۱۴	۳۲/۰۹	۸۲ (۹۳ کشور)	۸۴	۹۱	۸۶	۵۵	۸۶	۷۱
۲۰۱۵-۱۶	۳۲/۰۱	۹۸ (۱۰۹ کشور)	۱۰۱	۱۰۸	۷۳	۷۶	۹۶	۸۶
۲۰۱۷	۳۳/۵۴	۱۰۳ (۱۱۸ کشور)	۱۰۷	۱۱۸	۹۳	۸۳	۸۷	۷۷
۲۰۱۸	۳۲/۵۷	۹۴ (۱۱۹ کشور)	۱۰۷	۱۱۸	۹۵	۷۹	۷۸	۵۵
۲۰۱۹	۳۱/۵۹	۹۷ (۱۲۵ کشور)	۱۰۷	۱۲۳	۹۴	۷۲	۷۸	۶۳
۲۰۲۰	۳۲/۶۸	۱۰۲ (۱۳۲ کشور)	۱۱۴	۱۳۱	۱۰۱	۸۲	۸۹	۶۵
۲۰۲۱	۳۴/۳۸	۱۰۰ (۱۳۴ کشور)	۱۱۶	۱۳۳	۷۷	۱۰۴	۹۱	۶۸
۲۰۲۲	۲۶/۴۸	۱۱۲ (۱۳۳ کشور)	۱۰۷	۱۳۳	۹۸	۱۰۴	۹۶	۷۵

(GTCL, 2022)

جایگاه ایران در شاخص رقابت‌پذیری برای استعدادها

نمودار ۴- مقایسه کشور ایران با برخی از کشورهای منتخب در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها

(GTI, 2022)

مهاجرت‌های بازگشتی

وضعیت بازگشت در جهان

یکی از چالش‌های اساسی در زمینه مهاجرت‌های بازگشتی، خلأهای آماری و پژوهشی در این حوزه است. به علت دشواری رصد و پایش مهاجران پس از یک دوره کار و یا تحصیل در خارج از کشور، آمار دقیقی در خصوص میزان مهاجرت بازگشتی در سطح جهانی در دسترس نیست. اگر مهاجرت‌های بازگشتی را در سه دسته کلی بازگشت‌های اجباری، بازگشت‌های داوطلبانه حمایت شده و بازگشت‌های داوطلبانه مستقل در نظر بگیریم، خلاصه شواهد آماری موجود در هر دسته به شرح زیر است:

بازگشت اجباری در جهان

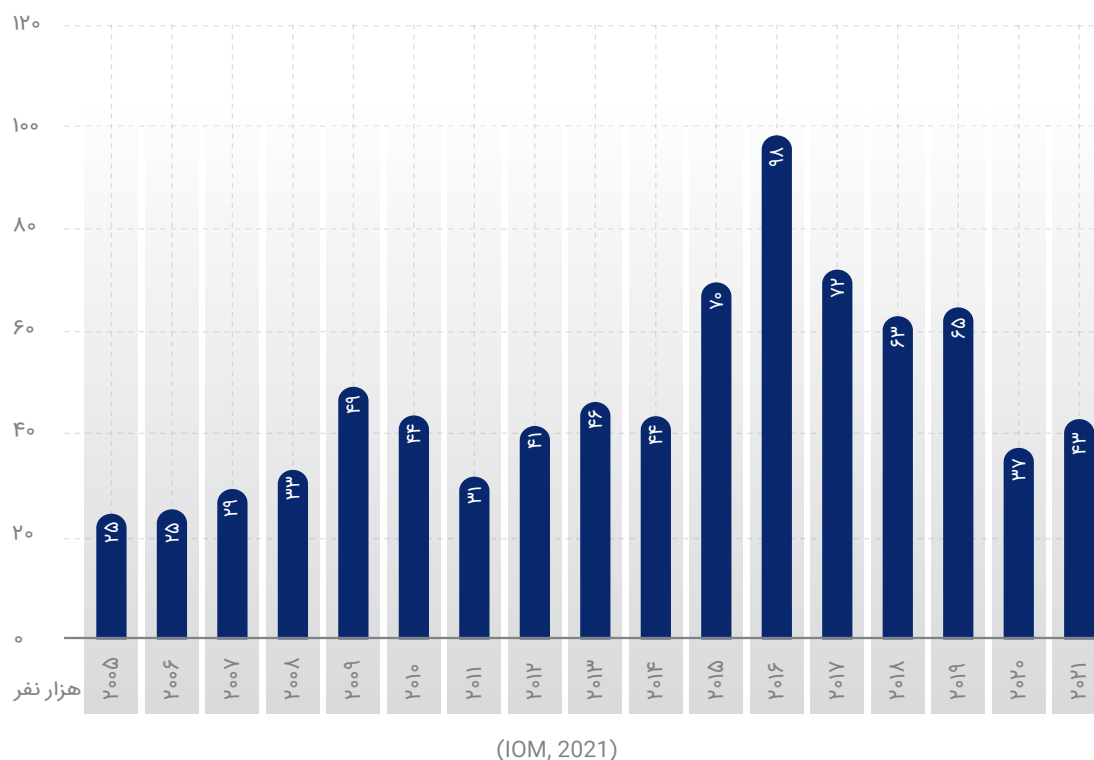
هیچ آمار کلی جهانی از تعداد بازگشت‌های اجباری وجود ندارد. اما برخی از کشورها همچون ایالات متحده آمریکا تعداد افراد رد مرز شده را اعلام می‌کنند.

به عنوان نمونه، آخرین آمار این کشور در سال ۲۰۲۲ گویای آن است که در مجموع چهار میلیون و ۶۱۷ هزار و ۴۶۳ مهاجر طی سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۸ از آمریکا اخراج شده‌اند.^۱

بازگشت داوطلبانه حمایت شده^۲ در جهان

آخرین آمار منتشر شده از مجموع بازگشت‌های داوطلبانه حمایت شده توسط سازمان جهانی مهاجرت (IOM) حاکی از آن است که در سال ۲۰۲۱ در مجموع ۴۹ هزار و ۷۹۵ بازگشت داوطلبانه حمایت شده از ۱۲۵ کشور میزبان به ۱۵۰ کشور مبدأ مهاجران صورت گرفته است که ۸۷ درصد از آن‌ها از نوع بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده بوده و ۱۳ درصد از نوع بازگشت داوطلبانه بشردوستانه^۳ بوده است.^۴

نمودار ۵- بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده در جهان، (۲۰۰۵ تا ۲۰۲۱)

1. World Population Review, 2022

۲. حمایت اداری، مالی و لجستیکی (از جمله کمک به ادغام مجدد) به مهاجرانی که نمی‌توانند یا نمی‌خواهند در کشور میزبان یا ترانزیت باقی بمانند و تصمیم به بازگشت به کشور مبدأ خود را دارند. شایان ذکر است که مهاجران غیرقانونی، پناهنجویان و پناهندگان، مهاجرانی که درگیر گروه‌های قاچاق انسان شده‌اند و مهاجرانی که به واسطه شرایطی از جمله بیماری، کهولت سن و... در اولویت قرار دارند می‌توانند از چنین حمایتی بهره‌مند شوند.

۳. این نوع بازگشت به معنای استفاده از اصول بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده در شرایط بشردوستانه است که اغلب شامل اقدامی برای نجات زندگی مهاجرانی که سرگردان و یا در بازداشت هستند می‌شود.

4. IOM, 2021

بازگشت داوطلبانه مستقل در جهان

آمار دقیقی در خصوص مجموع تعداد افرادی که بازگشت داوطلبانه مستقل داشته‌اند در دسترس نیست. اما از آنجایی که برخی از کشورهای مهاجرپرست توجه ویژه‌ای به معکوس کردن جریان مهاجرت و اتخاذ سیاست‌های بازگشت برای تحقق این هدف داشته‌اند؛ در مواردی پایگاه داده‌ای برای رصد و پایش این افراد ایجاد کرده‌اند. برای مثال کشور چین که یکی از بارزترین نمونه‌های مهاجرت معکوس در سطح بین‌المللی است، با بالا نگهداشتن سطح اعزام، جذب و بازگشت دانشجویان بین‌المللی، به دنبال کسب حداکثر مطلوبیت از گردش دانشجویان بوده است و تا سال ۲۰۱۹ موفق به بازگرداندن بیش از ۸۰ درصد از متخصصان و دانشجویان خارج از کشور خود شده است.^۱

وضعیت مهاجرت‌های بازگشتی در ایران

اگر مهاجرت‌های بازگشتی را در سه دسته کلی بازگشت‌های اجباری، بازگشت‌های داوطلبانه حمایت شده و بازگشت‌های داوطلبانه مستقل در نظر بگیریم،

وضعیت بازگشت مهاجران ایرانی به قرار زیر خواهد بود:

وضعیت بازگشت اجباری به ایران

در زمینه بازگشت‌های اجباری نهادهایی همچون سازمان بین‌المللی مهاجرت (IOM) و آژانس پناهندگان سازمان ملل متحد (UNHCR) که سالانه تعداد افراد رد مرز شده را اعلام می‌کنند، آماری در خصوص تعداد ایرانیان رد مرز شده و بازگشت داده شده به ایران اعلام نمی‌کنند.

وضعیت بازگشت داوطلبانه حمایت شده به ایران

بر اساس پورتال آماری مهاجرت از سال ۲۰۱۳ تا سال ۲۰۲۱ میلادی، در مجموع بالغ بر ۱۴ هزار مهاجر ایرانی بازگشت داوطلبانه حمایت شده داشته‌اند.^۲ سهم مهاجران ایرانی از کل بازگشت‌های داوطلبانه حمایت شده در جهان از ۲/۸ درصد در سال ۲۰۱۳ به ۱/۱ درصد در سال ۲۰۲۱ کاهش یافته است.^۳

جدول ۱۰- بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت‌شده در ایران و جهان، (۲۰۱۳ تا ۲۰۲۱)

سال	بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت‌شده مهاجران ایرانی	بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت‌شده در جهان	سهم مهاجران ایرانی از کل بازگشت‌های داوطلبانه و ادغام‌های مجدد حمایت‌شده در جهان
۲۰۱۳	۱,۳۰۰	۴۶,۴۹۴	۲,۸٪
۲۰۱۴	۱,۲۰۰	۴۳,۶۹۹	۲,۷٪
۲۰۱۵	۱,۱۰۰	۶۹,۵۴۰	۱,۶٪
۲۰۱۶	۴,۵۰۰	۹۸,۴۰۳	۴,۶٪
۲۰۱۷	۲,۱۰۰	۷۲,۱۷۶	۲,۹٪
۲۰۱۸	۱,۵۰۰	۶۳,۳۱۶	۲,۴٪
۲۰۱۹	۱,۳۰۰	۶۴,۹۵۸	۲,۰٪
۲۰۲۰	۶۵۰	۳۷,۰۴۳	۱,۷٪
۲۰۲۱	۴۸۳	۴۳,۴۲۸	۱,۱٪

(Migration Data Portal, 2022)؛ (IOM, 2021)

1. China Ministry of Education, 2020
2. Migration Data Portal, 2022

3. Migration Data Portal, 2022; IOM, 2021

وضعیت بازگشت داوطلبانه مستقل به ایران

هیچ آمار متقن و جامعی درباره مجموع افرادی که بازگشت داوطلبانه مستقل به ایران داشته‌اند در دسترس نیست و در این خصوص تنها می‌توان به آمار متخصصان ایرانی بازگشتی از طریق «طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم» استناد کرد. بر اساس آخرین آمار موجود، از ابتدای آغاز این طرح در اسفند ماه سال ۱۳۹۳ تا پایان مرداد ماه سال ۱۴۰۱، در مجموع هشت هزار و ۵۸ نفر از ایرانیان متخصص خارج از کشور درخواست

استفاده از تسهیلات طرح را داشته‌اند که از میان آن‌ها سه هزار و ۷۴۲ درخواست مورد تایید قرار گرفته و دو هزار و ۶۷۷ درخواست رد شده است و مابقی درخواست‌های انصرافی بدون وضعیت هستند. با استناد به نتایج اجرای این طرح، در مجموع دو هزار و ۴۸۷ نفر از متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی تا پایان تیر ماه ۱۴۰۱ به ایران بازگشته‌اند.^۱

جدول ۱۱- فراوانی بازگشت متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور، (۱۳۹۳ تا ۱۴۰۱)

سال	فراوانی مطلق متخصصان ایرانی بازگشتی	فراوانی تجمعی متخصصان ایرانی بازگشتی
۱۳۹۳	۲	۲
۱۳۹۴	۱۱۶	۱۱۸
۱۳۹۵	۴۴۴	۵۶۲
۱۳۹۶	۳۷۳	۹۳۵
۱۳۹۷	۲۵۲	۱,۱۸۷
۱۳۹۸	۲۲۹	۱,۴۱۶
۱۳۹۹	۵۸۷	۲,۰۰۳
۱۴۰۰	۳۵۱	۲,۳۵۴
۱۴۰۱	۱۰۲	۲,۴۵۶

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

* سال بازگشت ۳۱ نفر از متخصصان ایرانی نامشخص است که به مجموع متخصصان ایرانی بازگشتی اضافه شده است.

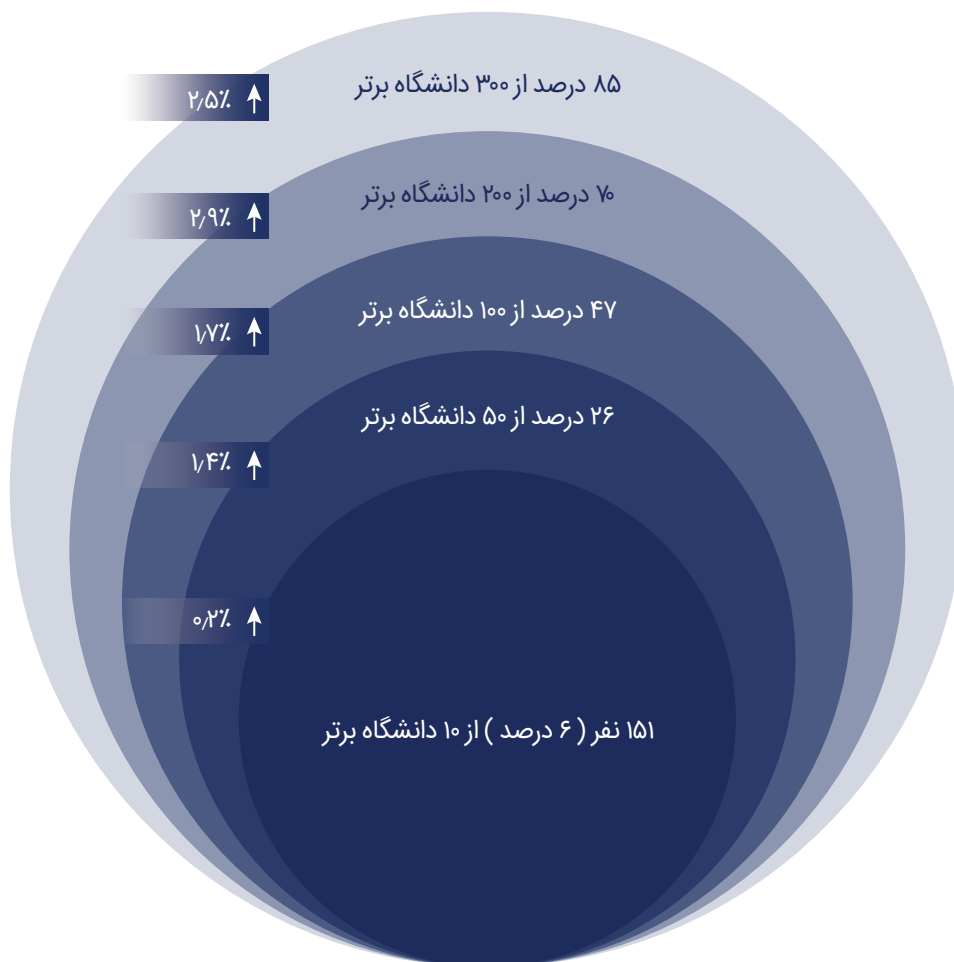

۱. معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱

جهان، ۷۰ درصد از دویست دانشگاه برتر جهان و ۸۵ درصد از سی صد دانشگاه برتر جهان بازگشته‌اند. در شکل زیر درصد استفاده‌کنندگان از این طرح از دانشگاه‌های مختلف و نرخ رشد آن در سال ۱۴۰۱ نسبت به سال ۱۴۰۰ نشان داده شده است.

بر اساس آخرین آمار طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم تا پایان اردیبهشت ۱۴۰۱، در مجموع ۱۵۱ نفر از متخصصان ایرانی، معادل ۶ درصد از ده دانشگاه برتر جهان به ایران بازگشته‌اند. ۲۶ درصد از پنجاه دانشگاه برتر جهان، ۴۷ درصد از صد دانشگاه برتر

شکل ۳- فراوانی متخصصان ایرانی بازگشتی بر اساس رتبه دانشگاه محل تحصیل، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)

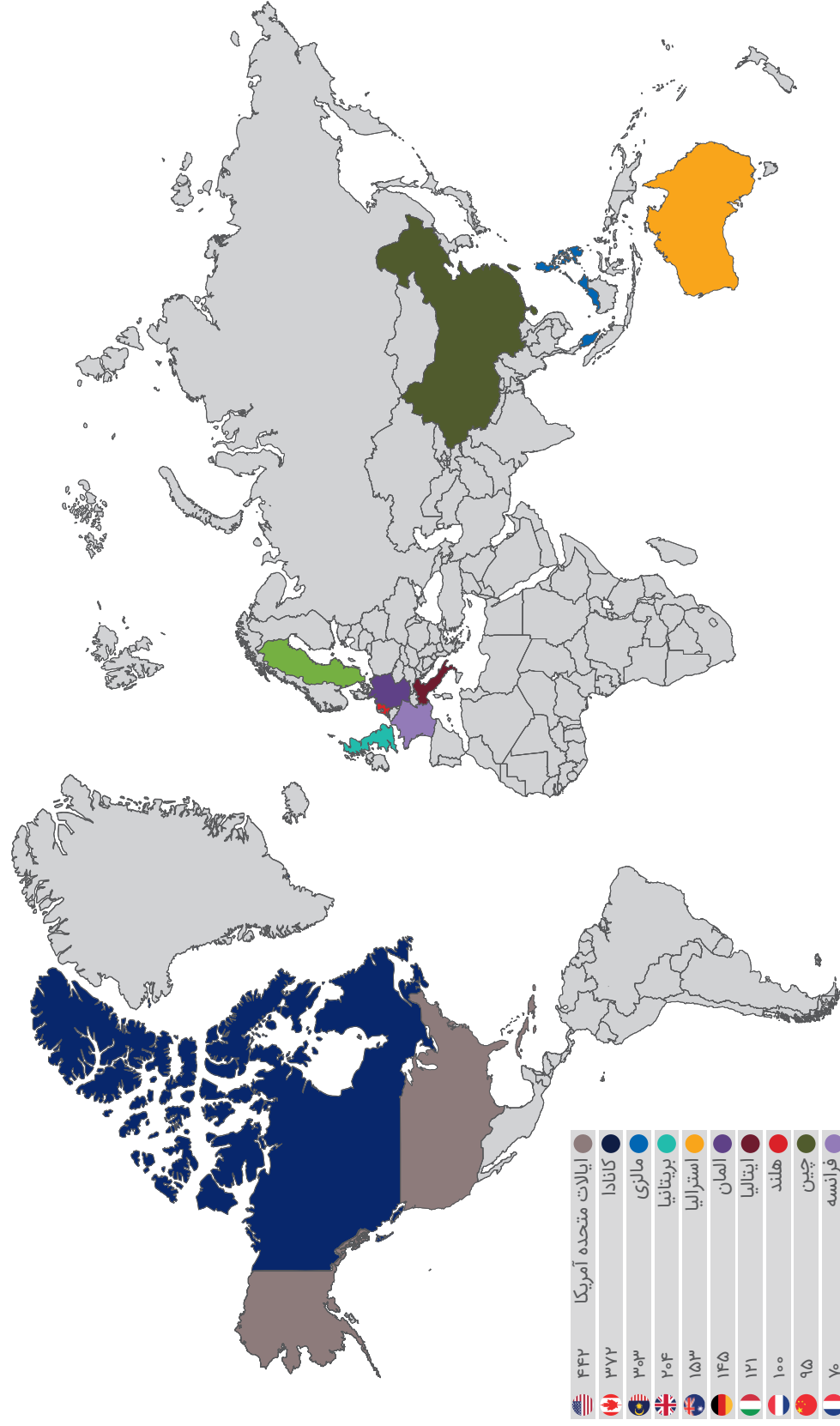

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

به ترتیب عبارت‌اند از: ایالات متحده آمریکا، کانادا، مالزی، بریتانیا، استرالیا، آلمان، ایتالیا، هلند، چین و فرانسه.

از زمان آغاز طرح بازگشت در ابتدای اسفند ۱۳۹۳ تا پایان تیر ۱۴۰۱، حدود دو هزار و پانصد متخصص ایرانی از ۴۶ کشور مختلف جهان به ایران بازگشته‌اند. مهم‌ترین کشورهای مبدأ متخصصان ایرانی بازگشتی

شکل ۴- مهم‌ترین کشورهای مبدأ متخصصان ایرانی بازگشتی، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

میل به بازگشت در جهان

که هستند بمانند. در حالی که تعداد کمی از آن‌ها تمایل دارند به کشور ثانویه‌ای مهاجرت کنند (حدود ۱۶ درصد) و تعداد خیلی کمی هم تمایل دارند به کشور مبدأ خود بازگردند (حدود ۷ درصد).

تحلیل یافته‌های گالوپ از مصاحبه با حدود ۶۴ هزار مهاجر نسل اول بالای ۱۵ سال در حدود ۱۶۰ کشور جهان طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸، حاکی از آن است که اغلب مهاجران جهان (حدود ۷۷ درصد) تمایل دارند در جایی

جدول ۱۲- مقایسه تمایل به ماندن، رفتن و بازگشت در میان مهاجران در مناطق مختلف جهان در سال ۲۰۱۸

تمایل به بازگشت به کشور زادگاه	تمایل به مهاجرت مجدد از کشور میزبان	تمایل به ماندن در کشور میزبان	
۸٪	۲۸٪	۶۴٪	جنوب صحرای آفریقا
۹٪	۲۲٪	۶۹٪	اتحادیه اروپا
۱۳٪	۱۷٪	۷۱٪	آمریکای لاتین و کارائیب
۷٪	۱۹٪	۷۴٪	خاورمیانه و شمال آفریقا
۷٪	۱۶٪	۷۸٪	سایر مناطق اروپا
۶٪	۱۴٪	۸۱٪	کشورهای مشترک المنافع
۴٪	۱۱٪	۸۵٪	آمریکای شمالی
۲٪	۱۳٪	۸۶٪	سایر مناطق آسیا
۴٪	۹٪	۸۸٪	استرالیا و نیوزلند
۷٪	۱۶٪	۷۷٪	میانگین جهان

(Gallup, 2020)

دشوار خواهد بود. چرا که سطح تمایل به بازگشت در میان این مهاجران کمتر از سطح جهانی است.

تحلیل یافته‌های گالوپ حاکی از آن است که تلاش دولتمردان برخی از کشورها از جمله ایران برای طراحی و پیاده‌سازی سیاست‌های بازگرداندن مهاجران، بسیار

جدول ۱۳- میزان تمایل به بازگشت بر اساس کشور محل تولد در سال ۲۰۱۸

مهاجرانی که کمترین تمایل به بازگشت را دارند		مهاجرانی که بیشترین تمایل به بازگشت را دارند	
اتباع کشورها	تمایل به بازگشت	اتباع کشورها	تمایل به بازگشت
قزاقستان	۱٪	عربستان سعودی	۳۰٪
عراق	۱٪	استرالیا	۲۱٪
بوسنی و هرزگوین	۱٪	ترکیه	۲۰٪
ایران	۱٪	مالی	۱۶٪
ازبکستان	۲٪	ایالات متحده آمریکا	۱۵٪
اوکراین	۲٪	فرانسه	۱۵٪
لهستان	۲٪		
فیلیپین	۲٪		
اندونزی	۲٪		
کنگو	۳٪		
چین	۳٪		
پاکستان	۳٪		
فلسطین	۳٪		
گرجستان	۳٪		
صربستان	۳٪		
یونان	۳٪		

(Gallup, 2019)

* حداقل با ۳۰۰ مهاجر نسل اول از هر ملیت مصاحبه شده است.

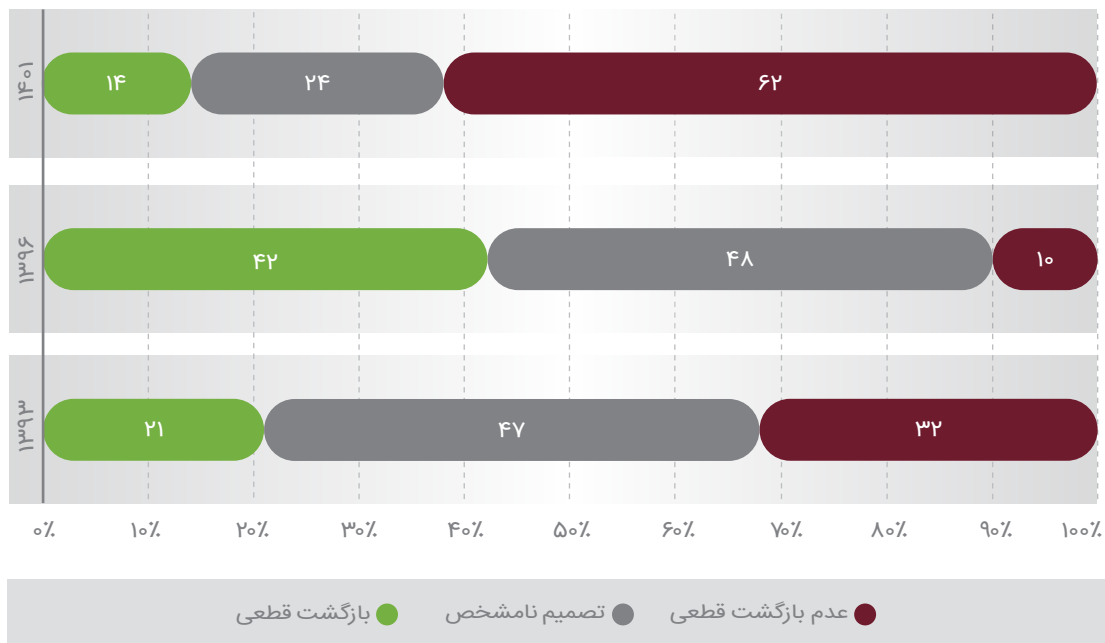
میل و تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان

بر اساس نتایج پیمایش‌های رصدخانه مهاجرت ایران شاخص تصمیم به بازگشت در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۳ تقریباً دو برابر شده و این رشد ناشی از دو عامل بوده است. پیاده‌سازی و اجرای طرح بازگشت دانشمندان و متخصصان ایرانی غیر مقیم به عنوان اولین طرح کشور در این راستا و تغییر فضای سیاسی داخل کشور به علت امضای توافق‌نامه هسته‌ای و رفع تحریم‌ها مهم‌ترین دلایل برای این

رشد بوده‌اند. با این وجود، در سال ۱۴۰۱ مجدداً نرخ تصمیم به بازگشت کاهش یافته و به سطح ۱۴ درصد رسیده است. یافته‌های گالوپ حاکی از آن است که به طور میانگین حدود ۷ درصد از مهاجران جهان تمایل دارند به کشور مبدأ خود باز گردند.^۱ بنابراین نرخ تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی در هیچ یک از سال‌های مورد بررسی کمتر از میانگین جهانی نبوده است.

1. Gallup, 2020

نمودار ۶- تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور

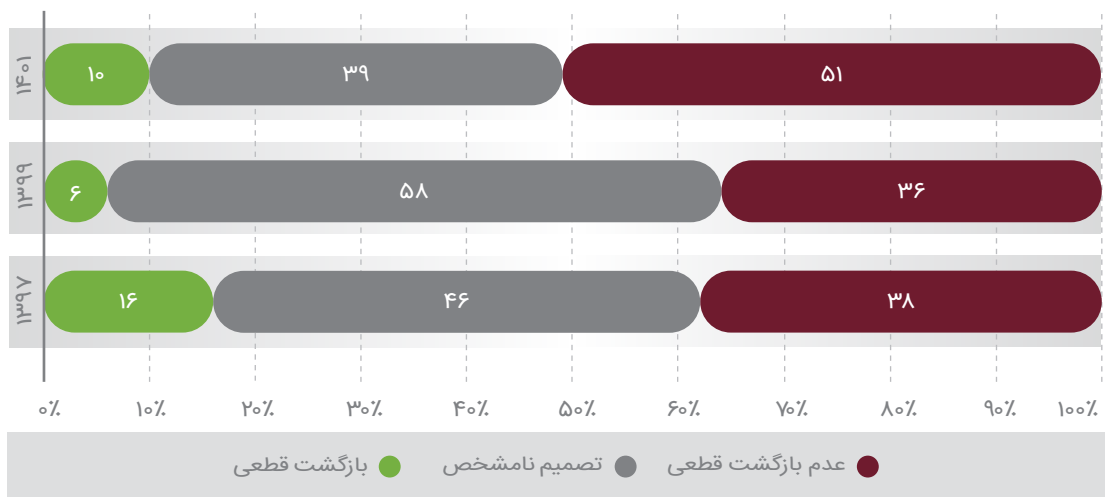

(آل یاسین و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (صلواتی، ۱۳۹۶)؛ (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

رسیده اما در سال ۱۴۰۱ مجدداً افزایش یافته و به سطح ۱۰ درصد رسیده است.

بر اساس نتایج پیمایش، شاخص میل به بازگشت در میان مهاجران ایرانی بالقوه در سال ۱۳۹۹ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ کاهش محسوسی داشته است و به سطح شش درصد

نمودار ۷- میل به بازگشت در میان مهاجران بالقوه ایرانی

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۳۹۷؛ ۱۳۹۹؛ ۱۴۰۱)

سطح تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور نسبت به کسانی که هنوز مهاجرت نکرده‌اند، بالاتر است. این تفاوت می‌تواند ناشی از تفاوت تصور افراد از مهاجرت با واقعیت مهاجرت باشد. به عبارت دیگر، ممکن است برخی افراد پیش از مهاجرت تصویری از زندگی در خارج از کشور داشته باشند که با واقعیت کمی مغایرت داشته باشد، اما پس از تجربه‌ی مهاجرت و ورود به کشور ثانویه درک کنند که زندگی در خارج از کشور نیز، در کنار مزایا، معایبی دارد که می‌تواند آنان را ترغیب به بازگشت کند.

مهاجرت‌های اقتصادی و جابه‌جایی نیروی کار در ایران و جهان

- مهاجرت اقتصادی اعم از سرمایه‌های انسانی و سرمایه مالی (ثروت) به شدت تحت تأثیر شکاف‌های موجود در مبدا و قطب‌های پذیرنده و چشم‌انداز افراد از وضعیت آتی آن‌ها است.
- یکی از روش‌های مهم جذب مهاجران اقتصادی برنامه‌های مناسب تابعیت و اقامتی است که توسط کشورهای دارای شرایط زمینه‌ای مساعد ارائه می‌شود. برنامه‌های شهروندی یا اقامت در ازای انواع سرمایه‌گذاری هم اکنون در صد کشور جهان رواج دارد و سی کشور موفقیت‌های خوبی را در این زمینه کسب کرده‌اند.
- یکی دیگر از مهم‌ترین روش‌های جذب نیروی انسانی با کیفیت بالا ایجاد شرایط و برنامه‌های مناسب برای کارآفرینان، سرمایه‌گذاران فعال و استارت‌آپ‌ها است. بیش از ۲۵ کشور هم اکنون برنامه ویزای استارت‌آپ خود را فعال کرده‌اند. ایرانیان در سه سال اخیر (۲۰۱۹ تا نیمه اول ۲۰۲۲) از دو کشور کانادا و بریتانیا بیش از دو هزار ویزای استارت‌آپ، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری یا خود اشتغالی دریافت کرده‌اند.
- به طور کلی برای ایرانیان در ۱۲ سال اخیر سالانه به طور متوسط در حدود ۱۲ هزار ویزا یا اجازه اقامت موقت و دائم کاری در مقاصد آمریکا، کانادا، استرالیا، بریتانیا و اتحادیه اروپا صادر شده است.
- بررسی فراز و فرود وضعیت سکونت افراد در سن کار در داخل یا خارج از کشور با استفاده از داده‌های طرح آمارگیری

نیروی کار نشان می‌دهد که تغییرات تعداد آن‌ها در خارج از کشور تحت تأثیر تحولات سیاسی و همچنین شیوع ویروس کرونا بوده است. مهاجرت افراد با تحصیلات دانشگاهی و افراد دیپلم و زیر دیپلم با تغییر شرایط جهانی و داخلی مانند ایجاد پنجره‌ی پناهجوی‌پذیری در جهان و اثرات اجتماعی-اقتصادی تصویب یا خروج از برجام رابطه داشته است.

- بحران‌های اقتصادی اجتماعی به شدت بر تحرک سرمایه انسانی و سرمایه مالی موثر است و اثر خود را در فاصله کوتاهی بر جریان سرمایه انسانی و مالی اعمال می‌کند.
- کشورها ممکن است در کوتاه‌مدت بتوانند با سیاست‌های کنترل سرمایه هم در بعد مالی و هم در بعد انسانی این جریان‌ها را تضعیف یا کنترل نمایند ولی کمابیش اثر آن را در شاخص‌های مختلف اقتصادی خود خواهند دید.
- به عنوان نمونه می‌توان از اثر تحریم‌ها بر اقتصاد ایران در ایجاد جریان سرمایه به ترکیه و اثر بحران سیاسی اقتصادی در روسیه در اثر جنگ اوکراین اشاره کرد که باعث افزایش ۹۷ درصدی خرید دارایی توسط اتباع روس در دبی، سه برابر شدن خرید خانه توسط آن‌ها در ترکیه نسبت به دوره مشابه سال قبل و سرمایه‌گذاری ۲۷۳ میلیون لیری از طریق تاسیس شرکت در این کشور اشاره کرد که سه برابر کل سرمایه‌گذاری آن‌ها در سال ۲۰۲۱ بوده است.
- قطب‌های جاذب باثبات، بیش‌ترین بهره‌برداری را از این فرصت‌ها در جهت تقویت سرمایه انسانی مورد نیاز خود برده و با شکافی که با کشورهای از دست‌دهنده ایجاد می‌کنند در میان‌مدت و بلندمدت جبران شکاف را برای کشورهای تحت تأثیر مهاجرت افزایش می‌دهند.
- این شکاف می‌تواند در اثر تشخیص و قرارگرفتن در روندهای توسعه‌ای جهانی میان این کشورها بیشتر شود.
- کشورهای متأثر (از دست دهنده) در صورت درک صحیح موقعیت خود و تشخیص پیشران‌های آن با استفاده از فرصت‌های احتمالی ورود به پارادایم‌های جدید توسعه نوآورانه یا تکیه بر مزیت‌های خاص خود باید برای رفع شکاف‌ها و بازگرداندن جریان سرمایه مالی و انسانی تلاش فعالانه کنند.

اثر اقتصادی مهاجران در کشورهای مقصد

- مهاجرت سرمایه انسانی با کیفیت بالا و نیروی کار ماهر می‌تواند اثرات چشمگیری بر اقتصاد و جامعه در کشورهای مقصد داشته باشد. به ویژه اگر با اهدافی نظیر شروع کسب‌وکار جدید در کشور مقصد همراه باشد.
- از مجموع ۵۸۲ استارت‌آپ آمریکایی با ارزش بیش از یک میلیارد دلار (یونیکورن)، ۳۱۹ مورد آن توسط مهاجران راه‌اندازی شده است.
- ۶۴ درصد بنیان‌گذاران و هم‌بنیان‌گذاران یونیکورن‌های آمریکایی را مهاجران و یا فرزندان آن‌ها تشکیل می‌دهند.
- مجموع ارزش ۳۱۹ یونیکورنی که مهاجران در آمریکا راه‌اندازی کرده‌اند ۱/۲ تریلیون دلار است که این رقم بیش از ارزش تمام شرکت‌های بورسی بسیاری از کشورها، از جمله آرژانتین، کلمبیا، پرو، پرتغال، ایرلند، روسیه و مکزیک است.
- ایرانیان، دهمین ملیت از نظر تعداد یونیکورن‌های تاسیس شده در آمریکا هستند.
- همچنین ۴۴ درصد شرکت‌های لیست فورچون پانصد (۲۱۹ شرکت) توسط مهاجران و یا فرزندان‌شان راه‌اندازی شده است.
- در سال مالی ۲۰۲۱، مجموع درآمد شرکت‌های لیست فورچون پانصد که توسط مهاجران راه‌اندازی شده‌اند، تقریباً برابر ۷/۲ تریلیون دلار بوده است که این رقم بیشتر از تولید ناخالص داخلی (GDP) بسیاری از کشورهای پیشرفته مانند ژاپن، آلمان و بریتانیا است. در واقع کشوری که تولید ناخالص داخلی آن برابر با درآمد این شرکت‌ها باشد، سومین اقتصاد بزرگ دنیا خواهد بود.
- این ۲۱۹ شرکت به طور میانگین ۶۷ هزار و ۵۸۰ شغل ایجاد کرده‌اند که این عدد ۲۱/۴ درصد بیشتر از میانگین سایر شرکت‌های لیست فورچون پانصد است.
- این ۲۱۹ شرکت مجموعاً ۱۴/۸ میلیون نفر را در سراسر جهان استخدام کرده‌اند که جمعیتی بیشتر از جمعیت پنجمین ایالت بزرگ آمریکا است.

وجوه ارسالی مهاجران

- یکی دیگر از روش‌های اثرگذاری مهاجران بر اقتصاد کشورهای مبدأ و مقصد از طریق وجوه ارسالی آن‌ها است. وجوه ارسالی مهاجران به ویژه برای کشورهای مهاجرفرست در حال توسعه از اهمیت بالایی برخوردار است.
- در پی بحران اقتصادی سال ۲۰۲۰، وجوه ارسالی مهاجران خیلی سریع به سطوح قبلی بازگشتند و مجدداً در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ رو به افزایش گذاشتند، در سال ۲۰۲۱ رشد ارسالی وجوه جهشی بود ولی برای سال ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳ رشد کمتری پیش‌بینی می‌شود.
- انتظار می‌رود به طور متوسط طی سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۳، نرخ رشد وجوه ارسالی مهاجران به کشورهای با درآمد کم و متوسط به حدود ۶ درصد برسد.
- هند، مکزیک، چین، فیلیپین و مصر، پنج کشوری هستند که بیش‌ترین میزان وجوه ارسالی را در سال ۲۰۲۲ از مهاجرانشان دریافت کردند.
- نسبت وجوه ارسالی مهاجران به درآمد ناخالص داخلی لبنانی‌ها بیش از ۳۷/۸ درصد و برای کشورهای تنگا در حدود ۵۰ درصد برای ساموآ از جزایر اقیانوس آرام، و تاجیکستان و قرقیزستان بالاتر ۳۰ درصد است.
- در طی سال ۲۰۲۱، وجوه ارسالی مهاجران به کشورهای منطقه شمال آفریقا و خاورمیانه با ۱۰/۵ درصد رشد نسبت به سال قبل، در مجموع ۶۲ میلیارد دلار رسید.
- انتظار می‌رود در پی بحران کرونا، رکود اقتصادی، و مناقشات روسیه و اوکراین، وجوه ارسالی مهاجران در سال ۲۰۲۳ با کاهش رشد مواجه باشد.
- بانک جهانی که آمار بین‌المللی جریان‌های ورودی و خروجی وجوه ارسالی مهاجران منتشر می‌کند در نیمه دوم ۲۰۲۲ داده‌های تاریخی ایران را از پایگاه داده این سازمان حذف نموده است، در حالیکه تا نیمه اول سال ۲۰۲۲ در چند سال متوالی عدد ۱/۳ میلیارد دلار را برای ایران نشان می‌داد. از این رو، در حال حاضر هیچ داده قابل اتکایی در این خصوص در دسترس نیست.

• با وجود اینکه طبق "مقررات معاملات و تحریم‌های ایران" وضع شده توسط مراجع قانونی ایالات متحده آمریکا (اعم از رئیس جمهور و کنگره)، و همچنین مقررات برخی از دیگر کشورها، وجوه ارسالی مهاجران به طور مستقیم متأثر از تحریم‌ها نبوده و محدودیت مقداری بر آن‌ها اعمال نمی‌شود. اما، بسته به شیوه ارسال، ارسال کننده و منبع کسب وجوه ارسالی، محدودیت‌هایی بر تراکنش‌های مهاجران قابل اعمال هستند و یا اجازه قبلی برای انجام آن‌ها لازم است. در اغلب موارد، ارسال وجه به صورت مستقیم امکان‌پذیر نبوده و نیازمند موسسات مالی کشورهای واسطه است.

• آن‌چه بیشتر تراکنش‌های مهاجران ایرانی و یا اتباع خارجی داخل ایران را تحت تاثیر قرار داده و محدود می‌کند، محدودیت‌ها و تحریم‌های اعمال شده بر سیستم بانکی کشور است. در نتیجه در عمل، با عدم دسترسی به سیستم بین‌المللی انتقال پول و عدم فعالیت موسسات مالی خارجی در ایران، تراکنش‌های مهاجران محدود شده و به حداقل می‌رسند.

• با فرض ادامه تحریم‌ها علیه سیستم بانکی کشور، ایجاد کانال‌های نقل و انتقال وجوه مهاجران کشورهای همسایه با ارز دو کشور، بسترسازی برای شروع فعالیت موسسه‌های مالی تخصصی برای ارسال وجوه مهاجران، و تدوین و بروزرسانی قوانین و نظارت بر فعالیت‌های حواله‌ای صرافی‌های دیجیتال، زمینه را برای افزایش شفافیت و تخمین بهتر منابع ارسالی از ایران و به ایران به فراهم می‌کنند.

کلان‌روندهای جهانی موثر بر جابه‌جایی سرمایه انسانی

• در دو سال اخیر و به واسطه بحران کرونا رشد کسب‌وکارهای دیجیتال و نفوذ ابعاد الکترونیکی در کسب‌وکارها افزایش زیادی پیدا کرده است.

• انتظار می‌رود که در آینده نه چندان دور رشد ابعاد دیجیتالی کسب و کار مانند امنیت سایبری، محاسبات ابری، فناوری‌های بلاکچینی، ربات‌ها، چاپ‌های سه و چهار بعدی و غیره در کسب‌وکارها پررنگ‌تر شده و همین امر

بیانگر نیاز روز افزون به افراد متخصص است.

• شرکت‌های دارای صنعت پیشرفته‌تر و یا شرکت‌هایی که در تلاش برای ایجاد رشد فناوری هستند، شرایط تسهیل شده‌تری برای متخصصان علوم و فناوری به منظور جذب این افراد از سرتاسر دنیا ایجاد کرده یا می‌کنند.

• انتظار می‌رود تا سال ۲۰۲۵ سهم انسان و ماشین در محیط کاری برابر شود.

• رشد فناوری و تحولات ایجاد شده در کسب‌وکارها باعث شده است که شرکت‌ها تخمین بزنند که ۴۰ درصد از نیروی انسانی آن‌ها به ازای هر شش ماه یا حتی کمتر نیاز به یادگیری مهارت‌های جدیدی دارند.

• بحران‌های کاری مانند بحران کرونا، بیش از همه افراد ضعیف‌تر کاری (دهک‌های پایین درآمدی، بانوان، افراد فاقد تحصیلات دانشگاهی و مهاجران و اقلیت‌های اجتماعی) را در معرض خطر از دست دادن شغل و جایگزینی قرار می‌دهد.

• کرونا با تسهیل دورکاری، رویکرد کاری متفاوتی برای شرکت‌ها و نیروی انسانی ایجاد کرده است که سبب بازنگری در ساختار کسب‌وکارها شده است.

• افزایش نیاز به نیروی متخصص کاری و تسهیل روندهای دورکاری سبب پررنگ‌تر شدن مهاجرت مجازی در آینده نزدیک خواهد شد. البته هم اکنون با وجود جذابیت‌ها و بهره‌وری بیشتر کار منعطف، حتی در کشورهای پیشرفته نیز فقط بین ۲۰ تا ۲۵ درصد مشاغل قابلیت دورکاری دارند.

• تسهیل دورکاری و انعطاف کاری در آینده خطر بزرگی برای مشاغلی با نیاز به حضور فیزیکی افراد، خواهد بود. چرا که این افراد به دلیل دسترسی کمتر به قابلیت کار منعطف به تغییر شغل تمایل پیدا خواهند کرد.

• طی چند دهه‌ی آینده جمعیت دنیا دچار تغییرات پررنگی در جمعیت در سن کار و جمعیت بازنشسته خواهد بود؛ در کشورهای پیشرفته اقتصادی جمعیت در سن کار کاهش و در کشورهای در حال توسعه این جمعیت در حال افزایش است.

• پیری جمعیت سبب ایجاد شکاف در نیروی کاری کشورها خواهد شد. این شکاف از طرفی ناشی از رشد فناوری و عدم

تطابق مهارت‌های موجود با فناوری‌های جدید و از طرف دیگر ناشی از کاهش جمعیت در سن کار است.

- در سال‌های اخیر و پیش‌رو و با تغییر قدرت اقتصادی در دنیا، شاهد تغییر روندهای مهاجرتی و سرمایه‌گذاری خواهیم بود.

- بسیاری از کسب‌وکارها در حال انتقال پایگاه‌های تولیدی خود به جایی خارج از چین هستند. شرکت‌های چند ملیتی زیادی در حال اضافه کردن کشورهای جنوب آسیا مانند هند، بنگلادش، ویتنام، تایلند و مالزی به فرایندهای عملیاتی خود هستند.

- منطقه جنوب و جنوب شرقی آسیا در راستای سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در زمینه توسعه فناوری در آینده نه چندان دور به قطب تولید فناوری تبدیل شده و نیازمند نیروی انسانی ماهر خواهد بود که همین امر می‌تواند جریان‌های مهاجرتی نیروی کاری را دستخوش تغییر کند.

- خطرات زیست محیطی و نیاز به تغییر سریع در این زمینه یکی از محرک‌های اصلی تغییر رویه‌های کاری، فناوری‌های تولیدی و محصولات تولیدی خواهد بود و در آینده نزدیک به یکی از روندهای اصلی در استراتژی‌های کسب‌وکار به منظور ایجاد بازار بهتر برای مشتری و البته به منظور جذب نیروی متخصص است.

آینده‌ی خاورمیانه و مهاجرت سرمایه‌های انسانی

- کشورهای منطقه‌ی خاورمیانه به دلیل قرابت جغرافیایی و شاید فرهنگی یکی از قطب‌های اصلی جذب کننده نیروی انسانی کشور خواهد بود.

- در سال‌های اخیر و به واسطه پیشرفت‌های کشور امارات متحده عربی، بسیاری از کشورهای منطقه دست به تغییرات مهمی در سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی خود زده‌اند که سبب رشد فناوری و افزایش کیفیت عمومی زندگی در این مناطق شده است.

- درآمد بالای نفتی و ثروت اولیه این کشورها از طرفی و

مسائل زیست محیطی و نیاز به ایجاد محیط قابل زیست از طرف دیگر سبب شده است که این کشورها دست به ایجاد پروژه‌های سنگین توسعه شهری مانند احداث شهرهای هوشمند بزنند.

- دولت‌های حوزه خلیج فارس فناوری‌های نسل بعدی را که از شهرهای هوشمند تغذیه می‌کنند، مانند هوش مصنوعی، بلاک چین و اینترنت اشیا، در قلب چشم‌اندازهای استراتژیک ملی خود قرار داده‌اند.

- افزایش سرمایه‌گذاری خارجی، خرید کسب‌وکارهای نوظهور توسط شرکت‌های بزرگ دنیا و سیاست‌های تسهیل‌گری کسب‌وکار در میان کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس بیانگر اهمیت بالای توسعه فضای استارت‌آپی در این مناطق است.

- کشورهای حاشیه‌ی خلیج فارس که در گذشته به عنوان مقصد نیروی کار کم مهارت و نیمه ماهر شناخته می‌شدند با نقش‌آفرینی به موقع در روندهای جهانی فناوری و نوآوری و ایجاد چشم انداز پیش‌تازی و رهبری آینده، راهبردهای توسعه جدیدی را اتخاذ نموده‌اند. این کشورها اهمیت ارتباطات و تبادلات انسانی و فنی را درک کرده‌اند و به مرکز توسعه تبادلات فنی و انسانی تبدیل شده‌اند؛ و به این ترتیب فعالیت‌ها و ابتکارات خود را به صورت گسترده در رسانه‌های جهانی ارائه داده و برندسازی کشوری می‌کنند و از این طریق تصویر جذابی از خود برای متخصصان، کارآفرینان و شرکت‌های استارت‌آپی ایجاد کرده‌اند.

- در کنار ایجاد چشم‌انداز و اکوسیستم جذاب، این کشورها با پویایی و ایجاد تغییر در قوانین و مقررات متناسب با نیازهای توسعه‌ای خود، مشوق‌های متنوع اقامتی برای تامین نیروی انسانی جهانی و منطقه‌ای ایجاد کرده‌اند و سرمایه‌های انسانی را در سطوح مختلف مهارتی با استفاده از ابتکارات و برنامه‌های پیشروی مهاجرتی جذب می‌کنند. ارائه ویزای طلایی، ویزای سبز، ویزای اقامت بلندمدت فرهنگی، ویزای استعداد از جمله ابتکارات کشور امارات برای جذب سرمایه انسانی با کیفیت بالا است.

سرمایه‌گذاری ایرانیان در بازار مسکن کشور ترکیه

۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹ روندی صعودی داشته است (نمودار ۸). همچنین از سال ۲۰۱۸ تعداد خانه‌های خریداری شده و شرکت‌های ثبت شده توسط ایرانیان افزایش چشم‌گیری یافته است.

• در سال‌های اخیر ترکیه به یکی از مقاصد جذاب برای سکونت و سرمایه‌گذاری ایرانیان تبدیل شده است. به طوری که تعداد ایرانیان وارد شده به ترکیه و جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در ترکیه در طی سال‌های

جدول ۱۴- تغییرات رتبه ایرانیان در میان اتباع خارجی خریدار خانه در ترکیه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۲)

۲۰۱۸		۲۰۱۷		۲۰۱۶		۲۰۱۵	
۸,۲۰۵	عراق	۳,۸۰۵	عراق	۳,۰۳۶	عراق	۴,۲۲۸	عراق
۳,۶۵۲	ایران	۳,۳۴۵	عربستان سعودی	۱,۸۸۶	عربستان سعودی	۲,۷۰۴	عربستان سعودی
۲,۷۱۸	عربستان سعودی	۱,۶۹۱	کویت	۱,۷۴۴	کویت	۲,۱۳۰	کویت
۲,۲۹۷	روسیه	۱,۳۳۱	روسیه	۱,۲۲۴	روسیه	۲,۰۳۶	روسیه
۲,۱۹۹	کویت	۱,۰۷۸	افغانستان	۱,۲۰۵	افغانستان	۱,۰۵۴	بریتانیا
۲,۰۸۴	افغانستان	۹۴۲	آذربایجان	۸۲۷	بریتانیا	۸۶۹	آلمان
۱,۸۶۶	آلمان	۷۹۴	بریتانیا	۷۱۴	آلمان	۸۱۵	آذربایجان
۱,۳۶۲	اردن	۷۹۲	ایران	۶۶۴	ایران	۷۴۴	ایران
۱,۲۵۰	آذربایجان	۷۷۲	آلمان	۶۱۰	آذربایجان	۶۵۶	افغانستان
۱,۲۳۷	بریتانیا	۵۸۷	مصر	۴۸۴	اوکراین	۶۰۸	اوکراین

شش ماهه اول ۲۰۲۲		۲۰۲۱		۲۰۲۰		۲۰۱۹	
۹,۳۱۱	روسیه	۱۰,۰۵۶	ایران	۷,۱۸۹	ایران	۷,۵۹۶	عراق
۶,۵۴۰	ایران	۸,۶۶۱	عراق	۶,۶۷۴	عراق	۵,۴۲۳	ایران
۵,۲۵۵	عراق	۵,۳۷۹	روسیه	۳,۰۷۸	روسیه	۲,۸۹۳	روسیه
۲,۰۵۸	آلمان	۲,۷۶۲	افغانستان	۱,۹۲۹	افغانستان	۲,۲۰۸	عربستان سعودی
۲,۰۴۵	قزاقستان	۲,۳۵۸	آلمان	۱,۲۷۹	آذربایجان	۲,۱۹۱	افغانستان
۱,۷۷۵	اوکراین	۲,۰۹۰	قزاقستان	۱,۲۶۵	آلمان	۱,۹۰۳	کویت
۱,۴۸۷	افغانستان	۱,۷۹۱	کویت	۱,۲۳۱	کویت	۱,۷۲۳	آلمان
۱,۳۱۸	کویت	۱,۵۱۷	آذربایجان	۱,۱۸۱	یمن	۱,۵۹۶	اردن
۱,۰۴۵	یمن	۱,۴۱۶	آمریکا	۱,۱۷۱	قزاقستان	۱,۵۶۴	یمن
۱,۰۳۲	آمریکا	۱,۳۳۲	یمن	۱,۱۲۶	بریتانیا	۱,۳۵۳	بریتانیا

(TURKSTAT, 2021)

- تغییرات رتبه‌ی ایرانیان در خرید خانه در ترکیه در جدول ۱۴ مشخص شده است. با توجه به آمارهای این جدول در سال‌های اخیر ایرانیان در میان ده کشور اول در خرید خانه در ترکیه بوده‌اند. ایرانیان در سال ۲۰۱۵، ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ در رتبه‌ی هشتم خرید خانه در ترکیه قرار داشتند و سپس در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ در رتبه نخست قرار گرفته‌اند. در سال ۲۰۲۲ روسیه و ایران به ترتیب رتبه‌های اول و دوم خرید خانه در ترکیه را به خود اختصاص داده‌اند.
- ایرانیان در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ میلادی در مجموع ۱۷ هزار و ۲۴۵ خانه در ترکیه خریداری کرده‌اند و سهم

آن‌ها از کل خانه‌های خریداری شده توسط اتباع خارجی در ترکیه در این دو سال به ترتیب ۱۷/۴ و ۱۶/۹ درصد بوده است.

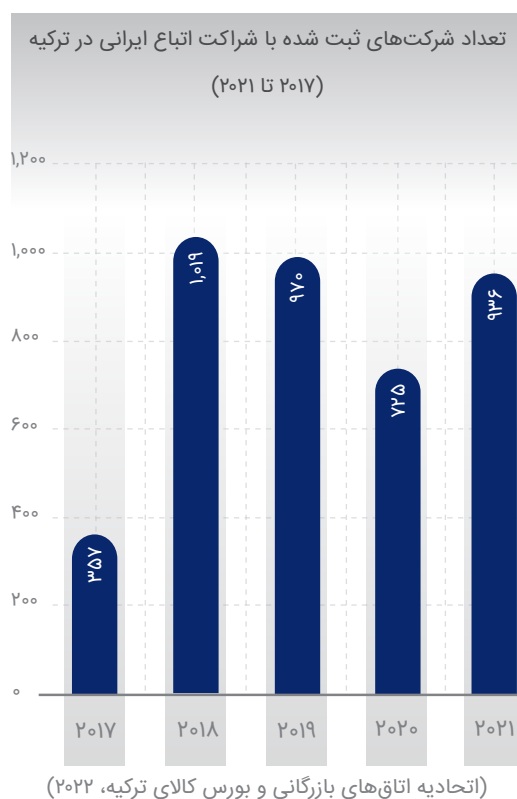
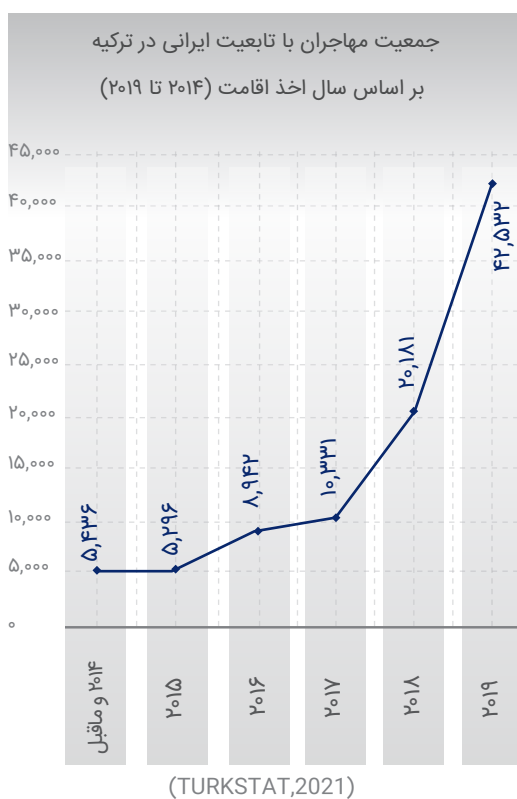
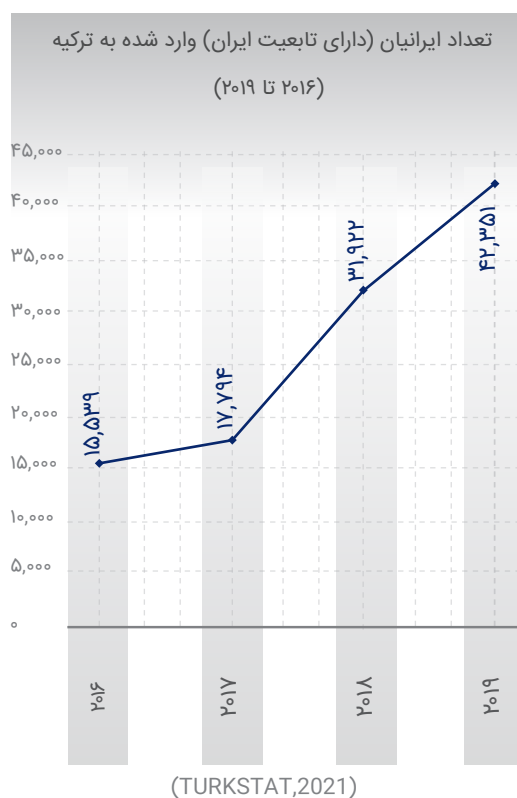
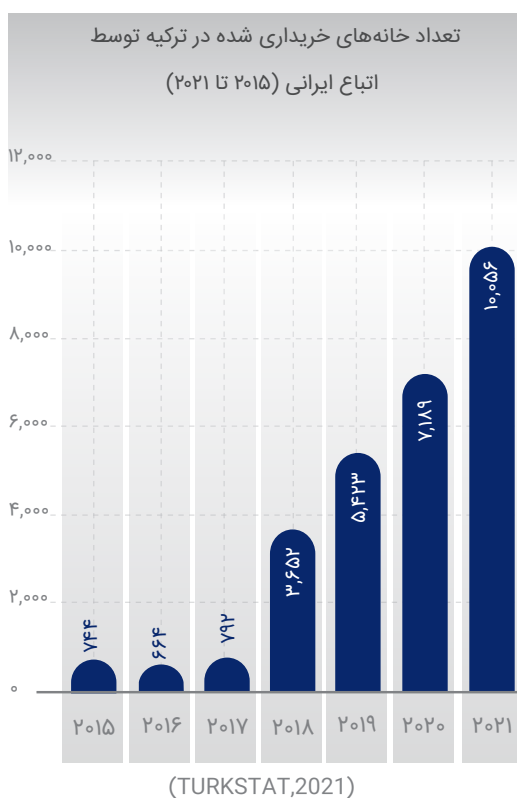
- در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۹۳۶ شرکت با شراکت اتباع ایرانی در ترکیه ثبت شده است که نسبت به سال قبل ۲۹ درصد افزایش داشته است. به طور کلی در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ میلادی در مجموع یک هزار و ۶۶۱ شرکت با مشارکت اتباع ایرانی در ترکیه تاسیس و در کل ۲۲ میلیون و ۱۹۰ هزار و ۶۳ دلار برای ثبت شرکت هزینه شده است.

جدول ۱۵- وضعیت سرمایه‌گذاری در بخش خرید خانه و ثبت شرکت در ترکیه (۲۰۲۱ و ۲۰۲۰)

بخش	نحوه سرمایه‌گذاری در ترکیه (۲۰۲۱ و ۲۰۲۰)	تعداد/ میزان (دلار)
خرید مسکن	تعداد خرید مسکن خریداری شده توسط اتباع ایرانی	۱۷,۲۴۵
	تعداد شرکت‌های ثبت شده در ترکیه با مشارکت اتباع ایرانی	۱,۶۶۱
ثبت شرکت	مجموع سرمایه‌گذاری اتباع ایرانی برای ثبت شرکت در ترکیه با مشارکت اتباع خارجی (دلار)	۲۲,۱۹۰,۰۶۳

(TURKSTAT, 2021)

مهاجرت نیروی انسانی در بخش سلامت

- با توجه به کمبود نیروی انسانی در بخش بهداشت و درمان در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، مهاجرت این بخش از نیروی انسانی منجر به خسارات رفاهی زیادی برای این کشورها می‌شود. بر اساس گزارش سازمان بهداشت جهانی (۲۰۲۰)، بیش از ۴۰ درصد کشورهای عضو سازمان بهداشت جهانی کمتر از ده پزشک و بیش از ۵۵ درصد آن‌ها کمتر از چهل پرستار و ماما در هر ده هزار نفر جمعیت دارند.
- مهاجرت نیروی انسانی متخصص در حوزه سلامت، پدیده‌ای جهانی است که در سالیان اخیر رشد فزاینده‌ای داشته است. به طوریکه تعداد پزشکان و پرستاران مهاجری که در کشورهای OECD، مشغول به فعالیت می‌باشند از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ بیش از ۶۰ درصد افزایش یافته است.
- بر اساس گزارش سازمان جهانی بهداشت، ۳/۲ میلیون نفر از پرستاران شاغل در ۸۶ کشور دنیا، مهاجر می‌باشند.^۱ سهم نیروی انسانی متخصص خارجی در نظام سلامت بریتانیا ۱۲ درصد^۲، در آمریکا ۱۷ درصد و در مجموع کشورهای عضو اتحادیه اروپا ۱۱ درصد گزارش شده است.^۳
- کشورهای در حال توسعه مهم‌ترین مبدا بسیاری از مهاجرت‌ها در حوزه سلامت محسوب می‌شوند. به طوری که هند بیشترین نرخ مهاجرت پزشکان و پرستاران را به خود اختصاص داده است. بر اساس شواهد موجود، بین ۲۰ تا ۵۰ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته پرستاری در هند، به دنبال فرصت‌های شغلی در سایر کشورها می‌باشند.^۴
- تعداد پزشکان ایرانی (آموزش‌دیده در ایران) که در کشورهای عضو OECD فعالیت می‌کنند، با استفاده از داده‌های این سازمان بیش از ده هزار نفر تخمین زده می‌شود.
- طبق سرشماری سال ۲۰۱۸ آمریکا ۲۹ هزار نفر ایرانی در کل بخش بهداشت و درمان آمریکا فعال بوده‌اند که ۲۴ هزار نفر آن‌ها در مشاغل تخصصی و پنج هزار نفر آن‌ها در مشاغل مراقبتی مشغول به فعالیت بوده‌اند. در میان آن‌ها هشت هزار نفر پزشک و جراح بوده‌اند که ۲۶ درصد فعالان ایرانی در بخش سلامت آمریکا را تشکیل می‌دهند.

- ایرانیان از نظر تعداد مهاجران فعال در بخش سلامت آمریکا در جایگاه بیست و یکم در میان مهاجران این بخش قرار دارند. همچنین از نظر نسبت پزشکان به فعالان بخش سلامت با ۲۶ درصد در جایگاه پنجم پس از پاکستان، هند، مصر و تایوان قرار دارند.
- در پیمایشی که به منظور بررسی میزان تمایل به مهاجرت و عوامل موثر بر فعالیت نیروی انسانی حوزه سلامت، در تابستان ۱۴۰۱ در میان دانشجویان و شاغلان حوزه سلامت در کشور انجام شده است، تفاوت معناداری میان شاخص‌های اصلی میل و تصمیم به مهاجرت در میان شاغلان و دانشجویان وجود نداشته است.
- ۵۴ درصد از شرکت کنندگان این پیمایش تمایل زیاد و خیلی زیاد به مهاجرت داشته‌اند.
- ۲۴ درصد از افراد متمایل به مهاجرت تصمیم به مهاجرت داشته، ۶۱ درصد هنوز تصمیمی نگرفته‌اند و تنها ۱۲ درصد آنان تصمیم گرفته‌اند بمانند.
- ۹ درصد از افرادی که تصمیم به مهاجرت دارند بدین منظور اقدام عملی انجام داده‌اند، ۲۹ درصد برنامه‌ریزی کرده و ۶۲ درصد هنوز کاری انجام نداده‌اند.
- ۴۱ درصد افراد حاضر بوده‌اند در صورت مهاجرت در مشاغل غیر تخصصی یا با تخصص پایین‌تر فعالیت کنند.
- در میان هر دو گروه شاغل و دانشجویان بخش سلامت اثر عوامل اقتصادی در تمایل به مهاجرت در صدر بوده و پس از آن عوامل شغلی-رفاهی و عوامل مدیریتی حوزه سلامت قرار دارند.
- همچنین در میان افرادی که تصمیم به مهاجرت گرفته‌اند، عوامل اجتماعی بیش از عوامل فردی در تصمیم به مهاجرت آنان موثر بوده است.
- از منظر مدیران بخش سلامت نیز تاثیر شرایط کلان کشور بر مهاجرت سرمایه انسانی این حوزه بیش از تاثیر چالش‌های بخش سلامت است. ۶۸ درصد مدیران پاسخ‌دهنده بر این عقیده‌اند که مهاجرت سرمایه انسانی سلامت بسیار زیاد یا بیشتر متاثر از شرایط کلان کشور است تا چالش‌های داخلی حوزه سلامت.

مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی در ایران و جهان

جدول ۱۶- وضعیت کلی مهاجرت‌های اجباری در جهان و ایران در سال ۲۰۲۱

مهاجرت‌های اجباری اتباع ایرانی به کشورهای مختلف جهان در سال ۲۰۲۱				
شاخص‌های کلیدی	جهان	اتباع ایرانی	جایگاه ایران	سهم ایران (درصد)
شاخص‌های کلی پناهجویی	پناهجو فرستی (افراد در وضعیت پناهجویی)	۴,۶۲۳,۲۵۳	۶۸,۹۴۰	۱/۴۹
	پناهنده فرستی (افراد در وضعیت پناهندگی)	۲۱,۳۲۶,۹۰۹	۱۴۲,۹۸۹	۰/۶۷
	کشورهای اصلی پناهجو فرست	ونزوئلا، افغانستان، عراق	-	-
	کشورهای اصلی پناهجو پذیر	آمریکا، پرو، ترکیه	ترکیه، آلمان، بریتانیا و ایرلند شمالی	-
پناهیجویان جدید در جهان	ثبت پناهجوی جدید	۱,۳۸۸,۰۳۲	۲۰,۵۹۳	۱/۵
	کشورهای میزبان پناهجویان جدید	آمریکا، آلمان، مکزیک	بریتانیا، آلمان، کانادا	-
	کشورهای مبدا پناهجویان جدید	افغانستان، نیکاراگوئه، سوریه	-	-
پناهیجویان جدید در اتحادیه اروپا+	ثبت پناهجوی جدید	۵۳۷,۳۴۵	۵,۹۸۵	۱/۱
	نرخ پذیرش پناهجویان جدید	۳۸٪	۴۵٪	-
	کشورهای میزبان پناهجویان جدید	آلمان، فرانسه، اسپانیا	آلمان، یونان، اتریش	-
	کشورهای مبدا پناهجویان جدید	سوریه، افغانستان، عراق	-	-
پناهیجویان جدید در بریتانیا	ثبت پناهجوی جدید	۴۸,۵۴۰	۹,۸۰۰	۲۰
	نرخ پذیرش پناهجویان جدید	۳۸٪	۸۷٪	-
	کشورهای مبدا پناهجویان جدید	ایران، عراق، اریتره	-	-
راه‌حل‌های ادغام پناهندگان	اسکان مجدد پناهندگان در کشورهای ثالث	۵۷,۴۳۶	۵۰۱	۸۷
	اعطای تابعیت به پناهندگان	۵۶,۵۸۵	۸۸۴	۱/۵۶
مهاجرت‌های پناهجویی اتباع خارجی به ایران در سال ۲۰۲۱				
شاخص	پناهنده پذیری (اتباع خارجی در وضعیت پناهندگی در ایران)			
	جایگاه ایران در میزبانی از پناهندگان (سهم ایران در میزبانی از پناهندگان)			
	۷۹۸,۳۴۳	(رتبه ۱۰ در میان ۱۶۳ کشور)	۳/۷۵	

(UNHCR, 2022; Eurostat, 2022)

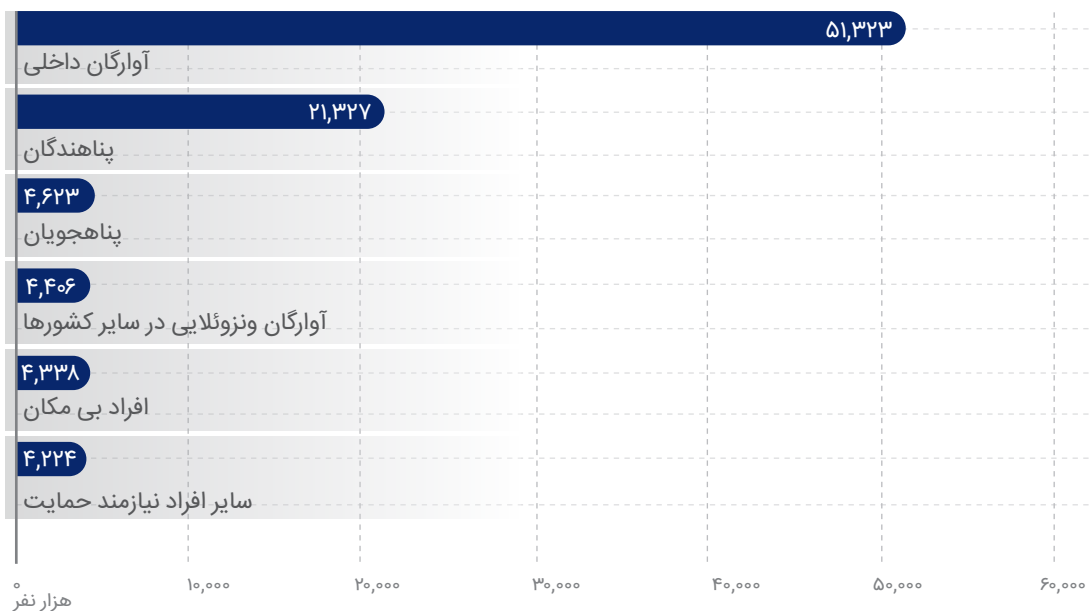
وضعیت مهاجرت‌های پناهجویی در جهان

- رویدادهای سال ۲۰۲۱ و اوایل سال ۲۰۲۲ باعث آوارگی میلیون‌ها نفر در جهان شد و نیازهای موجود برای راه‌حل‌های حمایتی در سراسر جهان را تشدید کرد. قدرت‌گرفتن طالبان در افغانستان، چرخه‌های جدیدی از جابه‌جایی را در داخل کشور افغانستان و فراتر از مرزهای آن به وجود آورد. تهاجم روسیه به اوکراین میلیون‌ها نفر را مجبور به ترک خانه‌های خود و پناه‌بردن به کشورهای همسایه کرد و مردم همچنان به فرار از نقاط حساس آوارگی در جمهوری

دموکراتیک کنگو، اتیوپی، موزامبیک، میانمار، سودان جنوبی، سوریه، منطقه ساحل، ونزوئلا و یمن ادامه دادند.

- براساس برآوردهای کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل (UNHCR)، تا پایان سال ۲۰۲۱ بیش از نود میلیون آواره اجباری در سراسر جهان وجود داشته است. این رقم شامل ۲۱/۳ میلیون پناهنده تحت حمایت کمیساریا، ۴/۶ میلیون پناهجو، ۵۱ میلیون آواره داخلی و ۴/۴ میلیون ونزوئلایی آواره خارج از کشور است.

نمودار ۹- وضعیت مهاجرت‌های اجباری در جهان در سال ۲۰۲۱

(UNHCR, 2022)

جهانی در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۲۵ درصد افزایش یافت و از ۱/۱ میلیون به ۱/۴ میلیون در مقایسه با سال قبل رسید؛ اگرچه این میزان کمتر از درخواست‌های جدید در سال ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ است. با توجه به موقعیت‌های بی‌شمار آوارگی جدید و موجود، تعداد کمتر درخواست‌های پناهندگی جدید نشان‌دهنده‌ی محدودیت‌های سفر و موانع مرتبط با دسترسی به قلمرو ناشی از همه‌گیری کووید-۱۹، علی‌رغم اقدامات تطبیقی است که انجام شده است. ایالات متحده آمریکا، آلمان و مکزیک سه کشور اصلی میزبان پناهجویان جدید در جهان بوده‌اند.

- در سال ۲۰۲۱ میلادی، چهار میلیون و ۶۲۳ هزار و ۲۵۳ نفر در وضعیت پناهجویی در جهان به سر می‌برند که در انتظار دریافت پاسخ درخواست پناهندگی خود از سوی کشور میزبان هستند. اتباع کشورهای ونزوئلا، افغانستان و عراق بالاترین سهم را در این میان به خود اختصاص داده‌اند. به علاوه کشورهای ایالات متحده آمریکا، پرو و ترکیه نیز به عنوان کشور میزبان پناهجویان، بالاترین سهم را از کل افراد در وضعیت پناهجویی در جهان به خود اختصاص داده‌اند.
- تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی ثبت‌شده در سطح

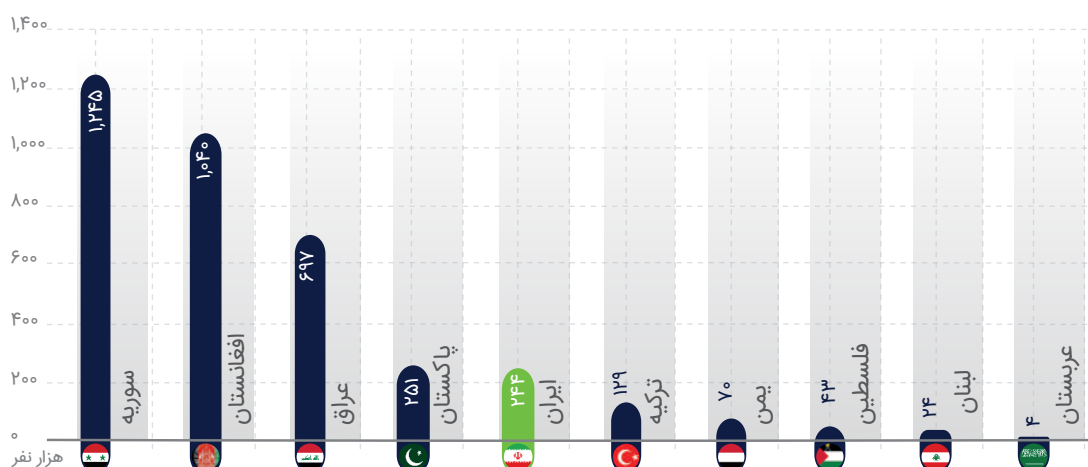
وضعیت مهاجرت‌های پناهنجویی در منطقه

- در طی دو دهه گذشته، منطقه خاورمیانه به عنوان یکی از اصلی‌ترین مناطق مبدا آوارگان و پناهنجویان در جهان بوده است. کشورهایی همچون سوریه، افغانستان و عراق به عنوان یکی از کانون‌های اصلی پناهجو فرستی در جهان بوده‌اند. با بررسی سهم پناهجو فرستی کشورهای منتخب خاورمیانه از کل پناهنجویان در جهان می‌توان دریافت که حدود نیمی از درخواست‌های جدید پناهنجویی در جهان در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه بوده است.
- طبق آخرین آمار، در سال ۲۰۲۱ میلادی پناهنجویان افغانستانی و سوری در میان کشورهای خاورمیانه، بیش‌ترین تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی را در جهان به خود اختصاص داده‌اند. پس از آن، در میان پناهنجویان از مبدا خاورمیانه، پناهنجویان کشورهای ترکیه و عراق نیز بیشترین متقاضیان جدید پناهندگی در جهان بوده‌اند. پناهنجویان ایرانی نیز با ثبت بیست هزار و ۵۹۳ درخواست جدید در جایگاه پنجم در بین سایر کشورهای خاورمیانه قرار گرفته‌اند.
- به طور کلی در طی هفت سال اخیر (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)، حدود ۳/۷ میلیون درخواست جدید پناهندگی در جهان از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه به ثبت رسیده است که حدود ۲۴۴ هزار نفر از پناهنجویان جدید را اتباع ایرانی تشکیل می‌دهند.

• تعداد افراد در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۲۱ میلیون و ۳۲۶ هزار و ۹۰۹ نفر است. کشور سوریه با حفظ جایگاه سال قبل خود با بیش از ۶/۸ پناهنده در سطح جهان همچنان به عنوان نخستین کشور دارای بیش‌ترین افراد در وضعیت پناهندگی در جهان شناخته می‌شود. افغانستان (۲/۷ میلیون) و سودان جنوبی (۲/۳ میلیون) نیز در جایگاه دوم و سوم قرار دارند. کشور ترکیه با حفظ جایگاه سال قبل خود با ۳/۸ میلیون نفر میزبان بیشترین تعداد پناهنده در جهان است. در رتبه بعدی، کشورهای کلمبیا (۸/۸ میلیون) و اوگاندا (۵/۵ میلیون) میزبان بیشترین تعداد افراد در وضعیت پناهندگی در جهان هستند.

• جنگ تاریخی روسیه علیه اوکراین، مهاجرت توده‌ای از این کشور را رقم زد. جریان خروجی روزانه از اوکراین در روزهای اول جنگ به سرعت افزایش یافت و به عبور بیش از دویست هزار نفر از گذرگاه‌های مرزی در ۶ مارس ۲۰۲۲ رسید. با این حال، این تعداد از آن زمان به تدریج کاهش یافته است و مهاجرت خالص از اوکراین در حال حاضر صفر یا حتی اندکی منفی است. تعداد بازگشت مهاجران به اوکراین افزایش یافته است. تا اواسط سپتامبر ۲۰۲۲، نزدیک به پنج میلیون پناهنده از اوکراین در سراسر اتحادیه اروپا و سایر کشورهای OECD ثبت شده بودند که از این تعداد حدود چهار میلیون نفر برای حمایت موقت یا طرح‌های حمایت ملی مشابه در اروپا ثبت نام کرده بودند.

نمودار ۱۰- مجموع پناهجو فرستی از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(UNHCR, 2022)

وضعیت مهاجرت‌های پناهجویی از ایران

- در سال ۲۰۲۱ حدود ۶۹ هزار نفر از اتباع ایرانی در وضعیت پناهجویی و در انتظار دریافت نتیجه پناهندگی خود به سر می‌برند. با مقایسه آمار سال ۲۰۲۱ با سال ماقبل خود، می‌توان دریافت که تعداد افراد در وضعیت پناهجویی در جهان حدود ۱۰ درصد پایین‌تر بوده است. همچون سال ۲۰۲۰، کشورهای ترکیه، آلمان، بریتانیا و ایرلند شمالی به عنوان سه مقصد اصلی اتباع ایرانی در وضعیت پناهجویی در سال ۲۰۲۱ بوده‌اند.
- به طور کلی از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱ میلادی، حدود ۱۲۰ هزار نفر از اتباع ایرانی برای اولین بار در کشورهای اروپایی درخواست پناهندگی داده‌اند و میانگین درصد پذیرش آن‌ها در بازه زمانی یاد شده ۴۷ درصد بوده است. به عبارت دیگر حدود نیمی از درخواست‌های پناهندگی اتباع ایرانی مورد پذیرش قرار گرفته است. در سال ۲۰۲۱ نیز حدود پنج هزار ایرانی برای اولین بار درخواست پناهندگی خود را در یکی از کشورهای اتحادیه اروپا+ به ثبت رسانده‌اند.
- در کشور بریتانیا نیز نه هزار و ۸۰۰ پناهجوی ایرانی در سال ۲۰۲۱ درخواست پناهندگی خود را به ثبت رسانده‌اند. که این میزان نسبت به سال ۲۰۲۰ افزایش حدود سه برابری داشته است. طبق آمارها، ایران با حفظ جایگاه نخست از سال ۲۰۱۶ به بعد و تا سال ۲۰۲۱ بالاترین ملیت متقاضی پناهندگی در بریتانیا بوده است. آمارها بیانگر این است که تعداد درخواست‌های پناهجویی ده کشور اول در بریتانیا، نه تنها از درخواست‌های سال ۲۰۲۰ (سالی که تحت تأثیر

همه‌گیری بود)، بلکه از درخواست‌های قبل از همه‌گیری نیز فراتر رفته است.

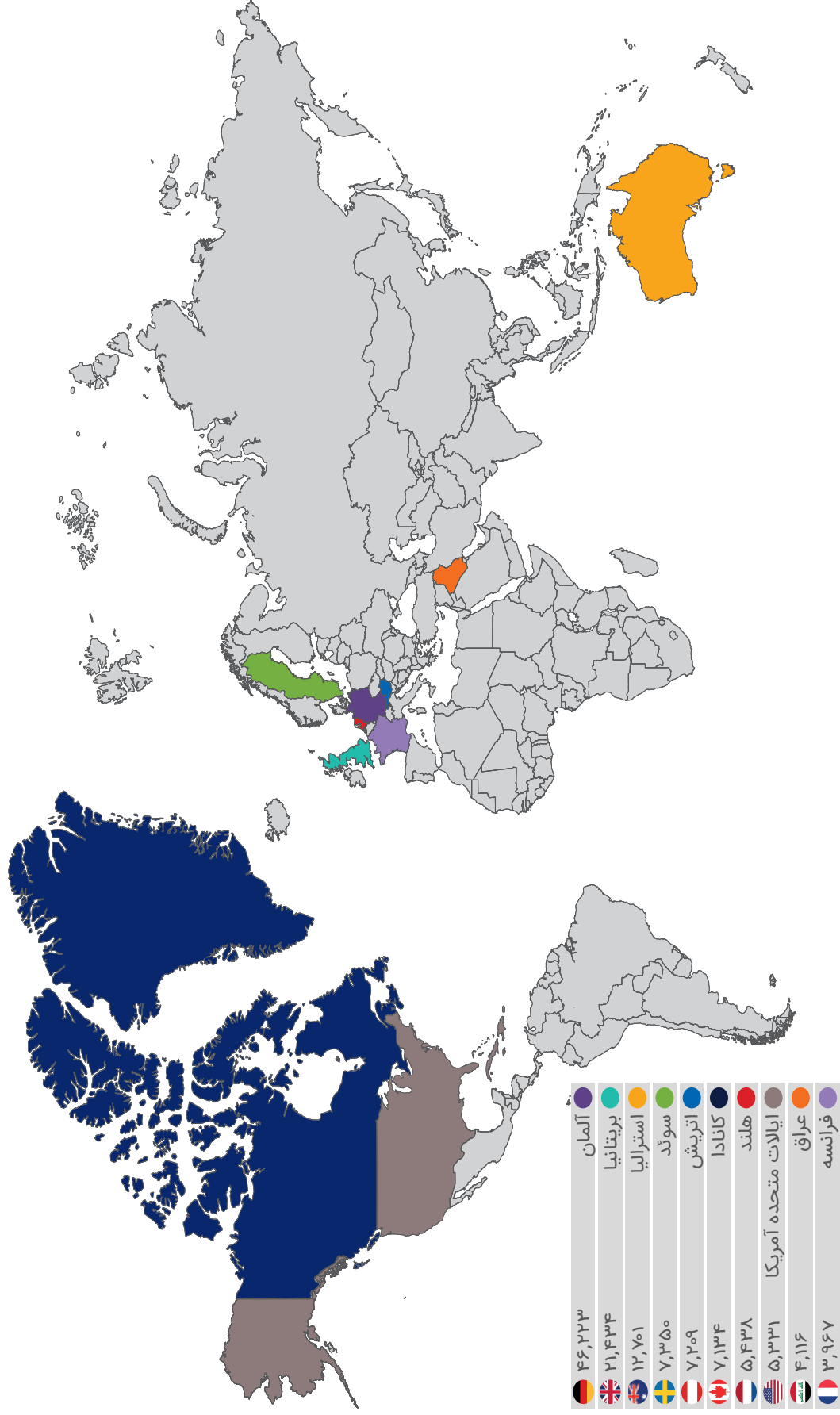
- در سال ۲۰۲۱ میلادی ۱۴۲ هزار و ۹۸۹ ایرانی در کشورهای مختلف در وضعیت پناهندگی قرار داشته‌اند که این میزان نسبت به آمار شش سال گذشته حدود ۶۸ درصد افزایش داشته است. لازم به ذکر است که کشور آلمان همواره به عنوان یکی از مقاصد اصلی پناهندگان ایرانی در سال‌های اخیر بوده است.

وضعیت مهاجرت‌های پناهجویی در ایران

- با توجه به افزایش روند ورود مهاجران فاقد مدرک افغانستانی به ایران پس از سقوط دولت افغانستان در سال ۲۰۲۱، و به منظور ساماندهی اتباع فاقد مدرک در کشور، طرح شناسایی و سرشماری در اردیبهشت ماه ۱۴۰۱ در سراسر کشور به اجرا درآمد. بنا به اظهارات رسمی مسئولین کشور، با احتساب یک میلیون و هفت هزار نفر تبعه مجاز افغانستانی، در مجموع چهار میلیون تبعه افغانستانی در ایران حضور دارند. برآوردها حاکی از این است که بین ۳۰۰ تا ۵۰۰ هزار نفر از اتباع غیرمجاز در طرح شناسایی شرکت نکرده‌اند. بنابراین با احتساب افراد شناسایی نشده، آمار اتباع افغانستانی قانونی و غیرقانونی در داخل کشور بین چهار میلیون و ۳۰۰ تا چهار میلیون و ۵۰۰ هزار نفر است.

شکل ۵- ده کشور اصلی میزان پناهندگان ایرانی در جهان در سال ۲۰۲۱

مهاجرت‌های اقلیمی

جدول ۱۷- شاخص‌های کلیدی در مهاجرت‌های اقلیمی در جهان و ایران

ایران ۴۱ هزار نفر (رتبه سوم در خاورمیانه و شمال آفریقا)	جهان ۱۴/۴ میلیون نفر	جابه‌جایی‌های داخلی در اثر بلایای طبیعی در سال ۲۰۲۱
۶ بلای طبیعی	۱۵۰۰ بلای طبیعی	فراوانی رخداد بلایای طبیعی در سال ۲۰۲۱
رتبه ۱۸ در بین همه کشورها	پرخطرترین کشورها: موزامبیک، زیمبابوه، باهاماس	شاخص خطرات اقلیمی در سال ۲۰۱۹
رتبه ۷۲ در بین ۱۸۰ کشور	تاب آورترین کشورها: آمریکا، آلمان، بریتانیا	شاخص تاب‌آوری اقلیمی در سال ۲۰۲۲
عملکرد در زمینه تغییر اقلیم		
رتبه ۶۲ (در بین ۶۴ کشور)	شاخص عملکرد تغییرات اقلیمی	
رتبه ۲۲ (در بین ۶۴ کشور)	عملکرد سیاست‌های اقلیمی	
رتبه ۶۴ (در بین ۶۴ کشور)	انتشار گازهای گلخانه‌ای، تغییر کاربری اراضی و جنگلداری	
مهاجرت داخلی ^۱		
۴,۳۰۰,۹۹۸ نفر	تعداد کل مهاجران	
خوزستان، لرستان، کرمانشاه	سه استان اول مهاجرفرست	
تهران، البرز، یزد	سه استان اول مهاجرپذیر	

(مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵); (Burck et al, 2019); (Henley & partners, 2022); (IDMC, 2022)

حدود دویست میلیون نفر در نتیجه تغییرات محیطی و اقلیمی ممکن است به صورت دائم یا موقت در داخل کشور خود یا فراسوی مرزها حرکت کنند.

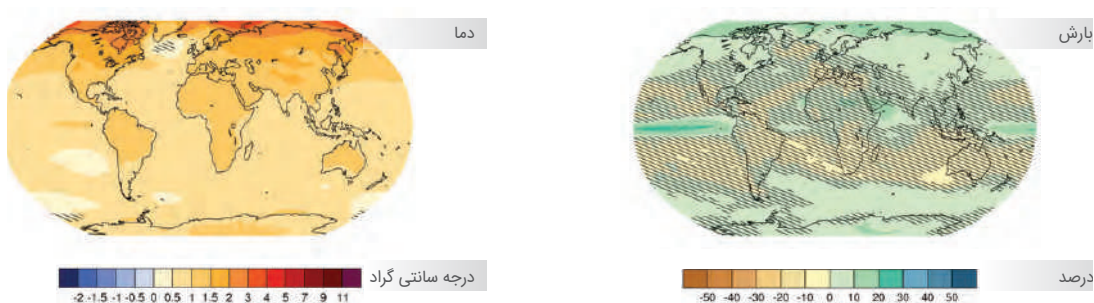
- بر اساس گزارش بانک جهانی (۲۰۱۸)، تا سال ۲۰۵۰ سه منطقه‌ی (آمریکای لاتین، جنوب صحرای آفریقا و آسیای جنوب شرقی) ۱۴۳ میلیون مهاجر اقلیمی خواهند داشت.

- بر اساس شواهد و پیش‌بینی سناریوهای اقلیمی با افزایش رخدادهای شدید اقلیمی، تخریب زمین و از بین رفتن جنگل‌ها و سایر تغییرات محیطی مناطق مرطوب با گذشت زمان مرطوب‌تر و مناطق خشک، خشک‌تر خواهند شد. چنین تغییراتی بر زندگی، معیشت و جابه‌جایی مردم اثر خواهد گذاشت.

- تغییرات اقلیمی جابه‌جایی و آوارگی میلیون‌ها نفر را تهدید می‌کند و جریان مهاجرتی جدیدی در سراسر مرزها ایجاد می‌کند. مناطقی که در برابر تغییرات اقلیمی آسیب پذیر هستند به مرور زمان غیر قابل سکونت می‌شوند و این امر جابه‌جایی دائمی و بین‌المللی را در مقیاس وسیع به دنبال خواهد داشت. از جمله محرک‌های کلیدی موثر در مهاجرت اقلیمی می‌توان به کمبود آب، رخدادهای شدید اقلیمی (موج گرما، سیل، طوفان، خشکسالی شدید) و افزایش سطح دریا اشاره کرد.

- بر اساس گزارش کمیساریای عالی سازمان ملل متحد، از سال ۲۰۰۸ به طور متوسط سالانه ۲۱/۵ میلیون نفر به دلیل رویدادهای شدید اقلیمی مانند سیل، طوفان، آتش‌سوزی و دمای شدید به اجبار آواره شده‌اند.
- سازمان بین‌المللی مهاجرت^۲ تخمین می‌زند تا سال ۲۰۵۰،

شکل ۶- پیش‌بینی تغییرات دما و بارش بر اساس سناریوهای تغییر اقلیم

(IPCC, 2013)

خواهد شد.^۳ از این رو، بر اساس تغییرات اقلیمی کنونی و حقایق گرمایش در ایران، واقعیت تغییر اقلیم ایران شدیدتر از منطقه خاورمیانه است.

- شاخص جهانی خطرات اقلیمی^۴ نشان می‌دهد که مناطق تا چه اندازه تحت تاثیر رخدادهای شدید اقلیمی مانند سیل، موج گرما، طوفان و غیره قرار دارند؛ بر اساس این شاخص، در سال ۲۰۱۹، کشورهای موزامبیک و زیمبابوه بیش‌ترین تاثیر را از رخدادهای شدید اقلیمی گرفته‌اند. در این میان، کشور ایران نیز با قرارگیری در رتبه ۱۸، خطرپذیری بالایی از رخدادهای شدید اقلیمی داشته است.

- هیئت بین‌دولتی تغییر اقلیم^۱ پیش‌بینی می‌کند میانگین دمای قرن ۲۱ از ۱/۵ درجه سانتی‌گراد فراتر رود و میانگین بارش به ویژه در مناطق گرمسیری کاهش یابد. این گزارش افزایش دما در خاورمیانه را تا ۲ درجه سانتی‌گراد در ۱۵ تا ۲۰ سال آینده و بیش از ۴ درجه سانتی‌گراد تا پایان قرن تخمین می‌زند که با کاهش ۲۰ درصدی بارندگی همراه است.^۲
- کشورهای خاورمیانه در برابر اثرات تغییرات اقلیمی بسیار آسیب‌پذیر هستند. در میان کشورهای خاورمیانه، بر اساس پیش‌بینی‌ها ایران با افزایش ۲/۶ درجه سانتی‌گراد میانگین دما و کاهش ۳۵ درصدی بارندگی در دهه‌های بعدی مواجه

جدول ۱۸- شاخص خطرات اقلیمی برای سال ۲۰۱۹

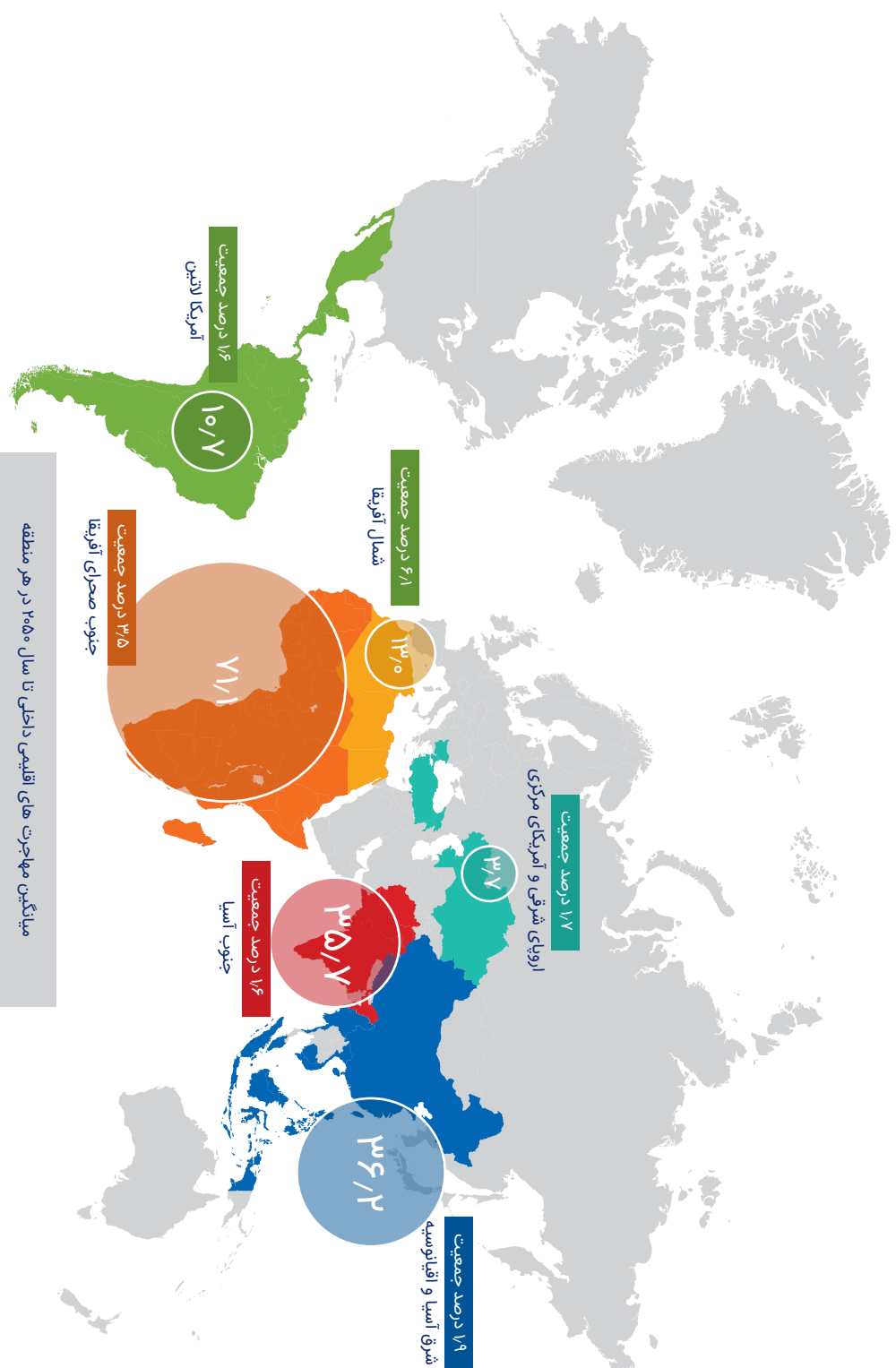
ایران	...	مالاوی	ژاپن	باهاماس	زیمبابوه	موزامبیک	
۱۸	...	۵	۴	۳	۲	۱	رتبه بر اساس شاخص خطرات اقلیمی
۲۲	...	۲۰	۹	۳۰	۶	۲	رتبه بر اساس میزان تلفات در سال ۲۰۱۹
۲۱	...	۵	۱۸	۱	۳	۲	زبان به ازای هر واحد تولید ناخالص داخلی بر حسب درصد

(Eckstein, et al, 2021)

1. The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)
2. IPCC 2007

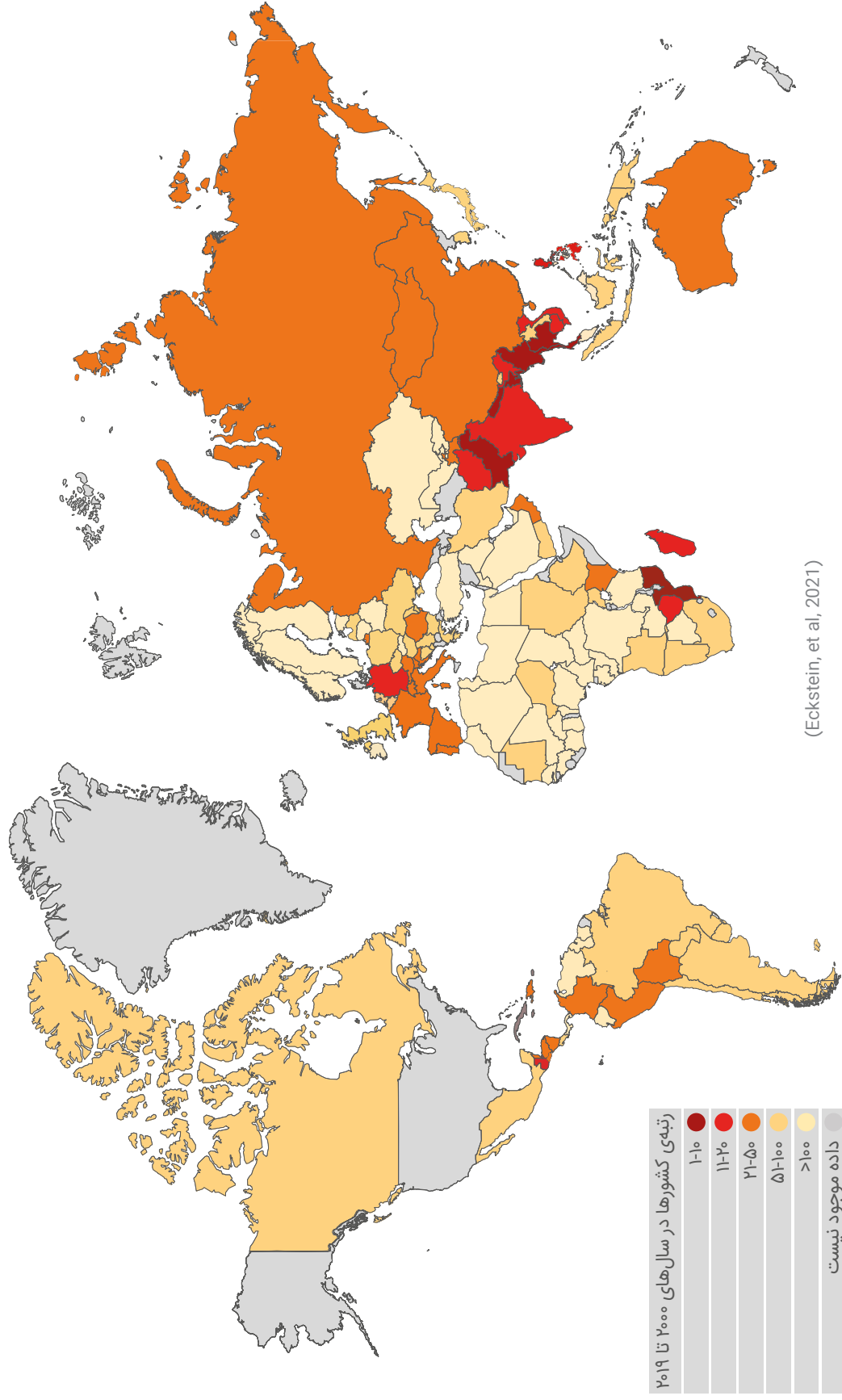
3. NCCOI 2014
4. Global Climate Risk Index

شکل ۷- نقشه‌ی پیش‌بینی مهاجرت‌های اقلیمی در مقیاس منطقه‌ای تا سال ۲۰۵۰

میانگین مهاجرت‌های اقلیمی داخلی تا سال ۲۰۵۰ در هر منطقه
(Statista, 2021 به نقل از World Bank)

شکل ۸- شاخص جهانی خطرات اقلیمی (۲۰۱۹ تا ۲۰۵۰)

• بر اساس گزارش موسسه هنلی و همکاران^۱ بر اساس شاخص تاب‌آوری اقلیمی برای مهاجرت از طریق سرمایه گذاری^۲ در سال ۲۰۲۲ با هدف تاب‌آوری اقلیمی که داده‌های ۱۸۰ کشور را شامل می‌شود، کشور ایران با کسب امتیاز ۳۶ رتبه ۷۲ را در میان کشورهای با تاب‌آوری پایین دارد. در این گزارش، عوامل کلیدی همچون آسیب پذیری، آمادگی برای افزایش سرمایه گذاری‌های اقلیمی و توانایی اقتصادی (تولید ناخالص داخلی) کشورها برای سازگاری در برابر خطرات اقلیمی در

نظر گرفته شده است. این شاخص کشورها را در سه گروه تاب‌آوری طبقه‌بندی می‌کند: تاب‌آوری بالا (نمره بین ۶۰ تا ۱۰۰)، تاب‌آوری متوسط (نمره بین ۴۵ تا ۵۹/۹) و تاب‌آوری پایین (نمره پایین‌تر از ۴۵). بر اساس شاخص تاب‌آوری اقلیم، کشورها و سرمایه‌گذارانی که در گروه کشورهای با تاب‌آوری پایین قرار دارند، در برابر رویدادهای شدید اقلیمی مانند آتش‌سوزی جنگل‌ها، طوفان‌ها، امواج گرما، سیل، خشکسالی و طوفان آسیب‌پذیرتر هستند.

جدول ۱۹- جایگاه کشورهای جهان بر اساس تاب‌آوری اقلیمی

رتبه (در میان ۱۸۰ کشور)	کشور	درجه تاب‌آوری اقلیمی (از ۱۰۰ امتیاز)
۱	آمریکا	۷۰/۶
۲	آلمان	۷۰/۳
۳	بریتانیا	۶۹/۴
۴	سوئیس	۶۸/۴
۵	کانادا	۶۸/۳
۶	فرانسه	۶۸/۲
۷	ژاپن	۶۷/۷
۸	استرالیا	۶۷/۵
۹	کره جنوبی	۶۶/۶
۱۰	نروژ	۶۴/۱
...	...	...
۷۲	ایران	۳۶

(Henley & partners, 2022)

• بر اساس گزارش ریسک جهانی ایران جزو کشورهای با آسیب‌پذیری بالا در جهان است که اثرات قابل توجهی از بلایا بر کشور از جمله جنبه‌های مالی، اجتماعی و خسارت فیزیکی داشته است. از میان چهار نوع بلایای طبیعی در نقاط مختلف جهان، ۳۱ نوع بلایای طبیعی در ایران شناسایی شده است. در فاصله سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۱ حدود ۹۸۳ هزار رخداد بلایای طبیعی (زلزله، طوفان، سیل، دمای شدید) در ایران به ثبت رسیده که عامل جابه‌جایی تعدادی از افراد از خانه و کاشانه خود شده است.

• شاخص عملکرد تغییر اقلیم^۳ یک ابزار نظارتی مستقل برای ردیابی عملکرد حفاظت از اقلیم در شصت کشور و اتحادیه اروپا است. هدف بررسی شاخص عملکرد تغییرات اقلیمی، افزایش شفافیت در سیاست‌های بین‌المللی اقلیمی است و امکان مقایسه تلاش‌های انجام شده در راستای حفاظت از اقلیم و پیشرفت‌های حاصل شده توسط کشورها را فراهم می‌کند. عملکرد حفاظت از اقلیم کشورها، که در مجموع ۹۲ درصد از انتشار گازهای گلخانه‌ای جهانی را تشکیل می‌دهند،

1. The world risk report, 2018

2. Climate Change Performance Index (CCPI)

3. Internal Displacement Monitoring Centre

در چهار دسته انتشار گازهای گلخانه‌ای، انرژی‌های تجدیدپذیر، استفاده از انرژی و سیاست اقلیم ارزیابی می‌شوند.

- طبق آمارهای مرکز پایش و نظارت بر آوارگی‌های داخلی (IDMC)، تا پایان سال ۲۰۲۱ میلادی، ۵۳/۲ میلیون نفر در نتیجه خشونت و درگیری و حدود شش میلیون نفر در اثر بلایای طبیعی در داخل مرزهای کشور خود در وضعیت آوارگی به سر می‌برند.

- در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۳۸ میلیون جابه‌جایی داخلی جدید در جهان به ثبت رسیده است. از کل جابه‌جایی‌های جدید در این سال، ۲۳/۷ میلیون نفر در نتیجه بلایای طبیعی و ۱۴/۴ میلیون نفر در نتیجه خشونت و درگیری جابه‌جا شده‌اند. در کشور ایران نیز ۴۱ هزار جابه‌جایی داخلی جدید در اثر بلایای طبیعی به ثبت رسیده است. همچنین کشور ایران در بدترین شرایط خشکسالی خود در پنجاه سال اخیر قرار گرفت، اما آمار جابه‌جایی افراد ثبت نشده است.

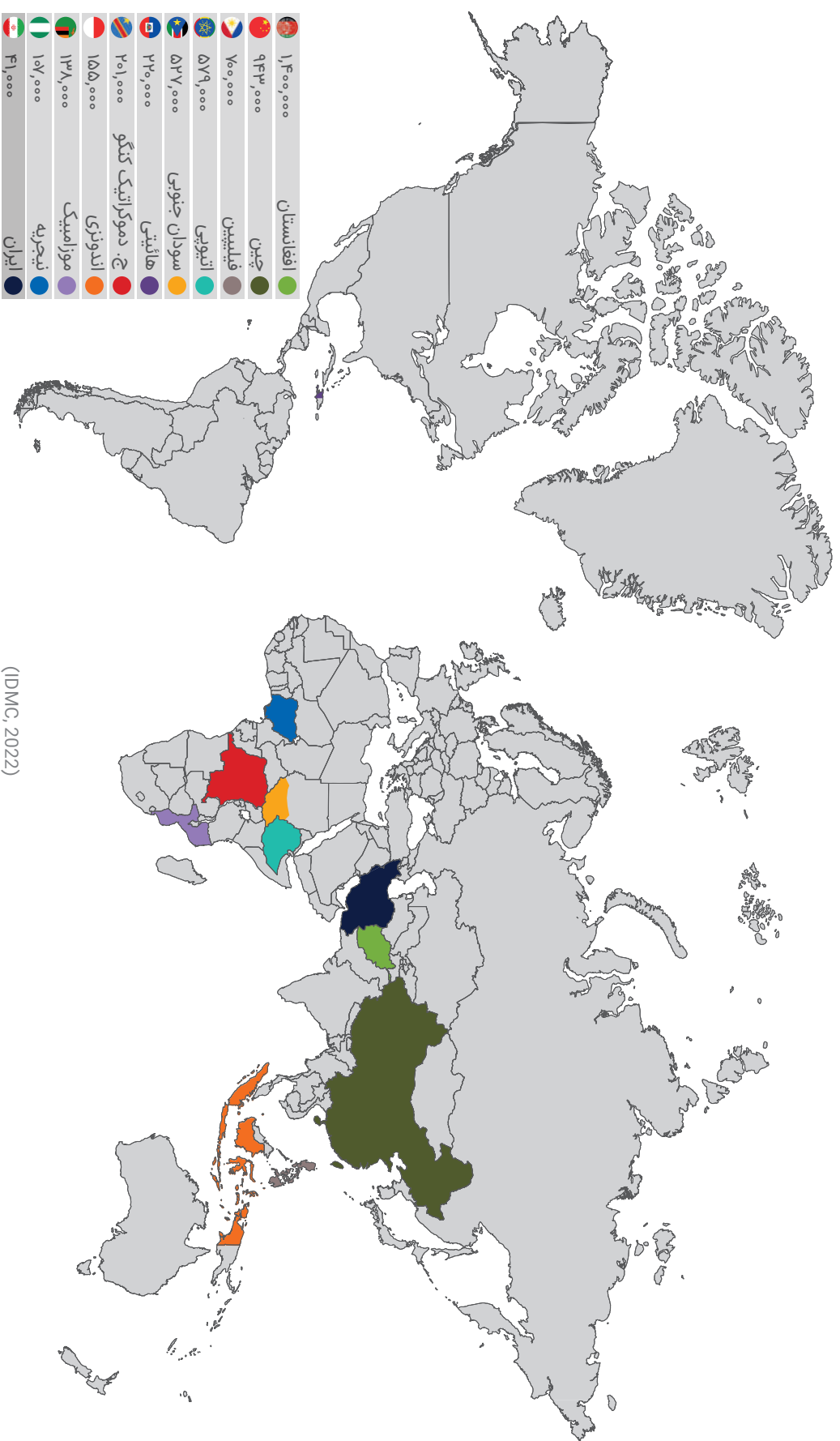
- جابه‌جایی‌های ناشی از بلایا در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (منا) در سال ۲۰۲۱ به ۲۳۳ هزار نفر رسیده است که پایین‌ترین رقم از سال ۲۰۱۸ بوده است. کشور ایران در منطقه خاورمیانه از نظر جابه‌جایی‌های ناشی

از بلایای طبیعی پس از کشورهای سوریه و یمن در رتبه سوم قرار دارد.

- بر اساس آمار سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، در فاصله آبان ماه ۱۳۹۰ تا آبان ماه ۱۳۹۵، تعداد چهار میلیون و ۳۰۰ هزار و ۹۸۸ نفر از مردم ساکن در نواحی مختلف کشور محل اقامت خود را در داخل کشور تغییر داده‌اند. بررسی‌های مرکز آمار ایران نشان می‌دهد که جابه‌جایی جمعیت در دهه اخیر در کشور، تا حدود زیادی با نقشه خشکسالی تطابق دارد.
- بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵، استان‌های خوزستان، لرستان، کرمانشاه، همدان و سیستان و بلوچستان با خالص مهاجرتی منفی مواجه بوده‌اند. به عبارت دیگر، الگوی مهاجرفرستی کشور از مناطق مرزی و اطراف کشور در نوارهای غرب، جنوب غرب، جنوب شرق و شمال شرق به سمت مناطق مرکزی و ساحلی ایران است.

- بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵، استان‌های تهران، البرز، یزد، اصفهان و سمنان بیش‌ترین خالص مهاجرتی مثبت را در بین استان‌های کشور داشته‌اند. این بدین معنی است که تعداد مهاجران وارد شده به این استان‌ها بیش از مهاجران خارج شده بوده است.

شکل ۹- ده کشور اول با بیش‌ترین جابه‌جایی‌های داخلی در جهان و جابه‌جایی‌های داخلی در ایران در سال ۲۰۲۱

(IDMC, 2022)

وضعیت شاخص‌های کلیدی مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف

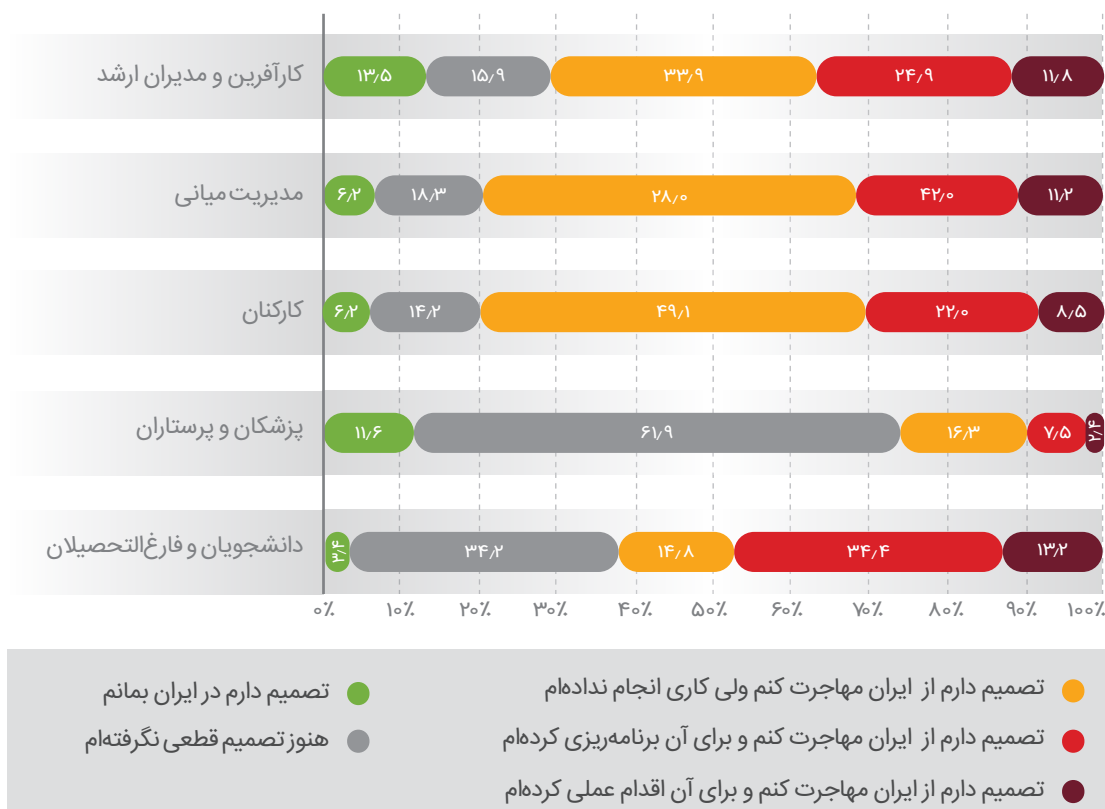
جدول ۲۰- مقایسه شاخص میل به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف در سال ۱۴۰۱

بخش	گروه‌های اجتماعی	اندازه نمونه (تعداد مشارکت‌کنندگان)	میل به مهاجرت (درصد)				
			هیچ یا خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
دانشجویان	دانشجویان و فارغ‌التحصیلان	۱۳۴۵	۱۰٫۶٪	۹٫۲٪	۱۳٫۱٪	۲۲٫۸٪	۴۴٫۳٪
	دانشجویان خارجی در ایران	۲۰۰	۱۲٪	۳٫۷٪	۱۷٫۶٪	۱۲٪	۵۴٪
سلامت	پزشکان و پرستاران	۳۸۳	۷٫۹٪	۱۳٫۲٪	۲۵٪	۲۵٫۸٪	۲۸٫۱٪
فعالین کسب‌وکار	کارآفرینان و مدیران ارشد	۴۲۵	۵٫۲٪	۶٫۲٪	۱۸٫۳٪	۲۸٪	۴۲٪
	مدیران میانی	۲۰۳۰	۲٫۸٪	۳٫۳٪	۱۷٫۴٪	۲۸٫۵٪	۴۸٪
	کارکنان	۳۷۱۷	۲٫۷٪	۲٫۸٪	۱۶٫۸٪	۲۸٫۲٪	۴۹٫۶٪

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

تصمیم، برنامه و اقدام به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف

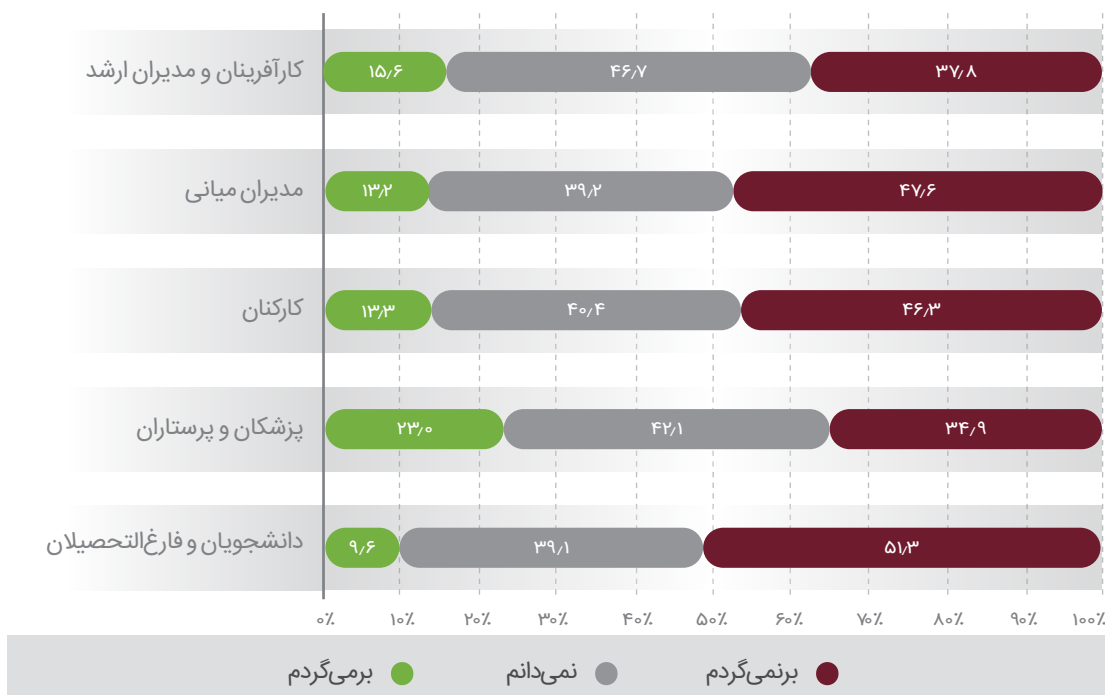
نمودار ۱۱- وضعیت تصمیم، برنامه و اقدام به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف در ایران

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

تصمیم، برنامه و اقدام به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف

نمودار ۱۲- وضعیت میل به بازگشت (احتمالی) در میان اقشار اجتماعی مختلف در ایران

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

